TC.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ARAP DİLİ VE BELAGATİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MODERN ARAP EDEBİYATINDA İSLÂMÎ KASİDE: VELÎD EL-A‘ZAMÎ’NİN ŞU‘Â‘ DİVANI ÖRNEĞİ

Nuh ESLEK

2501220136

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Sultan ŞİMŞEK

İSTANBUL - 2025

ÖZ

MODERN ARAP EDEBİYATINDA İSLÂMÎ KASİDE: VELÎD EL-A‘ZAMÎ’NİN ŞU‘Â‘ DİVANI ÖRNEĞİ

Nuh ESLEK

Bu çalışma, modern İslâmî kasideleri ele almakta ve bu edebî türün çağdaş temsilcilerinden olan Velîd el-A‘zamî’nin *Şu‘â‘* divanını konuya örneklem olarak incelemektedir. Çalışma, İslâmî kasidelerin; modern dönemde klasik Arap kasidesinin özelliklerini koruyarak çağa uyumlu bir şekilde nasıl inşa edildiklerini, Arap toplumunda nasıl bir konuma haiz olduklarını ve hangi amaçları gerçekleştirme doğrultusunda kullanıldıklarını ortaya koymayı hedeflemektedir. Ayrıca İslâmî kasideler incelenirken elde edilen bulgular temelinde Velîd el-A‘zamî’nin Şu‘â‘ adlı divanını incelemeyi, bunun sonucunda söz konusu divan ile İslâmî kasideler arasındaki mutabakatı ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda çalışma üç ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde İslâmî kasidelerin klasik kasideyle olan benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyabilme adına klasik kasidenin tarihi gelişimi dönemlere ayrılarak sunulmuştur. Her dönemin kasideleri iki ayrı başlıkta, muhteva ve yapı bakımından incelenmiştir. Ayrıca bu bölümde modern dönem İslâmî kasidelerin doğmasına vesile olan İslâmî Edebiyat akımı hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde çalışmaya konu olan divanın yazarı Velîd el-A‘zamî’nin hayatı, ilmî ve edebî şahsiyeti, siyasi ve aktivist kimliği, hattatlığı ve eserleri ele alınmıştır. Üçüncü bölümde ise İslâmî kasideler ve Velîd el-A‘zamî’nin *Şu‘â‘* divanı incelenmiştir. Bu bölümün ilk kısmında modern İslâmî kasidelerin tanımlanması ve genel özellikleri sunulmuş sonrasında tema ve yapı bakımından özellikleri tahlil edilmiştir. Bölümün ikinci kısmında da *Şu‘â‘* divanı modern İslâmî kasideler başlığında sunulan bulgular doğrultusunda analiz edilmiş ve İslâmî kasideler ile olan uyumu ortaya konmuştur. Sonuç olarak bu çalışma; modern İslâmî kasidelerin, birçok edebi akımın aksine klasik şiir geleneğini yaşatmakla birlikte Müslüman Arap kimliğini koruyarak çağın dinî, siyasi ve toplumsal sorunlarına şiir yoluyla cevap verdiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Kaside, Modern İslâmî Kaside, Velîd el-A‘zamî, Şu‘â‘ Divanı, İslâmî Edebiyat Akımı, Modern Arap Edebiyatı, Modern Arap Şiiri.

ABSTRACT

ISLAMIC ODE IN MODERN ARABIC LITERATURE: THE EXAMPLE OF VALID AL-A‘ZAMĪ’S DĪVAN OF SHU‘Ā‘

Nuh ESLEK

This study examines modern Islamic qasidas and analyzes Walid al-A‘ẓamī’s Shu‘ā‘ (Rays) Dīwān as a representative example of this literary genre. The research aims to reveal how modern Islamic qasidas have been constructed in ways that preserve the characteristics of the classical Arabic qasida while adapting to the modern era, how they are positioned within Arab society, and for what purposes they are employed. Furthermore, based on the findings obtained from the analysis of Islamic qasidas, the study investigates Walid al-A‘ẓamī’s Shu‘ā‘ Dīwān to determine the extent of its conformity with the characteristics of Islamic qasidas. Accordingly, the study is divided into three main chapters. The first chapter presents the historical development of the classical qasida across different periods to identify the similarities and differences between classical and Islamic qasidas. The qasidas of each period are examined under two subheadings: content and structure. This chapter also provides an overview of the Islamic Literary Movement, which contributed to the emergence of modern Islamic qasidas. The second chapter focuses on the author of the Dīwān, Walid al-A‘ẓamī, discussing his life, scholarly and literary personality, political and activist identity, calligraphic art, and works. The third chapter analyzes Islamic qasidas and Walid al-A‘ẓamī’s Shu‘ā‘ Dīwān. The first part of this chapter defines modern Islamic qasidas and outlines their general characteristics, followed by an analysis of their thematic and structural features. The second part examines the Shu‘ā‘ Dīwān in light of the findings presented in the previous section, highlighting its harmony with the features of modern Islamic qasidas. In conclusion, this study demonstrates that, unlike many modern literary movements, modern Islamic qasidas preserve the classical poetic tradition and maintain the Muslim Arab identity while responding through poetry to the religious, political, and social issues of the contemporary era.

Keywords: Qasida, Modern Islamic Qasida, Walîd al-A‘zamî, Shu‘â‘ Divan, Islamic Literature Movement, Modern Arabic Literature, Modern Arabic Poetry.

ÖNSÖZ

Bismillâhirrahmânirrahîm. Bizleri, Kur'an dili Arapçayla meşgul ederek şereflendiren, en kutsal ve edebi kitap Kur'an'dan esinlenerek cihat şuuruyla kaleme alınan şiirleri inceleme şerefine nail eden Yüce Allah'a hamd olsun. Efendimiz Muhammed Mustafa'ya (s.a.v.) salât ve selâm olsun.

Edebiyat, tarih boyunca toplumların kendilerini ifade etme aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsanlar bu aracı kullanarak kendi kimliklerini, tarihlerini, düşüncelerini ve değerlerini aktarmışlardır. Yaşanan toplumsal olaylardan çokça etkilenen edebiyat, her millette ve her toplumda kendini farklı bir biçimde göstermiştir. Nitekim Arap toplumunun kendine has bir edebiyatı bulunmaktadır.

Zamanın seyriyle edebiyatta yenilikler, değişimler ve başka toplumlardan etkilenmeler görülebilmektedir. Bu etkilenmeler, makul seviyede ve kontrollü olduğu müddetçe olumlu etkiler doğurur. Ancak kontrolden çıkması durumunda tehlike arz eder. Arap edebiyatı modern dönemde bu tehlikeler ile karşı karşıya kalmıştır. Birçok edebiyatçı Batıya özemiş ve Batı edebiyatını hiçbir süzgeçten geçirmeden Arap edebiyatına aktarma girişiminde bulunmuşlardır. Bu tehlikeyi fark eden bazı edebiyatçılar bir mücadele başlatmıştır. Bu durum sonucunda, gelenekten beslenen bazı edebi türlerin yeniden canlandığı ve modern döneme uyarlandığı görülmektedir. Bu türlerden biri de İslâmî kasidelerdir.

Bu çalışma; 1950'lerden sonra ortaya çıkan modern İslâmî kasideleri, bu kasidelere örneklem teşkil eden şairlerden Velîd el-A'zamî'nin hayatını ve Şu'â' adlı divanını konu edinmektedir. Güncel bir meseleyi ele alan bu çalışmada gayemiz, gelenekten ve dinden uzaklaşmakta olan Arap edebiyatının İslâmî kasidelerle gerçek kimliğine dönme çabasını göstermek ve bu çabayı da hayatı boyunca dini ve vatanı için mücadele eden Velîd el-A'zamî'nin hayatı ve Şu'â' divanı ile somut bir şekilde ortaya koymaktır.

Böyle bir konunun seçilmesinde ve çalışmanın tamamlanmasında birçok kişinin emeği ve desteği bulunmaktadır. Öncelikle; konunun belirlenmesinden çalışmanın tamamlanmasına kadar ihtiyaç duyduğum her aşamada desteğini eksik etmeyen, İlahiyat Fakültesine ilk başladığım günden bu yana ders içi performansı ve

akademik çalışmalarıyla hayranlık duyduğum kıymetli hocam Sultan ŞİMŞEK'e en içten şükranlarımı ve saygılarımı sunuyorum. Çalışmanın tüm süreçlerinde bana destek olan ve büyük bir özveriyle zaman ayıran, İstanbul Üniversitesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalında araştırma görevlisi olan değerli dostum Abdulsamet AYDIN'a teşekkür ediyorum. Çalışmayı büyük bir ciddiyetle editoryal açıdan inceleyip birçok hatanın düzeltilmesini sağlayan, Afyon Kocatepe Üniversitesi Hadis Anabilim Dalında araştırma görevlisi olan hemşerim ve dostum Erkan BENLİ'ye de teşekkür ediyorum. Lisans yıllarım boyunca eğitimime destek veren ve düzenledikleri akademik eğitim programı sayesinde kendimi geliştirmemi sağlayan İstanbul Daru'l-Fünun İlahiyat Vakfı personel ve yöneticilerine teşekkür ediyorum. Hayatıma girmesiyle hayatıma güzellik katan, her daim bana destek olan ve çalışma adına birçok şeyden feragat eden çok değerli biricik sevgili eşime en özel şükranlarımı sunuyorum. Bende özel bir yeri olan ve en büyük motivasyon kaynaklarımdan olan Müstakil Talebe Platformu ve ekibine sevgilerimi ve şükranlarımı arz ediyorum. Hayatım boyunca maddi manevi bana destek olan herkese, eğitimimde emeği geçen tüm hocalarıma, örnek davranışlarıyla ve nasihatleriyle bana yol gösteren çevreme teşekkür ediyorum.

Gayret bizden, takdir ve tevfik Allah'tandır. Kemâliyet Yüce Allah'a, hata ve noksanlıklar ise bize aittir.

Nuh ESLEK

Afyon, 2025

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **ii**

ABSTRACT ..... **iii**

ÖNSÖZ ..... **iv**

KISALTMALAR LİSTESİ ..... **viii**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP EDEBİYATINDA KASİDE

1.1. Tanım ve Istılah 9

1.2. Cahiliye Döneminde Kaside 9

1.2.1. Kasidelerin Yapısı 10

1.2.2. Kasidelerin Muhtevası ve Türleri 12

1.3. Sadru'l-İslâm Döneminde Kaside 14

1.3.1. Kasidelerin Yapısı 16

1.3.2. Kasidelerin Muhtevası ve Türleri 17

1.4. Emevîler Döneminde Kaside 19

1.4.1. Kasidelerin Yapısı 21

1.4.2. Kasidelerin Muhtevası ve Türleri 22

1.5. Abbâsîler Döneminde Kaside 25

1.5.1. Kasidelerin Yapısı 26

1.5.2. Kasidelerin Muhtevası ve Türleri 29

1.6. Osmanlı Döneminde Kaside 33

1.6.1. Kasidelerin Yapısı 34

1.6.2. Kasidelerin Muhtevası ve Çeşitleri 36

1.7. Modern Dönemde Kaside 38

1.7.1. Modern Dönem Edebiyatına Genel Bir Bakış 38
1.7.2. İslâmî Edebiyat Akımı 49
1.7.2.1. İslâmî Edebiyatın Ortaya Çıkış Nedenleri 49
1.7.2.2. İslâmî Edebiyatın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi..... 51

İKİNCİ BÖLÜM

VELÎD EL-A'ZAMÎ'İN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

2.1. Hayatı 58
2.2. İlmî ve Edebî Şahsiyeti 61
2.3. Siyasi ve Aktivist Şahsiyeti 66
2.4. Hattatlığı 68
2.5.Eserleri 68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODERN DÖNEM İSLÂMÎ KASİDELERİ ÇERÇEVESİNDE VELÎD EL-A'ZAMÎ'NİN ŞU'Â' DİVANI ÖRNEĞİ

3.1. Modern İslâmî Kaside 73
3.1.1. İslâmî Kasidelerin Özellikleri 79
3.1.2. İslâmî Kasidelerin Muhtevası ve Temaları 80
3.1.3. İslâmî Kasidelerin Şekil ve Üslup Yapısı 87
3.2. Velîd el-A'zamî'nin Şu'â' Adlı Divanı 91
3.2.1. Divanın Muhtevası ve Temaları 92
3.2.2. Divanın Yapısı 113
SONUÇ 131
KAYNAKÇA 134

KISALTMALAR LİSTESİ

b. : İbn, bin

bk. : bakınız

b.y : basım yeri yok

haz. : hazırlayan

Hz. : Hazreti

nşr. : neşreden

öl. : ölüm tarihi

s.a.v. : Sallallâhü aleyhi ve sellem

vs. : vesaire

vb. : ve benzeri

GİRİŞ

Tezin Konusu ve Önemi

İnsanlık tarihi boyunca şiir, estetik bir ifade biçimi olmanın yanında bir düşüncenin, kültürün, inancın ve toplumsal mücadelelerin sesi olmuştur. Milletler, medeniyetlerinin kodlarını şiirlere işlemiştir. Araplar da tarih boyunca şiirlere oldukça önem vermiş ve bu konuda kendilerini geliştirmiştir. Temeli şiire dayanan bir medeniyet kurmuşlardır. Onlarda; şiir bilmek, şiir nazmetmek ve şiirden anlamak övgüye layık bir haslet olarak görülmüştür. Zaman aktıkça ve hayatın birçok alanında gelişmeler yaşandıkça insanların yaşam tarzı değişmekte; yaşanan bazı olaylar kimi zaman refah seviyesinin artmasına, kimi zaman ise önemli ölçüde azalmasına sebep olabilmektedir. Şiirler de bu değişikliklerden doğrudan etkilenmektedir. Refah seviyesinin yüksek olduğu dönemlerde şiirin ilerleme kaydettiği ve sayıca arttığı görülürken refah seviyesinin düştüğü dönemlerde bunun aksi görülür. İslâm'ın gelmesiyle de Arap toplumunun hayatı tamamen değişmiştir. Birçok eski gelenekler terk edilmiş, elde edilen güç ve fethedilen topraklar neticesinde Arap medeniyeti yeniden oluşmuştur. İslâm dini temelinde şekillenen bu medeniyetin edebiyatı da bu yönde değişiklik göstermiştir. Böylece klasik Arap edebiyatında hem Arap kimliği hem de Müslüman kimliği bir arada görülmeye başlamıştır.

Tarih boyunca insanlar fikrî tartışmalarda bulunmuş, bazı fikirler ön plana çıkarken bazıları arka planda kalmıştır. Bu fikirler sonucunda çeşitli fikrî, dini veya edebî akımlar ortaya çıkmıştır. Nitekim modern dönemde dünyada en çok tartışılan mesele din olmuştur. Tartışmalar sonucunda ortaya çıkan akımların bazıları dinin hayattaki gelişmelere engel olduğunu, insanın özgürlüğüne ket vurduğunu ve dinden uzaklaşmak gerektiğini savunur. Daha çok Batı menşeli olan bu akımlara kapılan insanların dinden uzaklaşmaları sebebiyle dünyevi diyebileceğimiz şeylere daha düşkün oldukları görülmüştür. Ortaya çıkan bazı akımlar ise din üzerine atılan bu iddiaları reddetmiş ve dine bağlılığın devam etmesi gerektiğini savunmuştur.

Modern dönemde Arap dünyasının gücünü kaybetmesi ve Batının da güçlenmesi sebebiyle Arap dünyası; Batı menşeli bu akımların terakkiyi sağlayacağı düşüncesine kapılıp Batıya özenmiştir. Arap toplumunda yaşam tarzı bu yönde

değişiklik gösterirken bu durumdan Arap edebiyatı da etkilenmiştir. Birçok edebiyatçı gelenekten uzaklaşarak eserlerinde Batının edebî anlayışını sergilemişlerdir. Zamanla bu fikri savunan edebî akımlar teşekkül etmiştir. Bu durum Arap dünyasının hem Arap hem de İslâmî kimliklerinden uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir. Bu uzaklaşmayı bir tehlike olarak gören bazı edebiyatçılar geleneğe bağlılığı savunmuş ve neticesinde İslâmî Edebiyat akımı doğmuştur. Bu akım edebiyatta geleneğe bağlı kalmakla beraber modern dünyanın gerektirdiği yeniliklere açık bir duruş sergilemiştir. Bu edebî akımın en dikkat çeken eserleri de İslâmî kasideler olmuştur. Nitekim Arap edebiyatı tarihi boyunca da en yaygın olan edebî tür, kasideler olmuştur. İslâmî kasideler sadece bir edebî tür değil, aynı zamanda Batı menşeli sistemlerle, seküler ideolojilerle, sömürgecilerle mücadelenin ve yeniden dirilişin bir sembolüdür. Bu yönleriyle İslâmî kasideler, modern dönem Arap edebiyatının incelenmeye değer alanlarından biridir.

Bu çalışma; İslâmî Edebiyat akımının çatısı altında addedilen modern İslâmî kasideleri, bu kasidelere örneklem teşkil eden şairlerden Velîd el-A‘zamî’nin hayatını ve Şu‘â‘ adlı divanını konu edinmektedir. İslâmî kasideler, Modern Arap dünyasında en çok etki yaratan edebî türlerdendir. Arap dünyasında oldukça ses getiren ve etki yaratan İslâmî kasidelerin, Türkiye’de yapılan akademik çalışmalarda makale düzeyinde dahi müstakil olarak ele alındığına tarafımızdan yapılan araştırmalarda rastlanmamıştır. Bu da çalışmanın konusunun gerekliliğini göstermektedir.

Velîd el-A‘zamî ise İslâmî kaside nazmeden şairlerin en iyi örneklerinden olup başta Irak olmak üzere tüm Arap dünyasına etki eden bir şairdir. Hayatı boyunca despot yönetime ve sömürgeciliğe karşı protesto, yürüyüş, konferans, miting gibi birçok faaliyete katılmış, bu faaliyetlerin düzenlenmesinde katkıda bulunmuş ve bu faaliyetlerde şiirlerini okumuştur. Bunların yanında despot yönetime, sömürgeye ve zalimlere karşı direnişlerini güçlendirmek hedefiyle dernekler kurmuştur. Bu dernekler arasında en önemlisi İslâmî Kardeşlik Derneği’dir. Bu dernek, Mısır’da ortaya çıkan İhvân-ı Müslimîn’in Irak’taki kolunu temsil etmiştir. İslâmî kaside nazmeden şairlere örnek olarak Velîd el-A‘zamî’nin seçilmesinin en önemli sebepleri, bu konuda ön planda olan bir şair olması ve Irak bölgesindeki ilk İslâmî kaside yazarı olmasıdır.[1]

[1] Behçet Abdulġafûr el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu’l-İslâmiyye ve şu‘arâuhe’l-mu‘âsirûn fi’l-Irâk* (b.y.: el-Mektebu’l-Câmi’iyyi’l-Hadîs, 2002), 409.

Velîd el-A‘zamî hakkında yapılan çalışmalar az olmakla beraber Şu‘â‘ adlı divanı özelinde yapılan Arapça bir makale[2] haricinde başka bir akademik çalışma tarafımızdan tespit edilememiştir.

Tezin Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Bu çalışma İslâmî kasideleri; retorik, tematik ve yapısal açıdan analiz etmeyi hedeflemektedir. Bu gaye doğrultusunda çalışma Giriş ve Sonuç haricinde üç ana bölüme ayrılmıştır. “Arap Edebiyatında Kaside” başlıklı Birinci Bölüm kasidelerin tarihsel gelişim ve değişimini; “Velîd el-A‘zamî’nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri” başlıklı İkinci Bölüm en genel ifadeyle şair Velîd el-A‘zamî’nin hayatını; “Modern Dönem İslâmî Kasideleri Çerçevesinde Velîd el-A‘zamî’nin Şu‘â‘ Divanı Örneği” başlıklı Üçüncü Bölüm ise modern İslâmî kasidelerin incelenmesi ve Velîd el-A‘zamî’nin Şu‘â‘ adlı divanının İslâmî kasidelerin özellikleri doğrultusunda incelenmesini ihtiva etmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde, kaside türünün tarihi gelişimi ve modern dönemde Arap edebiyatının genel durumu ele alınmıştır. Arap edebiyatı tarihi kaynaklarında olduğu gibi dönemlendirmeler Cahiliye dönemi, Sadru’l-İslâm dönemi, Emevîler dönemi, Abbâsîler dönemi, Osmanlı dönemi ve Modern dönem şekline yapılmıştır. Modern dönem hariç tüm dönemlerde kaside; “Kasidelerin Yapısı” ve “Kasidelerin Muhtevası ve Türleri” başlıkları altınca incelenmiştir. Bu bağlamda klasik kasidelerin tarihi, çalışmanın ana konusu olan modern İslâmî kasidelerin daha iyi anlaşılabilmesini sağlayacak nitelikteki unsurlar göz önünde bulundurularak ele alınmıştır. Bu bölümün son kısmında ise modern döneme gelindiğinde, bu çalışma ile daha ilişkili konuların ele alınması adına önceki sistemi takip etmek yerine modern dönem edebiyatının genel durumu hakkında bilgi verildikten sonra en yaygın olan edebî akımlar kısaca ele alınmıştır. Ancak modern İslâmî kasideler ile doğrudan bağlantılı olan ve onların anlaşılması için değinilmesi zorunlu olan İslâmî Edebiyat akımına, diğer akımlara nazaran çok daha geniş bir yer ayrılmıştır. Bu tercih, modern İslâmî kasidelerin, söz konusu akımın çatısı altında bulunmasından

[2] Halîl İbrahim Mudhî el-Ḳubeysî, “en-Nidâ: enmâṭuhu ve delâletuhu fî dîvânu’ş-şu‘â‘ li’ş-şâ‘ir Velîd el-A‘zamî”, *el-Mecelletu’l-Arabiyyetu li’l-Ulûmi ve Neşri’l-Ebhâs* 5/2 (2019), 52-74.

kaynaklanmaktadır. Bu bölümde başvurulan kaynaklar; Modern dönemde klasik Arap edebiyatı çizgisini esas alarak Arap edebiyatı tarihini sistematik bir şekilde kaleme alan eserlerdir.

İkinci bölümde şair Velîd el-A‘zamî’nin hayatı, ilmî ve edebî şahsiyeti, siyasi ve aktivist kimliği, hattatlığı ve eserleri ele alınmıştır. Velîd el-A‘zamî hakkında Türkiye’de yapılan akademik çalışmalara bakıldığında tek bir çalışma haricinde bir bütün olarak hayatı ele alınmadığından bu bölümü yazma ihtiyacı daha önemli bir hal almıştır. Bu bölümün araştırma aşamasında, Arap dünyasında yapılan akademik çalışmaların yanında birincil kaynaklara da ulaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle, gerçek hayatta Velîd el-A‘zamî’yi bizzat tanıyıp hayatını anlatan yazarların yazdıkları esas alınmıştır.

Çalışmanın üçüncü bölümü iki ana başlıktan oluşmaktadır. Birinci başlık “Modern İslâmî Kasideler”dir. Bu başlıkta klasik kasidelerde olduğu gibi “İslâmî Kasidelerin Yapısı” ve “İslâmî Kasidelerin Muhtevası ve Temaları” başlıkları altında inceleme yürütülmüştür. İslâmî kasidelerin modern dönemde ortaya çıkmış akımlardan farkları, Arap dünyasında nasıl bir etki yarattıkları, bu etkiyi sağlayan unsurlar ve insanların bu kasideleri nasıl konumlandırdığı dikkate alınarak incelenmiştir. İkinci başlık ise “Velîd el-A‘zamî’nin Şu‘â‘ Adlı Divanı”dır. Bu başlıkta söz konusu divan, bir önceki başlıkta modern İslâmî kasidelerin ele alındığı yöntem takip edilerek “Divanın yapısı” ve “Divanın muhtevası ve temaları” başlıkları altında incelenmiştir. Bu divan çalışmaya, modern İslâmî kasidelere örnek olması amacıyla alındığından divandan örnek beyitler verilmiştir. Çalışmanın gereksiz uzamaması adına tüm beyitlere yer vermek yerine söz konusu temayı veya özelliği en iyi yansıtan beyitler özenle seçilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma, aşağıdaki maddeleri gerçekleştirme doğrultusunda kaleme alınmıştır:

1. İslâmî kaside türünün modern Arap edebiyatındaki yerini ve özgünlüğünü ortaya koymak.
2. Velîd el-A‘zamî’nin şiirlerinde İslâmî kaside geleneğinin nasıl sürdürüldüğünü ve yeniden şekillendiğini analiz etmek.

3. Modern dönemde klasik kaside formunun nasıl korunduğunu ve içerik bakımından nasıl dönüştüğünü tespit etmek.
4. İslâmî şiirin çağdaş meseleleri nasıl ele aldığını ve bu yolla nasıl bir bilinç inşası hedeflediğini ortaya koymak.
5. A'zamî'nin şiirleri üzerinden İslâmî kasidelerin edebiyatta nasıl karşılık gördüğünü göstermek.
6. Modern Arap edebiyatında gelenek ile modernite arasında kurulan dengeyi İslâmî kasideler üzerinden değerlendirmek.
7. Klasik ve modern kasideler arasında yapısal ve içeriksel karşılaştırmalar yaparak İslâmî kasideyi ayrıştıran yönleri belirlemek.
8. İslâmî kasidelerin çağdaş okuyucular için ne tür mesajlar taşıdığını ve nasıl bir edebî sorumluluk taşıdığını göz önüne sermek.

Literatür Değerlendirmesi

İslâmî kasideler modern dönemde yeniden canlanan bir mefhumdur. Dolayısıyla çağdaş kitaplara başvurulması gerekmektedir. Türk dünyasında bu konuyu ele alan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Arap dünyasında ise modern İslâmî kasideleri ele alan kaynaklar bulunsa da sayıları oldukça azdır.

Çalışmanın ana konusu olan Modern İslâmî kasideler üzerine yapılan çalışmalar araştırıldığında, Türkiye akademisinde bu konuyu ele alan bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Modern Arap edebiyatı, Çağdaş Arap edebiyatı, Çağdaş Arap şiiri gibi isimlerle çalışmalara rastlanmaktaysa da bunlar, Modern İslâmî kasideler hakkında değil, Modern şiir hakkında yalnızca temel bilgiler sunmaktadır. Ancak Modern İslâmî kasidelerin üst çatısını oluşturan İslâmî Edebiyat akımı hakkında iki çalışma bulunmaktadır. Bunlar; Mehmet Yılmaz'ın "*Günümüz Arap Edebiyatında İslâmî Edebiyat Akımına Bir Bakış"*[3] adlı yüksek lisans çalışması ile Yakup Civelek'in "*Modern Arap Edebiyatında İslâmî Edebiyatın Yeri"*[4] adlı makalesidir. Modern İslâmî kasidelerin bu akımın bir çıktısı olması sebebiyle bu çalışmalar, onlar hakkında az da

[3] Mehmet Yılmaz, *Günümüz Arap Edebiyatında İslâmî Edebiyat Akımına Bir Bakış* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999).
[4] Yakup Civelek, "Modern Arap Edebiyatı'nda İslâmî Edebiyat'ın Yeri ve Öncüleri", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakülte Dergisi* 3 (2000).

olsa bilgi vermektedir. Ancak çalışmaların merkezi İslâmî kasideler üzerine değil de İslâmî Edebiyat akımı üzerine yoğunlaştığından bu çalışmalarda diğer edebi türler hakkında da bilgi verilmiştir. Daha çok İslâmî edebiyatı ele alınırken bu çalışmalardan istifade edilmiştir.

Arapça literatür tarandığında, İslâmî kasideler üzerine kaleme alınan eserler az olmakla beraber daha ziyade modern Arap kasideleri üzerine odaklanan çalışmalara rastlanmaktadır. Modern kasideleri inceleyen çalışmaların içerdikleri bilgiler, İslâmî kasidelere has olmaması sebebiyle bu çalışmaya sınırlı bir katkı sunmaktadır. Nitekim İslâmî kasideler, modern şiir anlayışı içerisinde gelişse de modern kasidelerden sıyrılarak klasik formatı koruma eğilimindedir. Dolayısıyla bu çalışmalar her ne kadar modern kasideler hakkında bilgi sunsa da içerdikleri bilgiler İslâmî kasidelerin özgün yapısını açıklamada yetersiz kalmaktadır.

İslâmî kasideleri doğrudan alan çalışmaların bazılarının bölgelerle sınırlandırıldığı görülmüştür. Bu çalışmalar; Cemîl Hamdâvî'nin kaleme aldığı *"el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyyetu'l-mu'âsıra: fi'l-maġrib"*[5] adlı makale, yine Cemîl Hamdâvî'nin kaleme aldığı *"eş-Şi'ru'l-İslâmiyyi'l-mu'âsır"*[6] adlı web tabanlı yayımlanan kitap ve Muhammed b. Abdullah Münevver Âlü Mübârek'in kaleme aldığı *"İtticâhatu'l-fenniyye li-şu'arâi'l-ḳasideti'l-İslâmiyye fi'ş-şi'ri's-Su'ûdî"*[7] adlı makaledir. Bu çalışmalar bölgesel olsa da tüm Arap dünyasını kapsayacak bilgiler ihtiva etmektedir. Ancak bu çalışmalarda İslâmî kasideler oldukça yüzeysel incelenmiştir.

İslâmî kasideleri bölgesel sınırlamaya tabi tutmadan ele alan kaynaklar ise; Behçet Abdulgafûr el-Hadîsî'nin kaleme aldığı *"el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye ve şu'arâuhe'l-mu'âsirûn fi'l-Irâk"*[8] adlı kitabı ve Râbih b. Haviye'nin kaleme aldığı

[5] Cemîl Hamdâvî, "el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyyetu'l-mu'âsıra: fi'l-maġrib", *el-Edebu'l-İslâmi* 6/22 (1999), 78-81.

[6] Cemîl Hamdâvî, *eş-Şi'ru'l-İslâmiyyi'l-mu'âsır* (ePub: Câmi'atu'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 2019) Bu kitabın birinci bölümünde yazar modern İslâmî şiirler hakkında bilgi vermiş, ikinci bölümünde ise yazmış olduğu makale ile aynı başlıkta bir bölüm açarak Magrib bölgesi ile sınırlandırılmış bir şekilde İslâmî kasideleri incelemiştir. Ancak kitapta bulunan bilgiler, makaleden çok daha geniştir.

[7] Muhammed b. Abdullah Münevver Âlu Mubârek, "İtticâhatu'l-fenniyye li-şu'arâi'l-ḳasideti'l-İslâmiyye fi'ş-şi'ri's-su'ûdî", *el-Mecelletu'l-'İlmiyyetu bi-Kulliyyeti'l-Âdâb* 1/33 (2017), 1-48.

[8] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*.

"Ḳasîdetu'l-İslâmiyyetu'l-mu'âsıra bunyetuhâ ve delâletuhâ"[9] adlı doktora tezidir. el-Hadîsî'nin eserinde daha çok İslâmî Edebiyat akımına değinilmiştir. Bu kitapta İslâmî kasideler hakkında bilgiler kısa tutulmuş ve çalışmanın ekseriyetini kapsayan bölümde Iraklı İslâmî kaside yazarları hakkında bilgiler sunulmuştur. Râbih b. Haviye'nin kaleme aldığı doktora tezinde ise İslâmî kasideler vezin ve kafiye açısından incelenmiştir. Bu çalışmada İslâmî kasidelerin önemi, temaları, genel özellikleri, modern çağda hangi özellikleriyle diğer kasidelerden ayrıştığı gibi hususlara pek değinilmemiştir.

Çalışmanın ana konusu olan Modern İslâmî kasidelere örnek olarak sunulan Velîd el-A'zamî ve Şu'â' adlı divanı üzerine yapılan çalışmalar taranmıştır. Velîd el-A'zamî'nin hayatı Arapça kaynaklarda tezlerin bir bölümünde, makalelerin bir başlığında, deneme yazılarında veya haber yazılarında kolaylıkla bulunmaktadır. Şu'â' adlı divanı üzerine ise tek bir çalışma tespit edilmiştir. Bu çalışma Halîl İbrahim Mudhî el-Kubeysî'nin kaleme aldığı *"en-Nidâ: enmâṭuhu ve delâletuhu fî dîvânu'ş-şu'â' li'ş-şâ'ir Velîd el-A'zamî"*[10] adlı makaledir. Bu makalede söz konusu divan yalnızca nidâ sanatı açısından incelenmiştir.

Türkiye akademisinde ise Velîd el-A'zamî üzerine dört çalışma tespit edilmiştir. Ancak Şu'â' adlı divanı üzerine herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. 2022 yılında yayımlanan Qamar Farooq Najı Alobaıdı'nin Türkçe kaleme aldığı *"Velîd el-A'zamî'nin Şiirlerinde Hz. Peygamber'e Övgü"*[11] isimli yüksek lisans tezinde; Velîd el-A'zamî'nin hayatı kısaca ele alınmıştır. Diğer üç çalışma ise Arapça kaleme alınmıştır. Bunlar; Muhammed Abdurrahmân Rûbele'nin *"Şi'ru Velîd el-A'zamî ve devruhû fi't-terbiyyeti'l-İslâmiyye"*[12] adlı yüksek lisans tezi, Udey Ahmed Yûsuf el-Cecevî'nin *"el-Emelu ve'l-Ye'su fî şi'ri Velîd el-A'zamî dirâsetun teḥlîliyyetun"*[13] adlı yüksek lisans tezi, İslam Dawood Ahmed Ahmed ve Adnan Arslan'ın *"el-'Avâmilu'l-*

[9] Râbih b. Haviye, *Ḳasîdetu'l-İslâmiyyeti'l-mu'âsıra bunyetuhâ ve delâletuhâ* (Emîr Abdulkâhir li-Ulûmi'l-İslâmiyye Üniversitesi, Edebiyat ve İnsani İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2010).

[10] el-Ḳubeysî, "en-Nidâ fî dîvânu'ş-şu'â'".

[11] Qamar Farooq Najı Alobaıdı, *Velîd el-A'zamî'nin şiirlerinde Hz. Peygamber'e övgü* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

[12] Muhammed Abdurrahmân Rûbele, *Şi'ru Velîd el-A'zamî ve devruhû fi't-terbiyyeti'l-İslâmiyye* (Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

[13] Udey Ahmed Yûsuf el-Cecevî, *el-Emelu ve'l-Ye'su fî şi'ri Velîd el-A'zamî dirâsetun teḥlîliyyetun* (Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023).

muessiratu ‘alâ şâ‘iriyyeti Velîd el-A‘zamî”[14] adlı makaleleridir. Bu çalışmalarda - Rûbele’nin çalışması hariç- Velîd el-A‘zamî’nin hayatına muhtasar bir şekilde değinilmiş ve çalışmanın ana konusuna ağırlık verilmiştir. Bu kaynaklarda, söz konusu çalışmada önemli bir yer ihtiva eden Şu‘â‘ adlı divan hakkında herhangi bir inceleme bulunmamaktadır. Dolayısıyla Şu‘â‘ divanı için bu çalışmalardan istifade edilememiştir. Velîd el-A‘zamî’nin hayatına dair bilgiler ise bu ikincil kaynaklardan istifade etmek yerine, birincil kaynaklar esas alınarak elde edilmiştir.

[14] Islam Dawood Ahmed - Adnan Arslan, “el-‘Avâmilu’l-muessira ‘alâ şâ‘iriyyeti Velîd el-A‘zamî”, *GİBTU İslami Araştırmalar Dergisi* 5/1 (2024), 29-60.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAP EDEBİYATINDA KASİDE

1.1. Tanım ve Istılah

Arap edebiyatında kaside, en çok kullanılan şiir formudur. Kaside kelimesi, bir yöne yönelmek, istikameti korumak, bir şeyi hedeflemek gibi anlamlara gelen "kasd" kökünden türemiştir. Kaside kavramının terim anlamı ise, beyitleri bir düzen içinde sıralanmış, vezin yapısı tam olan ve belli bir amaç üzerine söylenmiş şiir şeklidir. İbn Cinnî'ye (öl. 392/1002) göre bu şiir türüne kaside denmesinin sebebi, kasıtlı olarak belli bir gaye üzere söylenmesidir.[15]

1.2. Cahiliye Döneminde Kaside

Araplarda şair ve şiirin ne denli önemli olduğu, herkesçe bilinen bir mevzudur. Şairler; şiirleriyle ipe götürmüş, ipten kurtarmış, savaşa sebep olmuş veya savaşı sonlandırmıştır.

Cahiliye dönemi, Arap şiirinin önem kazanıp yaygınlaştığı ve geliştiği bir dönemdir. Corcî Zeydân (öl. 1914), şiirin bu dönemde yaygınlaşmasını Araplar arasında savaşların artmasına bağlamıştır. Her milletin savaşlarının arttığı dönemde şiirlerinin de arttığını, dolayısıyla Araplarda da şiirlerin savaşlar sebebiyle yaygınlık kazandığını söylemektedir.[16] Öncesinde Araplar arasında bu kadar yaygın olmayan şiir; yaygınlaşması sonrasında şiirin yapısı oturmaya başlamış, kasidelerin muhtevası, yapısı ve uzunluğu belli bir standart kazanmaya başlamıştır. Ancak bu oluşum öncesi Arap şiirinin geçtiği aşamalar tarihte meçhul olarak kalmıştır.[17] Cahiliye dönemi olarak adlandırılan dönemin öncesindeki şiirin durumu pek bilinmemektedir.

Cahiliye döneminde şiirlere bu kadar önem verilmesine rağmen şiirlerin bâkî kalması için yazıya geçirilme ihtiyacı hissedilmemiş, şiirler şifahi olarak nakledilip rivayet yoluyla aktarılmıştır.

---

[15] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru'S-Sâdır, ts.), 3/353,354.
[16] Corcî Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, nşr. Şevḳî Dayf (b.y.: Dâru'l-Hilâl, ts.), 1/59.
[17] Şevḳî Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî* (b.y.: Zevi'l-Ḳurbâ, 1427/2006), 1/183.

Bu durum şiire verilen önemin az olmasıyla bağdaştırılamaz. Bilakis o dönemde şiirin çok büyük bir önemi vardır. Lakin yazmayı bilseler de Araplarda yazı kültürünün zayıf olması, buna karşılık ezber kültürünün oldukça ileri seviyede olması sebebiyle şiirler yazıya geçirilmemiştir.

Cahiliye Arap şiiri besteli müzikli şiirlerdir. Şiirler nağmeli okunur ve aktarılır.[18] Cahiliye şiirinin bu özelliği, şiirlerin yazıya geçirilmemesine rağmen uzun tarihler boyunca nakledilmesinde önemli bir rolü vardır.

Necîp el-Behbîtî (öl. 1992), cahiliye döneminde şiirlerin yazılmaması ve bu şiirlerin tedvininin geç dönemlere kalmasından dolayı cahiliyedeki kasidelerin bize tam olarak ulaşmadığını söylerken bunun üzerine Şevkî Dayf (öl. 2005) şiirlerin çoğunun kaybolup gittiğini de ekler.[19]

وَجَدْنا فِي كِتَابِ بَنِي تَمِيمٍ أَحَقُّ الخَيْلِ بِالرَّكْضِ المعَارُ

"*Temim oğullarının bir kitabında koşmaya en uygun atın ödünç alınan at olduğunu gördük (okuduk)"*

Nitekim Bişr b. Ebî Hâzim'in (öl. 6.yüzyıl sonları) bu beytine bakıldığında bazı şiir veya beyitlerin derlendiğine dair bir işaret görülmektedir.[20] Ayrıca şiir tedvininin yapıldığına dair zayıf da olsa bazı rivayetler mevcuttur. Bu bilgiler çerçevesinde cahiliye döneminde hiçbir şiirin yazılmadığını söylemek hatalı olabilir. Az da olsa yazılmış olma ihtimaliyle beraber "şiirler rivayet yoluyla aktarılmıştır" demek daha doğru olacaktır.

1.2.1. Kasidelerin Yapısı

İlk zamanlarda nazmedilen şiirler birkaç beyitten oluşmaktaydı. Ancak şiirler zamanla uzatılıp kaside halini almıştır. Arap edebiyatında ilk uzun kaside şairi Mühelhil b. Rebîa et-Tağlibî (öl. 525/1131 dolayları) olarak kabul edilir. Hatta

[18] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 193.
[19] Yusuf Hüseyin Bekkâr, *Binâu'l-ḳasîde fi'n-naḳdi'l-Arabiyyi'l-ḳadîm* (Beyrut: Dâru'l-Endelûs, ts.), 28; Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 1/188.
[20] Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-1* (Kayseri: Fenomen Yayınları, 2019), 95.

Mühelhil'in bu uzun kasidesi Tağlib ve Bekr kabileleri arasında 40 yıl sürecek olan Besûs savaşına sebep olmuştur.[21]

Mühelhil sonrasında kasideye bazı yenilikler getirilse de en büyük etkiyi Mühelhil'in yeğeni İmruülkays (ö. 540/1146 dolayları) gerçekleştirmiştir. Klasik kaside formunu ortaya koymuş, Arap şiirini esaslara bağlamış, kafiye için belli kurallar ihdas etmiştir. Ayrıca şiir geleneğinde asırlar boyunca devam edecek olan atlâl (sevgilinin göç ettiği yerlerdeki kalıntılara bakıp ağlamak, ağıt yakmak) geleneğini ilk defa kendisi kullanmıştır.[22]

Cahiliye dönemindeki kasideler üç ana bölümden oluşmaktadır. Bu bölümleri içerikleri açısından, kasidelerin muhtevası başlığında ele alındı. İlk bölüm "Nesîb/Teşbîb" olarak adlandırılır. Bu bölüm kasidenin ilk ve edebî açıdan en çarpıcı bölümüdür. Araplar en çok, kasidenin ilk bölümünü hatta matla adı verilen ilk beytini önemsediklerinden, şairler de en çok buraya ihtimam göstermiş ve ustalıklarını sergilemeye çalışmışlardır. Matla için; beytin ihtişam ve heybetli olması, anlamda kapalılık olmaması, özgün bir fikir olması ve mana ile lafzın birbirine uygun olması olmak üzere dört şart getirmişlerdir.[23]

Kasidenin ikinci bölümü tasvir bölümüdür. Bu bölüm de edebî sanat açısından zengindir ve konusu şairin çölde çıktığı yolculuktur. Son bölüm ise kasidenin asıl yazılma amacını gösteren kısımdır. Bu bölümde konu daha ön planda olduğundan şiirin edebî yapısı önceki bölümlere göre zayıflık göstermektedir.

Son bölümün bitiminde ise makta (hatime) denilen bir veya birkaç beyit vardır. Bu beyit edebî açıdan güçlü olup hikmetli sözler barındırır. Matla için; kasidenin konusuna uygun olması, lafızların açık olması, kasidenin en anlamlı beyti olması ve bir hikmet veya atasözü içermesi olmak üzere dört şart getirmişlerdir.[24] Dolayısıyla kasidenin edebî değer taşıyan bölümleri, matla ve makta başta olmak üzere nesîb ve tasvir bölümleridir.

---

[21] Hüseyin Elmalı, "Kaside", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Kasım 2024); Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-1*, 114.

[22] Ahmet Savran, "İmruülKkays b. Hucr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Kasım 2024).

[23] Ali Bani Ali, *Arap ve Türk Edebiyatında Kaside* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 11,12.

[24] Ali, *Arap ve Türk Edebiyatında Kaside*, 15.

Bu sıralama genel olarak takip edilse de buna uymayan bazı şairler de mevcuttur. Örneğin Amr b. Kulsûm (öl. 584/1188 veya 600/1204) kasidesine izlerin tasviriyle değil, şarabın tasviriyle başlamıştır.[25]

Ayrıca konu açısından nesîbe elverişli olmayan kasidelerde nesîb bölümü yazılmamıştır. Bunlar savaş, kahramanlık, mersiye ve hamâset konularını içeren kasidelerdir.[26]

Bu dönemde şiirlerin dili açısından ilk göze çarpan husus, kasidelerin dilinin çetrefilli olmayıp kolay ve anlaşılır olmasıdır. Şairin kendi duygularından veya tabiat güzelliklerinden bahsedip etmemesi fark etmeksizin, hayal dünyaları saf, temiz, doğal ve kolaydır. Dil hususunda aşırıya kaçmamış, bilakis mutedil davranmışlardır.[27]

Şairler; kendi dillerine sahip çıkmış, yabancı dillerden alıntı yapmamış, avamın kullandığı ifadelerden uzak durmuş, şairler arasında yaygın kullanılan ibare ve ifadeleri devam ettirip geleneğe uymuşlardır. Yusuf Bekkâr (öl. 1955), *Binâ'u'l-Kasîde* adlı eserinde eski Arap edebiyatçılarının kasidenin dilinin kolay ve net olması, avamın kelamından ve kaba lafızlardan olmaması gerektiğini savunduklarını zikretmiştir.[28]

1.2.2. Kasidelerin Muhtevası ve Türleri

Kasidelerin türleri, konularına göredir. Fahr türü kasideler denildiğinde, birini öven kasideler kastedilir. Günümüzde kasidelerin konuları çeşitlense de bu dönemde sadece fahr, medih, hiciv, mersiye ve hamâse konuları üzerine nazmedilmiştir.[29]

Kasidelerin yazılış gayeleri, genel konularının yanı sıra, iç yapısı bakımından değerlendirilip muhtevaya göre üç ana bölüme ayrılmıştır. Bu bölümler muhtevada farklılık gösterdiği gibi edebî yöntem açısından da birbirinden ayrışmaktadır.

"Nesîb/Teşbîb" olarak adlandırılan kasidenin ilk bölümü, hatıraları yâd ile başlar, göç edilen yerdeki kalıntıları tasvirle ve sevgiliye olan aşk ile devam eder.[30] Bu bölümde şair yoğun duygular içinde sevgiliyle geçirilmiş zamanı, sevgilisinin göç

[25] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-1*, 116.
[26] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-1*, 116.
[27] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 1/219.
[28] Bekkâr, *Binâ'u'l-ḳasîde*, 142.
[29] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 1/80.
[30] Ferruh Kahraman, "Araplarda Şiir: Kadim Edebî Türün Kültürel Özellikleri ve Maddi Destekçileri", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27/1 (Haziran 2023), 113.

etmesi sonucu çöllerdeki terk edilmiş yerleşim yerleri ve onlardan kalan çadır, testi, kül, ocak gibi kalıntıları tasvir eder. Bu bölümde en çok hissedilen duygu sevgiliye özlemdir. Şair bu özlemi hüzünle, ağlayarak ve ağlatarak anlatır. Sevgili tasvir edilir ve daha çok fiziki güzelliğinden bahsedilir.

Kasidenin ikinci bölümü "Tasvir" olarak adlandırılmıştır. Bu bölüm çöldeki uzun yolcuğuna, yolculukta yaşanan maceralara ayrılmıştır.[31] Nesîb bölümünde zikredilenlerden sonra şair yolculuğa çıkar. Bu bölümde de o yolculuğunu detaylı bir şekilde tasvir eder. Yolculuğun ne kadar yorucu olduğunu, yolculukta karşılaştığı zorlukları, bindiği devesini veya atını tasvir eder. Yolculukta kendisinin nasıl cesurca davrandığını, yolda karşılaştığı vahşi hayvanlarla bineği arasında geçen mücadeleyi, çölün kavurucu sıcaklığına ve susuzluğa nasıl dayandığını anlatır. Kısaca o yolculuk esnasında şairin kendini övmesi için kullanabileceği her türlü malzemeye şiirinde yer verir. Ayrıca bu bölümde içki aleminden, eğlencelerden de bahseder.[32]

Üçüncü bölüm edebî açıdan ilk iki bölüme nazaran daha zayıf olsa da muhteva açısından kasidenin asıl bölümüdür. Bu bölümün içeriği, kasidenin yazılma amacına göre değişiklik göstermektedir. Adlandırılması da bölümün muhtevasına göre yapılmaktadır. Şair kendini övüyorsa fahr, başka birini övüyorsa medih, birini eleştirip yeriyorsa hiciv, ölen birinin ardından duyulan üzüntüden ve ölenin faziletinden bahsediyorsa mersiye, kabilesinin kahramanlıklarından ve faziletlerinden bahsediyorsa hamâse, kendi tecrübelerinden yola çıkarak sosyal hayata dair dersler verip Arapların prensip ve geleneklerinden bahsediyorsa hikmet olarak adlandırılmıştır.[33]

Cahiliye döneminde yazılan kasideler beşerî duygular üzerine inşa edilmiş, ahlaka, doğru dine, kötü hasletlerden uzaklaşmaya davet gibi hususlar işlenmemiştir. Daha çok dünyevi zevkler, hamâset, kadınlı içkili eğlenceler, enaniyet sebebi olan kahramanlıklar işlenmiştir. Corcî Zeydân bu durumu Arapların rahat bir mizaca sahip

[31] Kahraman, "Araplarda Şiir", 113.
[32] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-1*, 115.
[33] Ali, *Arap ve Türk Edebiyatında Kaside*, 42-60.

olmalarına, yaşadıkları doğal çevre sonucu hayal dünyalarının oldukça geniş olmasına bağlamaktadır.[34]

Kasidenin iç muhteva yapısını kısaca özetleyecek olursak şair öncelikle atlâlı vasfederek sevgilinin terk ettiği diyarın kalıntılarından dolayı hüznünü ifade eder. Sonra şair çölde çıktığı yolculuğu anlatmaya başlar. Bu yolculukta kendisinin ve bineğinin karşılaştığı zorlukları kendini överek anlatır. Ardından kasidenin yazılış amacına gelerek medih, hiciv, fahr, mersiye ve hamâset konularının birini ele alır.[35]

1.3. Sadru'l-İslâm Döneminde Kaside

Bu dönem, Hz. Muhammed'in (s.a.v) peygamberlik yıllarını ve hulefâ-i râşidîn dönemini kapsamaktadır. Bu yıllar Arapların ilk defa İslâm'la müşerref oldukları yıllardır.

İslâm, Arapları her alanda etkilemiştir. Bu alanlardan biri de şiirlerdir. Ancak İslâmiyet sonrası Arapların yepyeni bir tarzda şiir yazdıklarını söylemek mümkün değildir. Onların uzun yıllar boyunca süregelen ve oturmuş bir şiir gelenekleri vardı. Dolayısıyla İslâm'ın gelmesiyle eskiden tamamen bağımsız bir şiir üslubu beklemek pek mümkün görünmemektedir. Nitekim şiirlerin özellikle Kur'an ve hadislerden ileri düzeyde etkilendiği görülmektedir.

Ayrıca İslâm'ın şiire karşı olmadığını belirtelim. Yüce Allah mealen şöyle buyurmaktadır:

> "*Şairlere gelince, onlara da yoldan sapanlar uyar. Onların her vadide şaşkın şaşkın dolaştıklarını ve gerçekte yapmadıkları şeyleri söylediklerini görmez misin? Ancak iman edip dünya ve ahiret için yararlı işler yapanlar, Allah'ı çokça ananlar ve haksızlığa uğratıldıktan sonra kendilerini savunanlar başkadır. Haksızlık edenler, neye nasıl dönüşeceklerini (başlarına nelerin geleceğini) yakında görecekler.*"[36]

Bu ayet-i kerimede açıktır ki Yüce Allah şiiri, şiir olması hasebiyle yermemekte, müşriklerin peygamberimizi hicveden şiirlerini yermektedir.[37] Corcî

[34] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 1/58.
[35] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 1/183,184.
[36] Kur'an Yolu (Erişim 16 Ekim 2024), Şuarâ 26/224-227.
[37] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 2/44.

Zeydân da Kur'an'da insanları şiirden uzaklaştıracak hiçbir ifadenin olmadığını söyler.[38]

Hz. Peygamberin (s.a.v) şiire olan tutumuna da bakarak, İslâm'ın şiirlere karşı olmadığını net bir şekilde görmekteyiz. Peygamberimizin emriyle Hassân b. Sâbit (öl. 60/680), Ka'b b. Mâlik (öl. 50/670) ve Abdullah b. Revâha (öl. 8/629) onun şairliğini yapmıştır. Peygamberimize karşı bir şiir duyduklarında o şiire cevaben bir şiir nazmeder ve peygamberimizi müdafaa eder;[39] Peygamberimiz de, şiiri müşriklere karşı bir silah olarak kullanırdı.[40]

Dört halifeye baktığımızda da şiire, şiir olması hasebiyle olumsuz bir tavır almadıklarını görmekteyiz. Hatta şiirlere yakından ilgi duyarlardı. Örneğin Hz. Ebû Bekir (öl. 13/634), birçok şiiri ezbere bilir az da olsa şiir nazmederdi. Hz. Ömer (öl. 23/644) kendisine gelen temsilcilere kabilelerindeki şairleri sorardı. Temsilciler de ona şiirlerden bazılarını okurdu, o da hayranlıkla dinlerdi. Hz. Ömer şiirlere böyle ilgi duymasına rağmen bunu dine öncelememiştir. İslâm'a doğrudan düşmanlık gösteren veya Müslümanları hicveden şiirlerin şairlerini hapse attırmıştır. Hz. Osman (öl. 35/656) da bu hususta Hz. Ömer'in duruşunu sergilemiştir.[41] Hz. Ali'nin (öl. 40/661) de şair, fesahat sahibi ve belîğ olduğu malumumuzdur.[42]

Bu dönemde Asmaî'nin (öl. 216/831) görüşünün aksine şiir zayıflamamış, gelişim göstermeye devam etmiştir. Zayıflatmak yerine İslâm, şiiri ve hitabeti daha görkemli hale getirmiştir. Ancak fetihler sebebiyle Müslümanlar hitabete daha çok ihtiyaç duymuşlardır.[43]

Şevkî Dayf da bu hususta düşüncesini şöyle ifade eder: *"İslâm'ın ilk zamanlarında Araplar, İslâm'la meşgul olmalarından, Kur'an'ın üslubundan duydukları şaşkınlıktan dolayı şiirden uzaklaşmışlardır" diyenlerin aksine şiir, İslâm*

[38] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 1/191.
[39] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 2/43.
[40] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 2/45.
[41] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 2/45.
[42] Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-2* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2023), 54.
[43] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 1/191.

geldikten sonra zayıflamamış, parlak dönemini devam ettirmiştir. Şiirin durup zayıfladığı doğru değildir."[44]

Kur'an'ın nüzulü sonrası şiir yazmayı bırakan şairler olmuştur. Ancak İslâm, şiire ket vurmamış, bilakis onun daha da gelişmesini sağlamıştır. Var olan türleri ıslah etmiş, yeni türler ortaya çıkarmış, şiiri saçmalıklardan ve ahlaksızlıktan arındırmıştır. Bu sayede şiir, daha asil bir hale bürünmüştür.

1.3.1. Kasidelerin Yapısı

Bu dönemdeki asıl değişiklik yapıda değil, daha çok muhtevada olmuştur. Yapı ve şekil açısından genel olarak cahiliyedeki geleneğe bağlı kalınmıştır. Bunun sebebi de bu Müslüman şairlerin, cahiliye dönemlerinde de şairlik yapmalarıdır. Cahiliye döneminde oturmuş olan şiir yapılarının birden değişiklik göstermesi zor olmuştur.

İslâmiyet ile şereflenen şairler, İslâm'ın etkisiyle bazı cahiliye geleneklerini kısmen veya tamamen terk etmişlerdir. Örneğin iki kişiye hitap ile başlama, çölde geçen yolculuk, yolculukta karşılaşılan sıkıntılar, deve ve atın tasvir edilmesi geleneği kısmen terk edilmiştir.[45]

Kaside yazılırken zorla sanat yapma çabasına girilmemiş, doğal ve orijinal bir güzellikle duygu ve düşünceler ifade edilmiştir. Garabetten uzak, sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır.[46]

Bölümlendirmeler incelendiğinde, cahiliye döneminde olduğu gibi nesîb, tasvir ve ana temanın olduğu üçüncü bölümden oluşmaktadır.[47] Ancak cahiliyede uzunca yazılan kasideler bu dönemde kısa tutulmaya başlanmış, nesîb ve tasvir bölümlerine eskisi kadar önem verilmemiş ve kasidenin asıl konusunu içeren son bölüme yoğunlaşılmıştır. Bir kasidede birbirinden bağımsız birkaç konunun olması üslubu kısmen terk edilip tek bir konuya bağlı kalınarak konu bütünlüğü önemsenmiştir.

---

[44] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 2/43.
[45] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-2*, 87.
[46] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-2*, 91.
[47] Elmalı, "Kaside".

Bu dönemde de aruz vezni kullanılmaya devam etmiştir. Kasideler, iki mısralı beyitlerle ve ilk beytin iki mısrası ve diğer beyitlerin ikinci mısraları kafiyeli (revî) olacak şekilde nazmedilmiştir.[48]

Kasidelerin yazımında kullanılan üslup değişmiş ve İslâm'a daha uygun bir dil kullanılmaya başlanmıştır. Methiyede mübalağa, hicivde hakaret azaltılmış ve tasvire daha az başvurulmuştur. Şehitler için çokça mersiye yazılmış ve bu kasidelerde öğütlere, iyi ahlaka ve nasihatlere bolca yer verilmiştir.[49] Cahiliye ifadeleri terk edilip Kur'an ve sünnetten çokça iktibas yapılmıştır.

Medih amacıyla yazılan kasidelerde peygamber ve sahâbe övülmüştür. Bu kasideler çıkar amacıyla yazılmamış, kişiyi överken peygamberden üstün tutmamaya, gerçekten övülmeye değer hasletlerle övmeye dikkat edilmiş ve mübalağanın sınırları aşılmamıştır.

Hiciv türünde ise kişi; namusuna ve ırzına hakaret ederek değil, onun ahlaki yoksunluğuna ve Müslüman olmayışına temas ederek hicvedilmiştir. Ancak Müslüman olmayan şairler için durum farklıdır. Onlar cahiliye dönemi hiciv üslubunu devam ettirmişlerdir.

Bu dönemde bazı şairler kendi düşüncelerini, inançlarını ifade ederken aklî ve mantıkî deliller getirmeye başlamışlardır. Bu durum da cahiliye döneminde görülmeyen bir üsluptur.[50]

1.3.2. Kasidelerin Muhtevası ve Türleri

Cahiliye döneminde var olan kaside türleri değişiklik göstermekle birlikte bu dönemde devam etmiş, üstüne yenileri eklenmiştir.

Medih türü kaside, Sadru'l-İslâm döneminde de devam etmiş, ancak yazılış amacı değişmiştir. Cahiliyede medih; para, mevki vb. şeyler elde etmek için yazılırken bu dönemde böyle amaçlar güdülmemiştir. Daha çok peygamberimiz, sahâbe ve dört

[48] Elmalı, "Kaside".
[49] Ali, *Arap ve Türk Edebiyatında Kaside*, 72.
[50] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-2*, 87.

halife için medih şiirleri yazılmıştır. Cahiliyedeki kadar mübalağaya gidilmemiş ve memdûh, daha gerçekçi bir şekilde övülmüştür.

Sadru'l-İslâm döneminde hiciv türünde kasideler yazılmaya devam edilmiş ancak yazılış amacında ve üslubunda değişiklik olmuştur. Müslüman şairler hicvederken kişinin ailesine, kabilesine hakaret etmemeye, hicivlerine onları da eklememeye dikkat etmiş, sadece ilgili kişiyi hicvetmişlerdir. Ayrıca Müslümanlar, sebepsiz yere hicvetmemiş, hiciv kasidelerini İslâmiyet'i savunmak için kullanmış, Hz. Peygamberi ve ashâbını hicveden şairlere cevap niteliğinde hicviyyeler yazmış, peygamberimiz de buna teşvik etmiştir.[51] Ancak zikrettiğimiz bu değişiklikler, bazı şairlerde görülmüştür. Bazı şairler de cahiliye geleneğine bağlı kalmıştır.

Mersiye kasideleri yazılmaya devam etmiş, ancak İslâm'a aykırı unsurlardan arındırılmaya çalışılmıştır. İslâm, ölünün arkasından yaka paça yırtarak ağıt yakma gibi davranışları yasaklamıştır.[52] Bu tür davranışlar da kasidelere yansıtılmamıştır. Müslüman şairlerin yazdığı mersiyeler ağıt yakmak yerine tabiri caizse ölenlere yazılan methiyelere dönmüştür. Ölen kişiyi övüp İslâm'a yaptığı hizmetleri, fetihlerde gösterdiği çabayı dile getirmişlerdir. Ancak müşrik şairler, cahiliye geleneğine tâbi olmaya devam etmişlerdir.[53]

Gazel türü kasideler bu dönemde Müslümanların İslâm daveti ve fetihler ile meşgul olduklarından azalarak devam etmiştir.[54] İnsanların İslâm'ın etkisiyle kadınlar hususunda fikirlerini ve duygularını açık bir şekilde ifade etmekten çekinmeleri de bu azalmaya sebep olmuştur.[55]

En önemli türlerden biri olan fahr ve hamâse türü kasideler bu dönemde de devam etmiş ancak ciddi bir değişiklik yaşamıştır. Müşrik şairler cahiliye geleneğini devam ettirse de Müslüman şairler kişisel fahrı terk edip fahr ve hamâse kasidelerini İslâm'a, küffara galip gelmeye ve Hz. Peygambere olan sevgiye bağlamışlardır.[56]

---

[51] İsmail Durmuş, "Hiciv", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 25 Kasım 2024).
[52] Mehmet Faruk Toprak, "Mersiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Kasım 2024).
[53] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-2*, 111.
[54] Sirâcüddîn Muhammed, *el-Ġazel fi'ş-şi'ri'l-Arabî* (Beyrut: Dâre'r-Râteb el-Câmi'a, ts.), 19.
[55] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-2*, 122.
[56] Sirâcüddîn Muhammed, *el-Faḫr fi'ş-şi'ri'l-Arabî* (Beyrut: Dâre'r-Râteb el-Câmi'a, ts.), 20.

Müşrikler; kabilelerinin saygınlığı ve onların kabileye mensubiyetleri ile övünürken Müslümanlar kabilelerinin İslâm ile müşerref olmasıyla ve İslâm'a yaptıkları hizmetlerle övünmüşlerdir.[57]

Sadru'l-İslâm döneminde yeni konular işlenmeye başlanmış, bunun sonucunda yeni türlerin ilk izleri görülmeye başlanmıştır. Bu türlerden biri de nakîza şiirleridir. Nakîza, Emevîler döneminde ayrı bir tür olarak kabul edilecektir. Cahiliye döneminde şairler kendilerine yöneltilen hiciv kasidelerine karşılık bir kaside nazmederken, cevap verdiği kasidenin nazmına bakmazlardı. Karşılıklı yazılan iki kaside anlam bakımından zıtlığa dayanıyordu.[58] Ancak nakîza türünde, cevap mahiyetinde kaside yazan şairin diğer şairin kasidesindeki vezin ve kafiyeye uyması şartı mevcuttur.[59]

Cahiliye dönemi kasidelerin konuları arasında din bulunmazdı. Ancak Sadru'l-İslâm döneminde din temalı çokça kaside nazmedilmiştir. Bu kasidelerde İslâmî lafızlar kullanılmıştır. Kur'an ve sünnet ışığında kasidenin manası derinleşmiş, cahiliyeden kalma intikam, kabile taassubu gibi mefhumların yerini affetme ve güzel ahlak gibi kavramlar almıştır.[60]

1.4. Emevîler Döneminde Kaside

Emevîler dönemi, bazı kaynaklarda Sadru'l-İslâm dönemi ile beraber ele alınmaktadır. Buna Ahmed Hasan Zeyyât'ın (öl. 1968) *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî* adlı eserini örnek verebiliriz. Bu iki dönem her ne kadar benzerlik gösterse de farklı bir bölümde ele alınmayı gerektirecek kadar da farklılık barındırmaktadır. Çünkü bu dönemde dini, siyasi ve sosyal gelişmeler sonucu edebiyatta yeni yönelişler ve temalar ortaya çıkmıştır.[61]

[57] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-2*, 128.
[58] Samar ed-Duyub, "Şi'riyyetu'n-neḳâid fî sadri'l-İslâm Dırâr b. el-Hattâb ve Ka'b b. Mâlik Unmûzecen", *Mecelletu İttihâdi'l-Câmi'ati'l-Arabiyyeti Li'l-Âdâb* 9/1 (2012), 181.
[59] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-2*, 138.
[60] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-2*, 143.
[61] İsmail Yiğit, "Emevîler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Kasım 2024).

Cahiliye asabiyetinin tekrar canlanması, dinî ruhun neşet etmesiyle Arap zihniyetinin değişmesi, sosyal ve ekonomik koşulların iyileşmesi, fethedilen yerlerin dili, edebiyatı ve kültürü Emevîler dönemi edebiyatını etkilemiştir.[62]

Şevkî Dayf, Emevîler döneminde edebiyatın değişiklik göstermesini Fars, Roma ve Grek medeniyetlerinin etkisiyle İslâm medeniyetinin ilerlemesi ve değişmesine, İslâm alemindeki siyasi havaya, refahın artmasıyla Arapların eşyalar üzerinde derin tefekkür etmeye başlamalarına bağlamıştır.[63]

Emevî şairleri, cahiliye şiiri değerlerine sahip çıkmış ve bunları şiirlerinde uygulamaya çabalamışlardır.[64] Bunun sonucunda da Emevî döneminde Cahiliye edebiyatı gelişme göstermiştir diyebiliriz.

Emevîler döneminde Cahiliye edebiyatı olgunlaşmıştır. İslâmî edebiyat ise Sadru'l-İslâm döneminde doğmuş, Emevîler döneminde de gelişmeye başlamış ve yabancı dillerden nakil başlamıştır.[65] Cahiliye edebiyatıyla benzerlik gösterse de bazı iddiaların aksine Emevî dönemi edebiyatının, Cahiliye edebiyatının aynısı olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü bu dönemde Arapların hayatı, daha önce tanışmadıkları medeniyetlerden beslenmekte ve İslâm'ın etkisi altında şekil almaktaydı.[66]

Emevîler döneminde refah artmış, bedevi hayatı azalıp şehir hayatı yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda eğlence dolu yumuşak bir hava ortaya çıkmış ve bu durum şiirin gelişmesini sağlamıştır.[67]

Bedevi ortamda geçim kaynaklarından mahrum kalmasından dolayı şairler Şam'daki halifelere ve Mekke, Medine, Kûfe ve Basra'daki valilere, kendilerinden

[62] Ahmed Hasan ez-Zeyyât, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1413/1993), 67.
[63] Şevḳî Dayf, *et-Taṭavvur ve't-tecdîd fî şi'ri'l-Emevî* (Kahire: Lecnetu't-Teʾlîf ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1952), 2, 3 (Mukaddime).
[64] İzzeddîn İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî er-ruʾyetu ve'l-fenn* (Beyrut: Dâru'n-Naḥḍati'l-Arabiyye, 1975), 321.
[65] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 1/209.
[66] Dayf, *et-Taṭavvur ve't-tecdîd*, 2 (Mukaddime).
[67] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 2/143.

hediye almak için şiir yazmışlardır. Bu durum şiiri bir geçim kaynağına dönüştürmüştür.[68] Bu da şiirin gelişmesinde katkı sağlamıştır.

Emevîler döneminde Şam, Mekke, Medine, Kûfe ve Basra gibi merkezler belirginleşmiş, bu merkezlerde yaşam tarzı ve standartları birbirinden ayrışmış ve her merkez ayrı bir dil ve edebiyat ekolüne dönüşmüştür. Nitekim şairler bulundukları siyasi ortama göre ve yaşantıya göre şiirler yazmışlardır. Kûfe'de asabiyetin çok ön planda olmaması sebebiyle fahr ve hiciv türü kasideler bu bölgede zayıf kalmıştır.[69] Basra'da ise taassup oldukça diri kalmış ve bunun sonucunda şairler, çokça fahr ve hiciv kasidesi yazmışlardır.[70] Medine'de de gençlerin yaşantısı sebebiyle gazel ön plana çıkmıştır.[71] Şam bölgesinde ise Emevîlerin saltanatı sebebiyle, Emevîler için çokça fahr ve methiyeler yazılmıştır.[72]

1.4.1. Kasidelerin Yapısı

Bu dönemde yapı açısından genel anlamda Cahiliye geleneği taklit edilmiştir. Ancak Arapların yaşantısında yukarıda zikrettiğimiz değişiklikler sonucunda kasidelerde de değişiklikler görülmüştür. Örneğin kasidelere atlâl ile başlama geleneği neredeyse terk edilmiş, sadece gazel (aşk) türü kasidelerde kullanılmıştır.[73]

Bu dönemde şarkılara, besteli şiirlere düşkünlük oldukça artmıştır. Özellikle gazel konulu kasideler bestelenerek söylenmiştir. Dolayısıyla bu dönemde bestecilerin işini kolaylaştırmak adına gazeller bestelenmeye uygun yazılmış, kısa vezinler tercih edilmiş ve kasideler kısa tutulmuştur.[74]

Emevîlerdeki dinî yaşantı, şairlerde derin bir etki bırakmış ve şiirin daha da gelişmesini sağlamıştır.[75] Şairler, dinden ve dinî yaşantıdan esinlenerek şiirlerini geliştirme yoluna gitmiş ve ona göre bir üslup kullanmışlardır.

---

[68] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 2/149.
[69] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 2/157.
[70] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 2/160.
[71] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 2/144.
[72] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 2/165.
[73] Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-3* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2023), 111.
[74] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 2/144.
[75] Dayf, *et-Taṭavvur ve't-tecdîd*, 40.

Emevî şairleri, dinî vasıflar olmadan hiç kimseyi övmez ve hicvetmez oldular.[76] Araplar arasında iyi ve kötü kriterleri, kişinin dinî yaşantısıyla bağdaştırıldığı için şairler överken kişinin İslâm'a bağlılığı, dinî yaşantısının güzelliğin, İslâm için yaptığı hizmetler ve Allah'ın razı olduğu kullarından olması gibi hususlarla övmüş, hicvederken de bunların zıttı ile hicvetmişlerdir.

Sadru'l-İslâm döneminde olduğu gibi bu dönemde de Kur'an ve hadislerden iktibaslar yapılmış, hatta bu durum kasidenin edebî değerini arttıran bir kriter olarak görülmüştür.

1.4.2. Kasidelerin Muhtevası ve Türleri

Bu dönemde gelenekleşmiş konular işlenmeye devam etmiştir. Bu konular çeşitli etkenlerle değişiklik göstererek devam etmiş, bazısında azalma görülürken bazısında da canlanma görülmüştür. Yeni yaşam tarzının bir sonucu olarak da yeni türler, yeni konular ortaya çıkmıştır.

Aşk konulu kasideler Sadru'l-İslâm döneminde durgunluk yaşasa da bu dönemde tekrar canlanmıştır. Ancak bedevi hayatın azalıp medeni hayatın yaygınlaşmasıyla cahiliyedeki bazı gelenekler terk edilmiş ya da az kullanılmıştır. Bunlardan biri olan atlâl geleneğinin, her ne kadar kasidelerin giriş bölümü olarak kullanımı terk edilse de gazel türü kasidelerde kullanımı devam etmiştir. Emevîler döneminde gazel, kasidelerin bir bölümü olmaktan çıkıp, başlı başına bir kaside konusu olmuştur.[77] Bu kasidelerde sevgilinin izleri yerine daha çok şairin sevgiliyle olan hikayeleri ve sevgilisi hakkındaki düşünceleri ele alınmıştır.[78] Bu dönemde üç gazel türü görülmektedir: Birincisi, İslâm düşüncesine uygun bir şekilde şairin kendini ve sevgilisini iffetli bir üslupla ele aldığı kasideler. İkincisi, birden fazla sevgiliyle flört edilen müstehcen kasideler. Üçüncüsü de şehirlilerin kasideleridir. Şehirlilerin kasidelerinde realist bir bakış açısı, duygulara değil dış görünüşe önem

[76] Dayf, *et-Taṭavvur ve't-tecdîd*, 40.
[77] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-3*, 76.
[78] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 2/144.

verip göze hitap eden unsurlar vardır.[79] Şehirlilerin bu kasidelerinde ileri derecede müstehcenlik olup nefsani arzular ön plandadır.

Hiciv ve fahr konulu kasideler kabile taassubunun canlanması sebebiyle tekrardan yaygınlık kazanmaya başlamıştır.[80] Özellikle bu şiirlere karşılık değerli hediyelerin verilmesi sonucu şairler bu türe yönelmiş, dolayısıyla fahr ve hiciv türü kasideler gelişip Arap edebiyatının en itibarlı kasideleri haline gelmiştir.[81]

Sadru'l-İslâm dönemindeki mersiye kasideleri devam etmekle beraber aşağıda zikredilen siyasi şiir başlığı altına girecek mersiye türleri de yazılmaya başlamıştır. Siyasi şiir başlığı altına girmeyen mersiye kasidelerinde şair, siyasi bir amaç gütmeden kişisel duygularını ifade etmiş, kaybedilen yakının veya sevilen kişinin ardından duyulan üzüntüyü ifade etmiştir.[82]

Emevîler döneminde hamriyyât olarak adlandırılan kaside türleri yazılmıştır. Bu, cahiliye döneminde yazılan ve Sadru'l-İslâm döneminde terk edilen bir türdür. Ancak bu dönemde içkiye düşkünlüğün artması sebebiyle şairler tekrardan bu kasideleri kaleme almışladır. Özellikle devlet erkanınca böyle bir düşkünlüğün görülmesi bu türün canlanmasında etkili olmuştur. Örneğin Velîd b. Yezîd'in (öl. 126/744) şarap içtiği ve şarap içmeyi emrettiği, içkili iken de hamriyyât şiirlerini söylediği rivayet edilir.[83]

Emevîler döneminde kabilecilik ruhu yeniden canlanmış bunun sonucunda fahr, hiciv ve hamâse türleri de tekrar canlanmıştır. Ancak kabilecilik gibi sebeplerle yazılan kasideler siyasi şiir olarak adlandırılmaya başlanmış, siyasi bir amaç olmadan yazılan fahr ve hiciv kasidelerden ayrı tutulmuştur. Bunun sonucunda siyasi şiirler olarak yeni bir kaside türü ortaya çıktığı kabul edilir. Siyasi amaçla yazılan şiirler, siyasi şiir türünün altına girmektedir. Bunlar mezhebî, hicvî, fahrî, hamâsî kasidelerdir.

[79] Muhammed, *el-Ġazel*, 19,20.
[80] Dayf, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 2/152.
[81] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-3*, 53.
[82] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-3*, 69.
[83] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-3*, 114.

İnsanlar belli bir grup içinde bir mezhep üzere yaşamaya başladılar. Örneğin Hâriciye, Şîa, Kaderiyye, Cebriyye… İnsanlar o toplumda tüm hayatını geçirir ve başka toplumlara katılmazlardı. Şairler de bundan etkilenerek mezhebî kasideler yazmaya başladılar.[84] Ayrıca o dönemde bir mezhebe dayanmayan kasideler popülerliği yakalayamamaktaydı.[85] Bu durum da şairlerin siyasi şiirlere rağbetini arttırmıştır.

Örneğin Hâricîlerin oldukça çok şairi vardı. Kasideleri de hamâset ve kahramanlık doluydu.[86] Kendi mezheplerine olan hamâsî duygular sonucunda mezheplerini bol bol öven kasideler yazmışlardır. Ancak kendilerini övmeleri cahiliyedeki gibi değildir. Kendilerini akideleriyle, güçlü imanlarıyla, İslâm için yaptıklarıyla ve mezhepleri uğruna ölüme meydan okumalarıyla övüyorlardı.

Emevîlerin, oldukça çok şairi vardı. Bu şairler; Emevîlerin hilafete layık olduğuna, hak yolunda olduklarına, halife olarak Allah tarafından seçildiklerine ve onlara tabi olunması gerektiğine dair kasideler yazmış ve Emevîleri övmüşlerdir.[87]

Bu dönemde yeni çıkan bir diğer tür de nakîza kasideleridir. Cahiliye döneminde az sayıda örneği bulunsa da bu türün Sadru'l-İslâm döneminde yazılmaya başladığı kabul edilir.[88] Ancak bu tür, Emevîler döneminde yaygınlık kazanmıştır. Cerîr, Ferezdak ve Ahtal bu dönemde nakîza kasideleri ile en çok tanınan şairlerdendir. Nakîza, bir şairin başka bir şairin şiirine karşılık olarak anlamca çelişen bir şey söylemesidir.[89] Nakîza türünün tanımını Turgay Gökgöz şu şekilde yapmıştır: *"Nakîza türü şiir, bir şiir esas alınarak onunla aynı vezin ve kafiyede olmak suretiyle ancak anlam olarak onun tam zıttı olacak şekilde nazmedilen şiir veya kasideye verilen isimdir."*[90] Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* adlı eserinde nakîzayı *"Bir şairin şiirine, ondaki maksadın aksi istikamette olmaz üzere nazîre yazmaktır."* şeklinde tanımlamıştır.[91]

---

[84] Dayf, *et-Taṭavvur ve't-tecdîd*, 58.
[85] Bekkâr, *Binâu'l-Kasîde*. s.247.
[86] Dayf, *et-Taṭavvur ve't-tecdîd*, 62.
[87] Dayf, *et-Taṭavvur ve't-tecdîd*, 71, 72.
[88] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-3*, 147,148.
[89] İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru'S-Sâdır, ts.), 6/4526.
[90] Turgay Gökgöz, "Arap Şiirinde Nakîza Türü", *Nüsha* 20/51 (2020), 35.
[91] Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2021), 400.

Bu kasideler üzerinden şairler arasında atışmalar yaşanmıştır. Emevîler, halkı siyasetten uzaklaştırma ve onları başka şeylerle meşgul etme politikasını izlemiştir. İnsanların siyasetten uzak durması insanlar arasında ferdi husumetler doğurmuş ve kabilecilik artmıştır.[92] Zamanlarının fazlaca müsait olduğu vakitlerde şairler, zamanlarını doldurmak adına nakîza türü kasideler yazmış ve kendi kabilelerini bu yolla savunmuşlardır.[93] Yazılış gayelerinin doğal bir sonucu olarak nakîza türü kasideler mersiye, hiciv ve fahr konularını içermektedir.

1.5. Abbâsîler Döneminde Kaside

Abbâsîler döneminde hayatın birçok alanında değişiklikler yaşanmıştır. Böylece Abbâsî toplumunda, yeni bir anlayış gelişmiştir. Bu yeni anlayış edebî mefhumlarda, tasvirlerinde ve hatta edebiyatın kendisinde birçok değişikliğe sebep olmuştur.[94]

Abbâsîler döneminde şiir ciddi bir gelişme göstermiştir. Bu dönemde şiir, İslâm toplumunun yaşam biçimini etkileyen çeşitli faktörlerin etkisiyle ihtişamının zirvesine ulaşmıştır.[95]

Bu dönemde şiirlerde değişikliğin en önemli sebeplerinden biri, şairlerin değişikliğe yanaşmalarıdır. Cahiliye üslubuna tabi olan Emevî dönemi şairlerinin aksine Abbâsî dönemi şairleri yaşadıkları dönemin ve çevrenin şairi olmayı, yaşadıkları dönemi ve çevreyi doğru tabir eden ve bunlara güçlü bir bağla bağlı şiirler yazmayı tercih etmişlerdir.[96] Şairlerin değişikliğe açık hale gelmeleri, şiirlerde gelişmeyi ve yenilikleri beraberinde getirmiştir.

Bu gelişmeyi sağlayan durumlardan bir tanesi, Abbâsî halifelerinin ve diğer yöneticilerinin şairleri şiir yazmaya teşvik etmeleri ve bunun karşılığında yüklü miktarda dirhem, dinar veya atiyye vermeleridir.[97]

---

[92] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-3*, 148.
[93] Dayf, *et-Taṭavvur ve't-tecdîd*, 3 (Mukaddime).
[94] İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî*, 334.
[95] Muhammed, *el-Faḫr*, 33.
[96] İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî*, 322.
[97] Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4* (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2021), 77.

Şairler önceki dönemlerde de şiir karşılığında ücret almış ve şiiri gelir kaynağı olarak kullanmışlardır. Ancak Abbâsîler döneminde bu durum eskisinden çok daha yaygın hale gelmiştir. Şairler bu sebeple Bağdat'ta ikamet etmeye başlayıp çöl hayatından uzaklaşmışlardır.[98]

Bu gelişmeyi sağlayan bir diğer etken şiir ve edebiyat meclisleridir. Devlet erkanı tarafından desteklenip katılım gösterilen bu meclislerde karşılıklı şiir münakaşaları ve edebî yorumlamalar icra edilirdi. Bu münakaşalar da şiirin gelişiminde etkin rol oynamıştır.[99]

Şiir gelişimini etkileyen faktörlerden biri de şiir derleme çalışmalarıdır. Önceki dönemlerde daha çok şifahi olarak rivayet edilen şiirler Abbâsîler döneminde yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Böylece şiirler daha çok yayılma imkanı bulmuş ve bu durum da şiir edebiyatının gelişmesini sağlamıştır.

Abbâsîlerin, Emevîlerden en büyük farklarından biri, dinî-mezhebî alanlarda insanlara serbestlik tanımalarıdır. Halifeliği etkileyecek konular hariç tüm dinî konularda halk serbest bırakılmıştır. Bu dönemde de insanlar arasındaki mezhep taassubu azalmış ve başka mezhepten olan insanlara karşı nefret azalmıştır.[100] Bunun bir sonucu olarak da taassup şiirlerinde ciddi bir azalma görülmüştür. Bu dönemde kabile taassubu azalsa da Fars, Türk, Süryani ve Rumların devletin oluşumunda etkileri ve birçok alanda Arapları etkilemeleri sebebiyle Arap milliyetçiliği artmıştır.[101] Milliyetçiliğin etkileri de kasidelerde bariz bir şekilde görülmektedir.

1.5.1. Kasidelerin Yapısı

Yaşantının değişmesi, farklı milletlerle etkileşimin artması ve tercüme faaliyetleri gibi nedenlerden dolayı Abbâsîlerde yaşam tarzı ve insanların zihin yapısı değişmiştir. Bunun da doğal bir sonucu olarak şiirlerin yapısında da değişiklik olmuştur.

[98] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 2/20.
[99] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 88.
[100] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 2/20.
[101] Mustafa eş-Şek'e, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ fi'l-asri'l-Abbâsî* (Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1986), 153.

Şiirlerin lafızları zarifleşmiş, terkipleri de yumuşamış ve kolaylaşmıştır. Özellikle gına meclisleri ile edebiyat meclislerinin yan yana yapılması sonucunda şiir edebiyatı etkilenmiş ve şairler basit terkiplere yönelmişlerdir.[102]

Abbâsî şiirleri, yapı açısından önceki şiirlerden farklılık göstermektedir. Emevîler, cahiliye şiirini eleştirmekten çekindiklerinden ve cahiliye şiirlerini daha üstün görüp onları takip etmelerinden dolayı şiirlerde yapı açısından çok farklı bir üslup kullanmamışlardır. Ancak Abbâsîlerde eleştiri çok daha kolay hale gelmiştir. Cahiliye üslubunu yeterli görmeyip eleştirmişlerdir. İbn Kuteybe (öl. 276/889) bu konudaki ilk eleştirmenlerdendir.[103] Bunun sonucunda da Abbâsîler dönemi şiirlerinde yeni üsluplar görülmüştür.

Diğer milletlerle etkileşimin artması sonucunda şairler, yabancı dillerle tanışmış ve şiirlerine yabancı dillerden kelimeler taşımışlardır. Bu kelimeleri kullanırken de sarf kurallarına uyma adına kelimede değişiklik yaptıktan sonra kullanmışlardır.[104] Bu etkileşimle de Arapların ilmî derinliklerinin artması sebebiyle Arapça anlamların çeşitliliğine ihtiyaç duyulmuş ve bunun sonucunda yabancı kelimelerin yanında, Arapçada var olan kelimelerin anlamlarına çeşitlilik getirilmiştir.[105] Böylece şiirlerde kelimelerin, daha önce görülmemiş manalarda kullanıldığı görülmüştür. Hatta bazı şairler şiirin edebî kuvveti ancak yabancı kelimeleri kullanmakla olacağını düşünmüşlerdir.[106]

Bu dönemde şairlerin düşünce yapılarının değişmesiyle hayalleri de genişlemiş, bir şeyi tasvir ederken kullandıkları teşbih ve istiareler güzelleşmiştir.[107] Yabancı kültürlerle iletişimin artmasıyla da şairlerin sentez gücü, fikir tertibi yeteneği ve manaya hakimiyetleri artmış, bunun sonucunda da şiirlerde mana derinleşmiş, yaratıcılık ve yenilikler artmıştır.[108]

---

[102] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 365.
[103] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 2/40.
[104] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 365.
[105] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 2/34.
[106] İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî*, 333.
[107] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 373.
[108] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 375.

Kelimelerde görülen bu değişikliklere ek olarak şiirlere kelam ilminin kavramları da girmiştir. Bu durum mutezile mezhebinin halk üzerine etkisi sonucu gerçekleşmiştir.[109]

Kasidelerin giriş kısmında geleneksel konular yerine bahçe, saray, havuz ve içki ortamları tasvir eden şairler görülmüştür.[110] Bu akımın öncüsü olan Ebû Nüvâs'tır (öl. 198/813). Divanında bu tasvirlere çok fazla örnek kaside bulunmaktadır.[111]

Bu dönemde, daha önce görülmemiş uzunluklarda kasideler yazılmıştır. Genelde tarihi olayların anlatıldığı kasidelerde görülen bu durumun, Yunan ve İranlıların binlerce beyitlik şiirlerinden etkilenmenin sonucunda oluştuğu söylenmektedir.[112]

Şairler özellikle medih kasidelerini, kişiyi memnun edip karşılığında maddiyat elde etme ve şöhret kazanma umuduyla yazmışlardır.[113] Bunun etkisiyle şiiri mübalağalarla boğmuş aynı şekilde hicvederken de iğneleyici acı bir dil kullanıp aşırıya kaçmışlardır.[114] Corcî Zeydân mübalağanın artmasının sebeplerine, medeniyetin ilerleyip refahın artmasını da eklemiştir.[115] Ancak hamriyyât kasidelerinde duygusal bir dil; bulunan durumdan şikâyet eden kasidelerde de yumuşak ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır.[116]

Bu dönemin kasidelerinde tasvir üslubu, önceki dönemlere göre farklı bir hal almıştır. Önceki şairler eşyaları olduğu gibi tasvir ederken bu dönemin şairleri ileri derecede bir yaratıcılıkla ve teşbihte aşırıya giderek tasvir etmişlerdir.[117]

Bazı gazellerde de şairlerin ince duygularını betimleyemeyen yeni bir üslup görülmüştür. Şairler gazellerde kolay ve avam diline yaklaşan bir üslup

[109] İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî*, 426.
[110] Mustafa eş-Şek'e, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ*, 182.
[111] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 2/45.
[112] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 336.
[113] İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî*, 339.
[114] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 86.
[115] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 2/44.
[116] İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî*, 417.
[117] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 180.

kullanmışlardır. Hatta bu kasideler okunduğunda biri konuşuyormuşçasına bir izlenim vermektedir.[118]

Kasidelerde kullanılan vezinlerde de değişiklikler görülmüştür. Emevîlerde başlayan kısa vezinle kaside yazma eğilimi bu dönemde de devam etmiştir. Şairler yeni vezin arayışına çıkmış; mustatîl, mumted, müveşşah, zecel, dûbeyt ve mevâliyyâ gibi yeni vezinler ortaya koymuşlardır. Kafiyede de musammat ve müzdevic gibi yeni kafiyeler ortaya koymuşlardır.[119] Ancak bunların yanında da Abbâsîler döneminde en çok recez ve müzdevic kullanılmıştır. Bu kalıpla daha çok didaktik kasideler yazılmıştır.[120]

1.5.2. Kasidelerin Muhtevası ve Türleri

Abbâsîler döneminde zengin yaşam, refahın atması, bedevi hayattan medeni hayata geçiş ve diğer milletlerle etkileşimin artması gibi etkenler sonucunda şairlerin rağbet ettiği konular değişmiştir. Bazı konularda azalma bazılarında atış görülmüştür. Bazı konularda rağbet devam etse de içerik değişmiştir. Örneğin Emevîlerin fahr türü kasidelerinde kabilecilik görülürken buna benzer bir şekilde Abbâsîlerin fahr kasidelerinde milliyetçilik görülmüştür.

Abbâsîler döneminde medih, yazılmaya devam etmiştir. Hatta bu dönemde, gelmiş geçmiş tüm zamanlardan daha fazla yazılmıştır.[121] Ancak medih kasidelerinin eski gerçeklikleri kalmamıştır. Şairler ihsan elde etme umuduyla birbirleriyle yarışarak şahsiyetleri methetmiş, övgüde küfre sebep olacak ve makul olmaktan çıkacak kadar aşırılığa kaçmışlar ve bu kasidelerde daha önce görülmemiş derecede abartılara başvurmuşlardır.[122]

Hiciv kasideleri de yazılmaya devam etse de medih türü kadar yaygın değildir. Bu dönemde kabilecilik taassubunun zayıflamasıyla hicvin eski popülerliği kalmamıştır. Kabileler yerine şahıslar hicvedilmiştir.[123] Şairin övdüğü kişiden

[118] İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî*, 435,436.
[119] Mustafa eş-Şek'e, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ*, 183.
[120] İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî*, 410; Ferruh Kahraman, *Araplarda Şiir Söz Medeniyeti* (Ankara: Fecr Yayınları, 2023), 144-151.
[121] İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî*, 338.
[122] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 117.
[123] Durmuş, "Hiciv".

umduğu mükafatın az gelmesi veya gelmemesi, yöneticilerin şairlerin işlerini halletmemeleri ve hasım olunan tarafın yanında olması gibi nedenler, hiciv kasidelerinin yazılmasında etkili olmuştur.[124] Ayrıca bu dönemde az olmakla beraber insanlara komik gelen alaycı hiciv kasideleri de görülmüştür.[125]

Mersiye kasideleri, medih ile benzerliklerinden dolayı gelişimi veya gerilemesi paralel olmuştur. Bu itibarla mersiye, bu dönemde gelişme göstermiş, alanları genişlemiştir. Yönetici ve komutanların ölümleri üzerine mersiyeler yazarak bu haberi halka ulaştırmışlardır.[126] Ayrıca daha önce görülmemiş bir şekilde şehirlere,[127] evcil hayvanlara[128] ve hayret edilecek bir şekilde müstehcenliğe (mucûn)[129] mersiyeler yazılmıştır.

Emevîler döneminde müstakil bir kaside halini alan gazel, Abbâsîler döneminde daha da gelişmiş ve daha sistematik bir hal almıştır. Bu dönemin gazel kasideleri dörde ayrılır. Birincisi "geleneksel gazel" olarak adlandırılır. Geleneksel kasidenin giriş bölümünü (nesîb) oluşturan bu tür, cahiliyeden bu yana devam etmiştir. İkincisi, Emevîler döneminde de değindiğimiz üzere şehirlilerin gazeli olan "kentsel gazel" diğer ismiyle "hadarî gazel"dir. Bu gazellerde sevgiliyle yaşananlar açık bir şekilde anlatılır, kadının vücudu somut bir şekilde tasvir edilir ve ahlaki kurallar kenara atılarak nefsani arzular öne çıkarılır. Üçüncüsü de "iffetli gazel"dir. Kırsal kesim şairlerinin yazdığı bu gazeller temiz ve iffetli duyguların olduğu, sevginin utanma ve ahlak çerçevesine bağlılıkla ifade edildiği kasidelerdir. Dördüncüsü ise el-gazel bi'l-gılmân olarak adlandırılan türdür. İlk defa Emevîlerde görülmüş, Abbâsîlerde ise çoğalmıştır.[130] Bu kasideler ilk olarak Emevîler dönemi şairi olan Hammâd Acred (öl. 161/778) tarafından kaleme alınmıştır. Hüseyin b. Dahhâk (öl. 250/864) ve Ebû Nüvâs da bu tür kasideler yazmışlardır.[131]

[124] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 134.
[125] İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî*, 386.
[126] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 154.
[127] İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî*, 365.
[128] İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî*, 379.
[129] İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî*, 382.
[130] bk. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 161-174; Muhammed, *el-Ġazel*, 44.
[131] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 2/45.

Fahr türü kasideler Abbâsîler döneminde de yazılmaya devam etmiştir. Kabilecilik taassubunun zayıflaması sebebiyle kabileyi övme kasidelerinin sayıları azalmış, şahsi fahr kasideleri çoğalmıştır. Ayrıca şuûbiyye hareketinin bir sonucu olan kavimler taassubu sebebiyle kavimler üzerine övgü kasideleri yazılmış, şairler kendi ırklarını yüceltmişlerdir.[132]

Bu dönemde ayrı bir konu, ayrı bir tür olarak ele alınan tasvir kasideleri, daha önce var olsa da Abbâsîler döneminde olduğu kadar yaygınlık kazanmamıştır. Bu dönemde oldukça ileri seviyeye gelen tasvir kasidelerinde tabiat, eşyalar, avlar, insan ve organları tasvir edilmiştir.

İslâm tarihinde ne Abbâsîlerden önce ne de sonrasında görülmemiş bir şekilde şairler, toplanır ve sınırları hiçe sayarak haramlara dalar, içki içip sarhoş olurlardı. Bu haldeyken şairler bulundukları içki ortamını, kendilerine gelen gayrimeşru teklifleri tasvir ederlerdi.[133] Böyle bir toplumda da hamriyyât türü kasidelerin gelişerek biçimlerinde çeşitliliğin artması gayet doğal bir durumdur.[134] Abbâsîlerde eğlence meclislerinin artması ve bu meclislere şairlerin de çok düşkün olup katılmaları sebebiyle hamriyyât türü yaygınlık kazanmıştır.

"İtâb" olarak adlandırılan şiir türü, bazen kaside formunda da yazılmıştır. Bu kasidelerde şair, başkasına olan kırgınlığını dillendirir. Kasidenin ilk bölümünde kendini öven şair ikinci bölümünde serzenişte bulunur. Üçüncü bölümünde de serzeniş sebebini ve buna dair delilleri yazar.[135]

Abbâsîler döneminde kasidelerde ele alınan konulardan biri de vatan özlemidir. Arap şairlerin çeşitli sebeplerle memleketlerinden uzaklaşmaları sonucu yaygınlık kazanan bu kasideler, cahiliye ve Emevîlerde de az da olsa görülmekteydi. Bu kasidelerde vatana ve aileye olan özlem tasvir edilmiştir.[136]

Abbâsîler döneminde dinî bir edebiyat oluşmuştur ve bu edebiyat akımı ışığında kasideler yazılmıştır. Cahiliye döneminde pek rastlanmayan bu tür kasideler

[132] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 218.
[133] Mustafa eş-Şek'e, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ*, 183.
[134] Mustafa eş-Şek'e, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ*, 195.
[135] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 225.
[136] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 246.

Sadru'l-İslâm döneminde görülmeye başlanmıştır. Abbâsîler döneminde, dünyevileşen toplumu karşısına alan, eğlencelerden ve küçük düşürücü davranışlardan uzak durmayı, ölümü tefekkür edip hesap gününü gözetmeyi ve takvaya dönmeyi şiar edinen bir akım ortaya çıkmıştır.[137] Zühd olarak adlandırılan bu akım sonucunda dinî edebiyat gelişme göstermiştir. Emevîlerde başlayıp Abbâsîler döneminde daha da yaygınlaşan zühd ortamlarının bir ürünü olan kasidelerde dünyevi meseleler değil, dinî ve uhrevi temalar konu edilmiştir.

Dinî edebiyat başlığının altına dinî kasideler, münacat, zühd ve tasavvuf kasideleri girmektedir. Dinî kasidelerde Allah'ı temcîd, Allah korkusu, Allah'ı tesbih etmek ve ibadetlere riayet etmek gibi konular ele alınmıştır.[138] Münacaat kasidelerinde Allah'a yakarış, günahlardan dolayı tövbe edip Allah'tan mağfiret dileme, Allah'ın rahmetinden ümidi kesmeme, havf ve recâ gibi konular ele alınmıştır.[139] Zühd kasidelerinde ise takva, az ile yetinmek, ölümün yakın oluşu, hesap günü ve şehvetlere dalmama gibi konular işlenmiştir.[140] Tasavvuf kasidelerinde de ilâhî aşk, Hz. Peygamber'i medih ve kutsal yerlere özlem gibi konular işlenmiştir.[141]

Vasıf, önceki dönemlerde kasidenin bir bölümünü kapsamaktaydı. Şairler kasidenin bir bölümünde mekanın ve yaşadıkları yerlerin tabiatını vasfederlerdi. Ancak zamanla vasfedilen şeylerin çeşitliliğinin artmasıyla vasıf, Abbâsî döneminde müstakil bir kaside türü olmuştur. Kasidelerde saraylar, gemiler, renkli çiçekler, bahçeler, yıldırımlar, bulutlar, rüzgarlar, yeryüzünü bitiren yağmurlar vs. vasfedilmiştir.[142]

Abbâsîler döneminde ilmî konular şiirlere aktarılmış ve bunun sonucunda didaktik şiir türü ortaya çıkmıştır. Eğitici kasideler, tarih anlatan kasideler, ezberlenmesi kolay olsun diye İslâm ilimlerine dair kasideler ve toplumsal konuları içeren kasideler yazılmıştır. Örneğin; Ebân b. Abdülhamîd el-Lahikî (öl. 200/815-16)

[137] Mustafa eş-Şek'e, *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ*, 210.
[138] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 281.
[139] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 289.
[140] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 308.
[141] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-4*, 324.
[142] İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî*, 403-406.

Kelile ve Dimneyi kaside olarak yazmış, Ali b. el-Cehîm (öl. 249/863) de halifelerin tarihini anlatan 300 beyitlik bir kaside nazmetmiştir.[143]

1.6. Osmanlı Döneminde Kaside

Arap edebiyatı tarihinde dönemlendirmeler genellikle siyasi olaylar ile doğru orantılı olmuştur. Nitekim Cahiliye, Sadru'l-İslâm, Emevîler ve Abbâsîler dönemleri siyasi olaylar baz alınarak belirlenmiştir. Ancak Abbâsilerin yıkılışından sonra dönemlendirmelerde ihtilaf yaşanmış, aynı dönemde varlık gösteren Osmanlı, Memlükler ve Eyyûbîler devletlerinin hangisinin baz alınacağı ve Osmanlı döneminin başlangıç ve bitiş tarihleri konusunda farklı görüşler ortaya konmuştur.[144] Corcî Zeydân, Mârûn Abbûd (öl. 1962), Ahmed Hasan Zeyyât (öl. 1968), Hennâ el-Fâhûrî (öl. 1986) ve Ömer Mûsâ Bâşâ'nın (öl. 2009) Arap edebiyatı tarihi kitaplarına bakıldığında Osmanlıyı müstakil bir dönem olarak ele aldıkları görülmektedir. Bizim tercihimiz de bu şekilde olmuştur.

Bu dönem, bazı Arap tarihçiler tarafından tam bir duraklama hatta gerileme dönemi olarak görülmüştür. Örneğin Corcî Zeydân, bu dönemde Arapların aşağılık psikolojisinde oldukları ve böyle bir toplumdan gelişim beklenmeyeceğini, Arap edebiyatının en düşük seviyeye ulaştığını söyler.[145] Aksine Osmanlı'da; Arap edebiyatı, Arap grameri, belagat gibi konularda birçok eser yazılmış veya var olanlar şerh edilerek geliştirilmiş, dolayısıyla edebiyatın üzerine bir ket vurulmamıştır. Hatta Arap hattını bile çok ileri bir seviyeye getirmiştir. Bu sebeple bu görüşlere katılmak mümkün gözükmemektedir. Ancak Arapların, Türk bir yönetim altında yaşamasının tabii bir sonucu olarak aralarında Türkçe yaygınlaşmıştır. Lakin bu durum Arap edebiyatının gerilemesine de sebep olmamıştır. Nitekim Osmanlı Devleti, Arapçayı bilim dili olarak görmüş, Arapçayı ileri düzeyde bilen Osmanlı Sultanları ve önde gelen insanlar dahi Arapça şiir nazmederek Arap edebiyatına katkıda bulunmuşlardır.[146] Ayrıca Osmanlı döneminde bazı şairlerin hem geleneği korudukları

[143] İsmâil, *Fi'l-edebi'l-Abbâsî*, 407,408.
[144] Sultan Şimşek, "Çöküş Söylemi ve Edebi Süreklilik Bağlamında 17. yy. Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatının Öncü İki Siması ve Eserlerinde Ön Plana Çıkan Temalar", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/2 (15 Aralık 2024), 624,625.
[145] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 3/291.
[146] Şimşek, "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı", 626.

hem de modern dönem edebiyatını etkiledikleri görülmektedir. Bu edebiyatçılara, dönemin iki öncü siması olan Yûsuf el-Bedî‘ (öl. 1073/1662) ve Şihâbuddîn el-Mûsevi Ebû Ma‘tûḳ (öl. 1087/1676) örnek verilebilir.[147]

Bu mesele uzun bir tartışma konusu olup duraklama iddiasında bulunanlar birçok sebep sunmaktadır. Ancak bu tartışmanın çalışmanın konusuyla bağının zayıf olması ve meselenin çok uzun olması sebebiyle bu çalışmada ele alınmayacaktır. Bu mesele üzerine Kenan Demirayak'ın (öl. 2022) *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*[148] adlı eserinde ve Sultan Şimşek'in *"Çöküş Söylemi ve Edebi Süreklilik Bağlamında 17. yy. Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatının Öncü İki Siması ve Eserlerinde Ön Plana Çıkan Temalar"* adlı makalesinde detaylı bilgi sunulmaktadır. Ayrıca kaynakların çoğunda bu dönem, Arap milliyetçiliği ile yazıldığından mütevellit gerçek bir bakış açısı sunulmamış ve bu dönem oldukça kısa tutup geçilmiştir. Bundan dolayı Osmanlı dönemini ele alırken az önce zikredilen Kenan Demirayak'ın eseri esas alınmıştır.

1.6.1. Kasidelerin Yapısı

Bazı tarihçilerin iddiaları gibi, Osmanlı döneminde Arap edebiyatında şiirin estetik ve sanatsal değerinin düştüğünü söylemek mümkün değildir.[149] Bu dönemde yazılan şiirlerin bazıları geçmiş türlerin geliştirilmesiyle yazılmış, bazıları yeni hayat tarzının doğurmuş olduğu ve daha önce bilinmeyen eğilimlerin etkisiyle yazılmıştır.[150]

Bu dönemde kasidelerin yapısında çok büyük değişiklikler görülmemiştir. Ancak bazı hususlarda değişiklik ve yenilikler bulunmaktadır. Bunlar, kaside türlerine göre farklılık gösterdiğinden değişiklik veya yenilikleri ele alırken hangi tür kasidelerde görüldüğü de belirtilmiştir.

Medih şiirlerinde atlâl geleneğine başvurulmamış, bunun yerine şarap, bahar veya tabiat tasvirleri kullanılmıştır. Bu kasidelerde matla kısmı uzun tutularak

[147] Şimşek, "Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatı", 619.
[148] Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi* (Kayseri: Fenomen Yayınları, 2015).
[149] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 97.
[150] Ömer Musa Paşa, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî el-asru'l-Osmânî* (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1409/1989), 85.

memdûhun övülecek hasletlerinin az olduğu gizlenmeye çalışılmıştır.[151] Bu dönemdeki medihlerin diğer bir özelliği de övgüde aşırı mübalağaya gidilmesidir.[152]

Hiciv kasidelerinde daha önce müşahede edilen fahiş ifadelerin Osmanlı döneminde terk edildiği ve gerçek yönlerle hiciv yapıldığı görülmektedir. Uzunluk bakımından da oldukça kısa olan bu kasidelerin uzunluğu genellikle 8-10 beyit civarındadır.[153] Ayrıca bu dönemde bazı hicivler mizah için yazılmış ve karikatüristik bir hal almıştır.[154]

Mersiye kasidelerindeki duygu yoğunluğu, kasideye konu olan kişiye göre değişiklik göstermektedir. Yakın akrabalar için yazılan mersiyelerde duygu yoğunluğu fazla iken bilim adamları veya yöneticiler için yazılan mersiyelerdeki duygu yoğunluğu azdır.[155] Bu dönemde özellikle mersiyelerde *te'rih* adında bir sanat kullanılmıştır. Tarih düşürme olarak bilinen bu sanat, kasidenin ilk veya son beytine mersiye yazılan kişinin ölüm tarihini ebced hesabıyla belirtecek bir kelimenin yazılmasıdır.[156] Gazeller ve hamriyyât türü kasideler ise üslup açısından incelendiğinde genelde geçmiş dönemin taklit edildiği görülmektedir.[157]

Bu dönemde şiirlere ammice ifadeler ve Türkçe kelimeler girmiştir.[158] Ayrıca, halk dilinde yazılmış birçok şiire de rastlamaktayız. Genel olarak şiirlerde kullanılan dile baktığımızda kolay anlaşılan basit bir dil kullanıldığını görürüz.[159]

Önceki dönemlerde olduğu gibi bu dönemde de tasvirlerde zaman zaman aşırıya kaçılmıştır.[160] Ancak tabiat güzelliklerinin konu edildiği kasidelerde sade bir dil ve soyut kavramlarla sembolik bir anlatım kullanılmıştır.[161]

---

[151] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 416.
[152] Nurettin Ceviz, *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002), 173.
[153] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 418.
[154] Ceviz, *Mısır'da Arap Edebiyatı*, 191.
[155] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 418.
[156] Ceviz, *Mısır'da Arap Edebiyatı*, 215.
[157] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 419-421.
[158] ez-Zeyyât, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabiyye*, 296.
[159] Ceviz, *Mısır'da Arap Edebiyatı*, 261.
[160] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 426.
[161] Ceviz, *Mısır'da Arap Edebiyatı*, 260.

Arap edebiyatında en çok kullanılan nazım şekli kaside iken yeni türler Abbâsî döneminde görülmeye başlanmış, Osmanlılar döneminde de yeni nazım türleriyle şiirler yazılmıştır. Bu nazım türleri *el-Evzânu'l-mustahdese* olarak adlandırılmıştır.[162]

1.6.2. Kasidelerin Muhtevası ve Çeşitleri

Bu başlıkta; Osmanlı döneminde görülen yenilikleri ele aldıktan sonra bu dönemde kasidelerin hangi konular etrafında oluşturulduğuna ve ne tür kasidelerin bulunduğuna değinilmiştir.

Medih kasideleri Osmanlı döneminde de yaygın bir şekilde yazılmaya devam edilmiştir. Şairler her fırsatta Osmanlı sultanlarını ve yöneticilerini methetmişlerdir. Daha önce olduğu gibi bu dönemde de şairler bunun karşılığında hediye almışlardır. Bunların yanında tasavvuf temsilcileri, şairler ve şehirler de medih kasidelerine konu olmuştur.[163]

Hiciv kasideleri bu dönemde yazılmaya devam etmiş ancak önceki dönemlerde görülen siyasi hiciv türü pek görülmemiştir. Hicvedilen hasletler önceki dönemlerle benzerlik göstermiştir. Zaman zaman ağır hicivlere rastlansa da genelde dili eskisi kadar ağır değildir. Ayrıca bu dönemde bilginlerin arasında yaşanan rekabet sonucu yazılan hiciv kasideleri de görülmektedir.[164]

Osmanlı döneminde klasik mersiye kasideleri yazılmaya devam etmiştir. Bu kasidelere en çok yakın akrabalar konu edilmiş, bunun sonucunda kasideler daha sıcak, samimi ve içten duygulu bir hal almıştır. Önceki dönemlerde de örneği görülen gençliğe ve evcil hayvanlara mersiye kasideleri yazma geleneği bu dönemde de varlığını sürdürmüştür.[165]

Gazel türü kasideler, Abbâsîler döneminde olduğu gibi dört tarzda görülmüştür. Bu tarzları Abbâsîler döneminde anlatıldığı için üzerinde çok durulmamıştır. Birinci tür, klasik kaside üslubunu benimseyen gazellerdir. İkici tür, kentsel/hadarî gazeldir. Bu tür, önceki dönemler kadar olmasa da yine de görülmektedir. Üçüncü tür olan uzrî

[162] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 422.
[163] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 100-116.
[164] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 117-129.
[165] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 130-150.

gazel olarak adlandırılan iffetli bir şekilde aşkı tasvir eden gazeller de varlığını devam ettirmiştir. Dördüncü tür ise el-gazel bi'l-gılmân gazelleridir. Bu tür Abbâsîler dönemi kadar yoğun olmamakla beraber yine de yazıldığı görülmüştür.[166]

Abbâsî döneminde zirveyi gören hamriyyât kasideleri Osmanlı döneminde hem nicelik hem de nitelik bakımından zayıflamıştır. Abbâsîlerdeki gibi etkileyici üslup Osmanlı döneminde pek görülmez olmuştur. Bu tür kasidelerin sayıları azalmış, genelde Şam bölgesinde görülmüştür.[167]

Tasvir türü kasideler Osmanlı döneminde de yazılmış, bu kasidelerde bağlar, bahçeler, Nil nehri, yöneticilerin köşklerinin yer aldığı yerler ve bahçeler tasvir edilmiştir.[168]

Fahr kasideleri bu dönemde de devam etmiştir. Ancak kasidelerde kabile ile övünme az görülürken daha çok şairin kendisiyle ve ailesinin mensuplarıyla övünmesi görülmektedir. Ayrıca Osmanlının fetihleri, Müslüman Araplar tarafınca İslâm fetihleri olarak görüldüğünden bu fetihler de fahr kasidelerine konu olmuştur.[169]

Abbâsîlerde yazılmaya başlanan, sosyal içerikli şiirler, didaktik şiirler, zühd konulu şiirler bu dönemde de yazılmaya devam etmiştir. Cahiliyeden bu yana yazılmaya devam eden vatana özlem şiirleri, Osmanlı devletinde memleketinden ayrı yaşayan Arap şairler tarafından da yazılarak varlığı devam ettirilmiştir.[170] Şairler özlem şiirlerinde sevdiklerinden ve yurdundan ayrı kalmanın doğurduğu duygularını dile getirmişlerdir.[171]

Sadru'l-İslâm döneminde ortaya çıkan dinî edebiyat, Osmanlı döneminde hem nicelik hem nitelik bakımından zirve yaptığı dönemdir. Hemen hemen her şairin dinî bir şiiri vardır. Dinî edebiyat altında yazılan şiirler Peygamber methiyeleri, sanatlı Peygamber methiyeleri (bedî'iyyât), mevlidler, şefaat dileme ve yakarış şiirleri,

[166] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 150-166.
[167] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 166-175.
[168] Ceviz, *Mısır'da Arap Edebiyatı*, 234.
[169] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 176-185.
[170] bk. Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 185-229.
[171] Ceviz, *Mısır'da Arap Edebiyatı*, 242.

tasavvufi şiirler, Şiî ve Hristiyan edebiyatlarının bir eseri olan şiirler olarak başlıklandırılmıştır.[172]

Peygamber methiyeleri, Hz. Peygamberin peygamberliği, İslâm'ı müjdelemesi, getirdiği dinin hak oluşu gibi konular işlenerek nazmedilmiştir. Sanatlı peygamber methiyeleri, her beytinde en az bir bedî' sanatı ile Hz. Peygamberin methedildiği kasidelerdir. Mevlitler ise Hz. Peygamber'i, hayatını anlatarak metheden şiirlerdir. Şefaat dileme ve yakarış şiirleri de Hz. Peygamberi, bir veliyi veya din büyüğünü aracı kılarak Allah'tan şefaat dilemeyi konu alır. Bu şiirler, kâinatın ve ilahi marifetin hakikati tasvir edilerek Allah'a yakınlık için bir araç olarak kullanılmıştır.[173] Bu şiirler Osmanlı döneminde zirve yapmış, tasavvufa has divanlar yazıldığı görülmüştür.[174] Şiî şiirlerine Hz. Peygamber, Hz. Ali ve Ehl-i beyt'e sevgi ve muhabbet, hilafetin Ehl-i beyt'e ait olması, Kerbela olayı ve Şiî imamları konu olmuştur. Hristiyan şiirlerine ise Hz. İsa, Hz. Meryem ve Havâriler konu olmuş, haç ve Hristiyanlığın kutsal mekanları tasvir edilmiştir.[175]

1.7. Modern Dönemde Kaside

Bu başlık altında kasideyi incelerken, araştırmanın konusu ile daha alakalı olması gayesiyle önceki dönemlerden daha farklı bir yol izlenmiştir. Modern dönemde edebiyat, akım bazlı ilerlediğinden dolayı modern dönem kasidelerin genel özelliklerine değindikten sonra en yaygın edebiyat akımlarına kısaca değinilmiştir.

1.7.1. Modern Dönem Edebiyatına Genel Bir Bakış

Modern dönem Arap edebiyatının başlangıcı, 1798 yılında Napolyon'un Mısır'ı işgali ile kabul edilir. Bu işgal ile Arap dünyası, Batının kültürü ile ilk ciddi teması kurmuş ve etkileşime girmiştir. Bu etkileşim ile Arap dünyası Batıdan geride kaldığını fark etmiştir. Bunun üzerine Arap dünyası Batıyı örnek alarak yeni

[172] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 229-231.
[173] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 231-306.
[174] Paşa, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 85.
[175] Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı*, 306-327.

girişimlerde bulunmuştur.[176] Mısır ve Lübnan'da başlayan bu Batılılaşma, zamanla tüm Arap dünyasına yayılmıştır.

Arap edebiyatındaki modernleşmenin temeli Napolyon'un işgaline dayandırılsa da Arap şiirinde modernleşme, İhya ekolünün öncüsü kabul edilen Mahmûd Sâmî el-Bârûdî'nin (öl. 1904) çalışmalarıyla yirminci yüzyılın ilk yıllarında başlamıştır.[177]

Arap dünyası birçok alanda olduğu gibi edebiyat alanında da Batıdan etkilenmeye başlamıştır. Batıdaki edebiyat akımları Arap edebiyatına girmiş ve birçok edebiyatçı bu akımların etkisi altında kalmıştır. Bunun sonucunda bazı şairler Batı şiirini taklit etmeye çalışmışlardır.[178] Bu akımlardan bazıları Klasizm, Romantizm, Parnasizm, Realizm, Sürrealizm, Sembolizm ve Varoluşçuluktur. Bu durum, birçok alanda olduğu gibi edebiyat alanında da Mısır'da başlamış ve Arap dünyasına yayılmıştır. Bundan sebep modern dönem Arap edebiyatına dair yapılan akademik incelemeler genellikle Mısır merkezli olmuştur.

Bazılarına göre şairin modern üsluba uyması demek, şekilden çok manaya önem vermesi demektir. Şairin, belli bir amaç üzere yazdığı şiirlerinde medeniyetin, örf ve âdetlerin vs. tasvirini gerçeğe uygun ve abartı olmadan yapar.[179] Bu şairlerin "Sanat toplum içindir." görüşünde oldukları açıktır. Ancak bu yönde şiir yazan ve sadece anlamı önemseyen şairlerin eserlerine bakıldığında edebî değerin çok zayıf olduğu görülmektedir. Anlama önem verirken şairlerin şekli göz ardı ettikleri ve sanatsal açıdan şiirleri fakir bıraktıkları bir gerçektir. Örneğin Halil Mutrân (öl. 1949) anlamı şekle tercih etmiş, kafiyeyi uydurmak adına manaya tam uymayan lafızları kullanma geleneğine karşı çıkmış ve kafiyeden vaz geçip manayı daha iyi bir şekilde ifade etmeye çalışmıştır.[180] "Sanat toplum içindir" cümlesi her ne kadar doğru olsa da

[176] ez-Zeyyât, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabiyye*, 307; Adem Keser, "Modern Arap Şiirinin Yenilikçi ve Öncü İsmi Ahmed Zeki Ebû Şâdî", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/Özel Sayı (2021), 176.
[177] Şevḳî Dayf, *el-Fen ve mezâhibuhu fî şi'ri'l-Arabî* (Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, ts.), 513; Mehmet Yalar, *Modern Arap Edebiyatına Giriş* (Bursa: Emin Yayınları, 2024), 275.
[178] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 4/205; ez-Zeyyât, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabiyye*, 362; Dayf, *el-Fen ve mezâhibuhu fî şi'ri'l-Arabî*, 515.
[179] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 4/205.
[180] Zafer Ceylan, "Modern Arap Edebiyatında İlk 'Serbest Şiir' Deneyimleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 55/1 (2015), 188.

-ki İslâmî edebiyat da bunu savunur- şiirlerde sanatsal değer göz ardı edilemeyecek bir gerekliliktir.

Ancak diğer tarafta da anlamdan çok şekli önemseyen bazı şairler de görülmüştür. Modern dönemin ilk zamanlarında estetik kaygıyla yazılan şiirler anlaşılması zor bir dille yazılmıştır. İçlerinde kapalı ifadeler, dolambaçlı ifadeler çokça görülmektedir.[181] Bu dönemde her ne kadar anlam ve şekilden birini öne çıkaran ve diğerini göz ardı eden şairler olsa da ikisini de önemseyip aralarında tercih yapmayan şairler de vardır.

Öte yandan, şiirlerde duygularını doğrudan, özgürce ve cesurca dile getirmeyi savunan bazı edebî eğilimler ortaya çıkmıştır.[182] Bu eğilimler farklı şekillerde kendini göstermiştir. Bazı şairlerde ahlaksızlığı hiç çekinmeden yazma olarak kendini gösterirken bazı şairlerde ise, yönetimden korkmadan eleştirme, güçlü devletleri ve sömürgecileri çekinmeden setçe eleştirme ve halkı mücadeleye çağıma şeklinde kendini göstermiştir.

Modern dönemin ilk yıllarında yeni denemeler çokça görülmüştür. Kimisi tutup yayılırken kimisi ilgi görmeyip solup gitmiştir. Kimisi de yıllar sonra ilgi görmüş ve yayılmıştır. Bu denemelerden biri mürsel şiir (kafiyesiz şiir) yazımıdır. Rızkullah Hassûn (öl. 1297/1880) tarafından 1869 yılında denenen bu şiir o yıllarda pek ilgi toplamamıştır.[183] Bazıları tarafından; şiirlerde kafiye birliği, modernleşmenin önündeki en büyük engel diye nitelendirilmiş, şairin duygularını ifade etmesine engel olduğu görüşü benimsenmiştir. Rızkullah'ın bu denemesinden yaklaşık kırk yıl sonra Cemîl Sıdkî ez-Zehâvî'nin (öl. 1936) kafiyesiz şiir denemesi olmuş, bu deneme *Mecelletu'l-Lugati'l-Arabiyye* dergisine göre ilk kafiyesiz şiir denemesidir.[184]

Klasik şiir geleneğinde tek vezin şartı vardır. Ancak modern dönemde bazıları bu şartı, şiirin gelişmesindeki engellerden biri olarak görmüş ve çok vezinli şiir yazmayı savunmuşlardır. Çok vezinli şiir yazma denemelerinde bulunan şairlerin bazıları her beyitte farklı bir aruz vezni kullanmış, bazıları ise birkaç beyitte bir vezin

[181] ez-Zeyyât, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabiyye*, 362; Keser, "Modern Arap Şiiri: Ahmed Zeki Ebû Şâdî", 179.
[182] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 4/205.
[183] Ceylan, "İlk 'Serbest Şiir' Deneyimleri", 187.
[184] Mehmet Yalar, *Modern Arap Şiiri* (Bursa: Emin Yayınları, 2024), 173,174.

değiştirmişlerdir.[185] Tek bir şiirde farklı vezinler kullanmanın doğal bir sonucu olarak şiirde birden fazla kafiye ortaya çıkacaktır. Bu da çok vezinli şiirlerde tek vezin geleneğiyle beraber tek kafiye geleneğinden de çıkıldığını göstermektedir. Genel olarak klasik vezinler kullanılsa da kısa vezinlerin daha çok tercih edildiği görülmektedir.[186]

Serbest şiir, denemeler arasında zikredebileceğimiz bir diğer teşebbüstür. Tek bir ölçü ve vezne bağlı yazılmayan bu şiir, kurallardan soyutlanmış bir şekilde yazılan ve edebî değeri zayıf bir şiir türüdür. Batıdan örnek alınan bu şiir türünde ilk ciddi çalışma Ahmed Zekî Ebû Şâdî (öl. 1955) tarafından yapılmıştır.[187] Bu şiir türünde hem tek vezin hem de tek kafiye geleneği terk edilmiştir. Serbest şiirin bu özelliği ile çok vezinli şiire benzemektedir. Dolayısıyla çok vezinli şiire, Ebû Şâdî ve arkadaşları tarafından serbest şiir de denmiştir.[188] Bu tür, zamanla ilgi görmüş ve birçok şair tarafından bu türde şiirler kaleme alınmıştır. Özellikle Apollo akımının etkisiyle kaside gibi en yaygın şiir biçimini bile geride bırakan bu tür, İslâmî Edebiyat akımından destek almamıştır. Aksine İslâmî Edebiyat böyle edebî değeri olmayan şiirlere karşı çıkmıştır.

Zamanın zevklerinin değişmesi sebebiyle edebiyatta da farklı denemeler görülmüş ve bu denemelerden biri de mensur şiir (düzyazı şiir) yazımı olmuştur.[189] Emîn er-Reyhânî (öl. 1940) tarafından 1905 yılında denenmiş olan bu şiir Corcî Zeydân tarafından ilgi ve destek görmüştür.[190] Bu şiir türüne serbest şiirin zemin hazırladığı söylenebilir. Mensur şiir öncüleri, Arap şiirini kısıtlayan her şeyden sıyrılmak gerektiğini ve şiirin ancak bu şekilde modernleşeceğini savunmaktadırlar.[191] Bu tür şiirleri kaleme alan şairler şiirin, özellikle de kasidelerin aruz vezni ile sınırlandırılamayacağını savunmuşlardır.[192] Dolaysıyla mensur şiir, klasik Arap şiir

[185] Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 180.
[186] Hennâ el-Fâhûrî, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî* (b.y.: y.y., 1953), 937.
[187] Ceylan, "İlk 'Serbest Şiir' Deneyimleri", 188.
[188] Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 183,184.
[189] Muhammed Abdulmuttalip, "Teḥavvulâtu'l-luġati'ş-şi'riyyeti'l-cedîde", *Nedvetu'ş-Şi'ri'l-Arabiyyi'l-Hadîs* (Kuveyt: Meclisi'l-Vatanî li's-Seḳâfeti ve'l-Funûn ve'l-Edeb, 2005), 105.
[190] Ceylan, "İlk 'Serbest Şiir' Deneyimleri", 187.
[191] Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 204,205.
[192] Muhammed Abdulmuttalip, "Teḥavvulâtu'l-luġati'ş-şi'riyyeti'l-cedîde", 102.

geleneğindeki vezinlerden, kafiye ve ölçülerden kendini soyutlamıştır. Sonuç olarak dilsel saflıktan uzak karışık bir şiir ortaya çıkmıştır.[193]

Modern dönem şiirlerinde şair manaya odaklanmış, lafzı arka planda tutmuştur. Corcî Zeydân, *"Falanca kişi modern üslupla şiir yazıyor dersek, o kişinin manaya lafızdan daha çok önem verdiğini kastederiz."* demiştir.[194] Bu eğilim sonucunda modern dönemde edebî değeri zayıf şiirler daha çok görülür olmuştur.

Arap edebiyatı tarihinde şiir dilinin fasih dil olmasına dikkat edilmiştir. Ancak Arap edebiyatının Batı'dan etkilenmesi sonrasında halk dili ile yazılan şiirler artış göstermiştir. Her şair kendi yöresel dilini kullanmıştır. Suriyeli şairler Suriye lehçesi ile, Lübnanlı şairler Lübnan lehçesi ile şiir yazmışlardır.[195]

Bu dönemde Batıdan etkilenen edebiyatçılar İslâm medeniyetinden veya Arap kültüründen alıntı yapmak yerine, Batı kültürü ve edebiyatından alıntılar yapmışlardır. Bu durum, halk tarafından beğeni toplamasıyla beraber daha da yaygınlık kazanmıştır.[196] Özellikle Batı edebiyatının Arapçaya çevrilmesiyle Batı eserleri ile tanışan edebiyatçılar, bu eserlerden çokça alıntı yapmışlardır.

Bu dönemin şiirlerine bakıldığında genel olarak toplumsal meselelerden soyutlandığını, gerçeklikten uzaklaştığını ve dar çerçeveli şiirler olduğunu görmekteyiz.[197] Modern dönemin ilk yıllarının şiirlerine bakıldığında romantizmin en çok tercih edilen konu olduğu görülür. Ancak zorlu bir dönemden geçen Arap dünyasının romantik şiirlere değil, yaşadıkları zorlukları ele alan ve çözüm üreten şiirlere ihtiyacı vardır.

Arap şiirinde modernleşmeye yönelik yaklaşımlar temelde üçe ayrılabilir. Bunların birincisi modernleşmeyi savunanlardır. Bu gruptakiler, dinî ve kültürel mirasın ölçütlerinden sıyrılıp yerine bir uygarlık projesi olarak düşündükleri

[193] Muhammed Abdulmuttalip, "Teḥavvulâtu'l-luġati'ş-şi'riyyeti'l-cedîde", 107.
[194] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 4/205.
[195] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 4/206; el-Fâhûrî, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*, 937.
[196] Zeydân, *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*, 4/208.
[197] ez-Zeyyât, *Târîḫu'l-edebi'l-Arabiyye*, 362; Keser, "Modern Arap Şiiri: Ahmed Zeki Ebû Şâdî", 179.

moderniteyi ikame etmeye çalışmışlardır. Arap geleneğinden arınmış yaratıcı ve orijinal şiirler yazmayı hedeflemişlerdir.[198]

Bunların ikincisi ise modernleşmeye karşı olanlardır. Genellikle muhafazakar kesimden oluşan bu grubun düşüncesi şudur: Batıdan gelen fikirlerin, onların bir tarihinin sonucu olarak dinden soyutlanmış ve dinî terakkiye engel gören fikir ve düşüncelerdir. Ancak Müslüman Arap tarihine bakıldığında din her zaman yaşamla iç içe olmuş ve Batıdaki fikirlerin aksine terakkiye teşvik etmiştir. Dolayısıyla Batının getirdikleri reddedilmeli ve geleneğe sahip çıkılmalıdır.[199]

Bunların üçüncüsü ise bu konuda orta yolu bulmaya çalışanlardır. Ilımlı bir tavır sergileyen bu grup kültürel mirası ve değerleri korumak şartıyla içerik ve üslup açısından yeniliklere açık olmak gerektiğini savunur. Ayrıca bu yeniliklerin zaten Arap edebiyatı tarihi boyunca var olduğunu ve şiirlere zaman zaman yenilikler getirildiği görüşündedir.[200]

Modern dönemde edebiyat görüşleri genel olarak zikredilen bu üç grupta özetlense de İslâmî edebiyatın çıkış nedenini, vizyon ve misyonunu daha iyi anlama adına o dönemin en yaygın edebî akımlarına kısaca değinilmiştir.

Dîvan Ekolü

Dîvan ekolü Mısır'da Abdurrahman Şükrî (öl. 1958), İbrahim Abdulkâdir el-Mâzinî (öl. 1949), Abbâs Mahmûd el-Akkad (öl. 1964) tarafından kurulmuştur.[201] Bu ekol İngiliz romantizmini benimsemesi sebebiyle ilk zamanlarda "İngiliz ekolü" olarak adlandırılmıştır.[202] Abbâs Mahmûd el-Akkâd ve Abdulkâdir el-Mâzinî'nin, *ed-*

[198] Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 75.
[199] Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 81,82.
[200] Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 96.
[201] Arabiyye Tevfîk Lâzim, *Ḥereketu't-ṭaṭvîr ve't-tecdîd fiş-şi'ri'l-Irâkiyyi'l-ḥadîs* (Bağdat: Matba'atu'l-Eymen, 1971), 243; Eyüp Sevinç - Ousama Ekhtiar, "Modern Arap Şiirinde Medresetü'd-Divan'ın Teori ve Pratiği Arasındaki Çelişkiler", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (2017), 87.
[202] Mürüvvet Türken Çakır, *Modern Arap Şiirinde Apollo Ekolü* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 15; Emine Direkler, *Modern Arap Şiirinde Dîvan Ekolü'nün Yeri* (Ankara: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 45.

Dîvan fi'l-edeb ve'n-nakd adlı iki ciltlik eseri yayımlamaları sonrasında "Dîvan Ekolü" adını almışlardır.[203]

Dîvan ekolü Batının etkisinde kalmış, en çok İngilizlerden etkilenerek teorilerini oluşturmuştur.[204] Bu ekolün yazarları anlayış ve metot bakımından en çok Walter Scott (öl. 1248/1832), Mary Shelley (öl. 1267/1851), John Keats (öl. 1236/1821), William Wordsworth (öl. 1266/1850), John Milton (öl. 1085/1674) gibi İngiliz edebiyatçılardan etkilenmişlerdir.[205]

Dîvan ekolünün şiirlere getirmeye çalıştıkları yeniliklerle ve modern anlamda edebî eleştirisinin temellerini ortaya koymalarıyla ön plana çıkmışlardır.[206] Parça bütünlüğü esasına dayanan Arap kasidelerinin de İngiliz şiir yapısına göre yeniden şekillendirilmesi gerektiği görüşündedirler.[207]

Dîvan akımı, okuyuculara gerçek dünyanın sıkıntılarından soyutlanmış farklı bir dünya sunmayı amaçlar. Bireysel duyguları, bireysel konuları önceleyen bu akım, toplumsal meselelerden uzak kalmıştır. Ayrıca bu akım özgürlüğü çok önemsemekte ve şairlerin hiçbir kısıtlama olmaksızın dilediklerini ele alabilmeleri gerektiğini savunur.[208] Böyle bir özgürlüğü savunan bir akımın ortaya koyacağı sanat eserlerinin örf ve âdetlere, ahlaki kurallara ve özellikle İslâmî kurallara aykırı olması gayet doğaldır, ki bu sanat eserlerine bakıldığında bu kurallara aykırılık açık bir şekilde görülmektedir. Bu akım her ne kadar özgülüğü, serbestliği savunsa da beyit sisteminden, aruz ve kafiyeden vazgeçmemişlerdir.[209]

Dîvan akımının şiirde öngördüğü yenilikler şu şekilde özetlenebilir:

1. Şairin acı ve üzüntülerini duygusal kişiliği ile yansıtması.
2. Kasidede organik bütünlüğün sağlanması, kafiyedeki çeşitliliğin arttırılması ve serbestliğin sağlanması.
3. Şiirlerde anlama önem verilmesi ve şiirlerin felsefi düşünceler içermesi.

[203] Direkler, *Dîvan Ekolü*, 45; Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 126.
[204] Lâzim, *eş-Şi'ru'l-Irâkiyyi'l-hadîs*, 243; Direkler, *Dîvan Ekolü*, 45.
[205] Türken Çakır, *Apollo Ekolü*, 16.
[206] Direkler, *Dîvan Ekolü*, 45.
[207] Sevinç - Ekhtiar, "Medresetü'd-Divan", 87.
[208] Lâzim, *eş-Şi'ru'l-Irâkiyyi'l-hadîs*, 243; Direkler, *Dîvan Ekolü*, 49,50.
[209] Lâzim, *eş-Şi'ru'l-Irâkiyyi'l-hadîs*, 246.

4. Şiirlerde ulusun karakteri ve doğanın tasvir edilip dış görünüşünün ötesine geçilmesi.
5. Sıradan şeylerden esinlenerek onların sanatlı ve estetik bir şekilde sunulması.[210]

Arap şiirine önemli etkileri olan Dîvan grubu, bu etkisini daha çok şiir yazarak değil şiir eleştirmenliği yaparak göstermiştir.[211] Ayrıca Dîvan ekolü Arap dünyasında romantizmin yayılmasını ve gelişmesini sağlamış, daha sonra çıkacak olan Apollo ekolüne de zemin hazırlamıştır.[212]

Dîvan ekolü müntesipleri arasında tartışmalar çıkmış, birbirlerini ağır bir dille eleştirmişlerdir. Kimi zaman birbirlerini Batının eserlerinden olduğu gibi alıntı yapmakla, kimi zaman da klasik Arap şiirinden alıntılar yapmakla suçlamışlardır.[213] Bu tartışmalar sonucunda Dîvan grubu dağılmıştır.[214]

İhyâ ekolü

İhyâ ekolü, Mahmûd Sâmi el-Bârûdi ile 1860 yılından sonra kendini göstermiştir. Bu ekol; Bârûdî Ekolü, Medresetü'l-İhyâ ve'l-Ba's, Beyânü'l-Muhâfızîn, Neoklasik Şiir Ekolü ve Muhafazakâr Diriliş gibi isimlerle de anılmıştır. Osmanlı döneminin son yıllarında Arap edebiyatının durgunluk yaşadığını savunan tarihçiler İhyâ ekolü ile tekrar canlanmaya başladığı görüşündedirler.[215]

Bu ekol geçmişten kopmadan, geçmişi taklit etmekle beraber üstüne bir şeyler koyup şiir yazmayı savunmaktadır. Hayattan kopuk bir şekilde yazılmakta olan şiirlerin aksine, hayatın içinden konuları şiire almayı savunmaktadır. İhyâ ekolü şairleri klasik şiirlerdeki üslup ve belâgati takip etmekle beraber modern dönemin

[210] Türken Çakır, *Apollo Ekolü*, 16; Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 130.
[211] Türken Çakır, *Apollo Ekolü*, 16; Rahmi Er, *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi* (Hece Yayınları, 2024), 16.
[212] Keser, "Modern Arap Şiiri: Ahmed Zeki Ebû Şâdî", 180; Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 130.
[213] Dîvan ekolü, klasik Arap edebiyatına karşı olup yenilikleri savunmasından dolayı, bu ekole mensup şairlerin klasik Arap edebiyatından alıntılar yapması şairin kendi içinde çelişmesi ve samimiyetsizliği olarak görülmüştür. Ahmed Şevkî, Hâfız İbrahim ve Menfâlûtî gibi şairler bunan dolayı da ciddi eleştiriler almışlardır.
[214] Direkler, *Dîvan Ekolü*, 47.
[215] Ömer Şahin, *Modern Arap Edebiyatında İhyâ Ekolü* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024), 31,53.

konularını şiirlerine eklerler.[216] Binaenaleyh İhyâ ekolü mensubu şairlerin kasidelerinde atlâl, çöl ve çöle dair konuların azaldığı, bunların yerine toplumsal yaşama uygun konulara yer verildiği görülmektedir.[217]

Bu ekolün öncülerinden olan İsmâil Sabri (öl. 1923), klasik Arap şiirini taklit etmiştir. Ancak 1874 yılında Fransa'ya gidip gelmesi sonrasında taklitten uzaklaşmış ve şairin şiirlerinde duygularını ve yaşantısını tasvir etmesi gerektiğini savunmaya başlamıştır.[218]

Dîvan ekolüne göre günlük hayattan konuları barındıran bu şiirler şairin bireysel düşünceleri olacak şekilde halkın anlayabileceği bir dilde yazılır.[219]

Kasidelerde ise Dîvan ekolü şairleri klasik geleneğe sahip çıkmış, tek vezin ve tek kafiye olacak şekilde kasideler yazmışlardır. Ancak girişlerde atlâl geleneğini terk etmişlerdir.[220] Tasvirlerde ve teşbihlerde ise gelenekten ayrılmamış, eski şairler gibi benzetmeler kullanmışlardır.[221]

İhyâ ekolü, İslâmî Edebiyat akımı ortaya çıkana kadar modern dönemde Arap edebiyatını ayakta tutan, Arap edebiyatının kalitesini ve edebî değerini korumasını sağlayan önemli bir akımdır. Bu akım, Dîvan ve Apollo akımları gibi Batı'nın izinden körü körüne gitmemiş, geleneklerine sahip çıkıp ıslah etmeye ve geliştirmeye çalışmıştır.

Apollo Ekolü

Başlarda bir grup olan Apollo, kısa bir süre içerisinde bir akım haline gelmiştir. İlk olarak 12 Ekim 1932'de toplanan bu gruba Ahmet Şevkî (öl. 1932) başkanlık etmiş, ölümü sonrasında başkanlığı Halil Mutrân (öl. 1949) devam ettirmiştir.[222] Bu akım

[216] Şahin, *İhyâ Ekolü*, 57.
[217] Şahin, *İhyâ Ekolü*, 75.
[218] Rahmi Er, "İsmâil Sabri Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 26 Aralık 2024).
[219] Şahin, *İhyâ Ekolü*, 60.
[220] Şahin, *İhyâ Ekolü*, 65.
[221] Şahin, *İhyâ Ekolü*, 69.
[222] Derya Adalar, "Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekolü", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47/2 (2007), 63; Keser, "Modern Arap Şiiri: Ahmed Zeki Ebû Şâdî", 180.

Dîvan ekolünün yarattığı ortam çerçevesinde ve Batı romantizminin etkisi altında sadır olan bir akımdır.

Yunan mitolojisinde edebiyat, hayvancılık ve tarım tanrısı anlamına gelen *Apollo* ismini alan bu akım,[223] isminden dolayı eleştirilmiştir. Dîvan Ekolü öncülerinden olan Mahmûd el-Akkâd, bu ismi duyar duymaz bir eleştiri yazısı yazmıştır.[224]

Apollo grubu şiirlerini dergi vasıtasıyla yaymışlardır. Bu dergi, Arap dünyasında şiir yayımlamak ve şiir eleştirisi amacıyla yayımlanan ilk dergi niteliğini taşımaktadır. Aylık olacak şekilde 28 sayı yayımlanan bu dergi durmuş olsa da Arap dünyasında büyük bir etki yaratmış ve Apollo akımını oluşturmuştur.[225] Yayımladıkları ilk sayıda Apollo grubunun tüzüğüne de yer vermişlerdir.[226]

Ali Mahmûd, Muhammed Abdulmu'tî el-Hemşerî (öl. 1938), Suriyeli Ömer Ebû Rîşe (öl. 1990), Lübnanlı İlyas Ebû Şebeke (öl. 1947), Ali Mahmûd Taha (öl. 1949), Hasan el-Kayatî (öl. 1957), Mahmûd Sadık (öl. 1970) ve Mahmûd Ebü'l-Vefâ (öl. 1979) bu akımın öncü şairlerindendir.[227]

Bu akımın kurucularından olan Ahmed Zekî Ebû Şâdî şöyle demiştir: *"Apollo topluluğu, şairlerin çabalarını, şiirin edebî değerini yükseltmeye ve onun estetik düzeyini geliştirmeye yöneltmiştir. Ayrıca topluluk, şiirin özgürlüğünü savunmuş ve şairi kendi bireysel duygularını özgürce ifade etmeye teşvik etmiştir."*[228]

Bu akım şairleri, bir nevi İslâm öncesi Arap şiirlerini tekrar canlandırmaya çağırmış ancak şairlerin eserlerine bakıldığında serbest nazımı tercih ettikleri görülmüştür.[229]

Apollo akımının üç temel esası vardır:

1. Arap şiirinin seviyesini yükseltmek ve şairleri buna teşvik etmek.

[223] Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 132.
[224] Adalar, "Apollo Grubu", 63,64.
[225] Adalar, "Apollo Grubu", 63.
[226] Türken Çakır, *Apollo Ekolü*, 17.
[227] Keser, "Modern Arap Şiiri: Ahmed Zeki Ebû Şâdî", 180.
[228] Lâzim, *eş-Şi'ru'l-Irâkiyyi'l-hadîs*, 248.
[229] Adalar, "Apollo Grubu", 63.

2. Şiirlerde yeniliklere destek olmak.
3. Şairlerin, saygınlıklarını koruma hedefiyle edebî, maddi ve toplumsal seviyelerini yükseltmek.[230]

Apollo ekolü, Dîvan ekolünde olduğu gibi kasidede konu bütünlüğünü savunmuştur. Ayrıca klasik gelenekte olan, çeşitli münasebetler üzere şiir yazmayı eleştirmiş ve bunun yerine serbest bir şekilde duyguları ifade etmeyi savunmuşlardır. Buna binaen aşk ve tabiat konularını ihtiva eden, şehrin boğucu havasından uzak çokça şiir yazmışlardır. Şiirlerindeki aşk ise genellikle platonik aşktır.[231]

Bu akımının şiirlerinde şu özellikler gözlenmektedir:

1. Romantizm eğilimi.
2. Geleneğin getirmiş olduğu kayıtlamalardan sıyrılış.
3. Kentten kırsala doğaya doğru göç.
4. Bireysel duyulara ağırlık vermek.
5. Gerçek dünyadan idealler dünyasına yöneliş.
6. Şiirde duygusal yönler vurgulanırken sade bir dil kullanılması.[232]

Dîvan ekolü ile başlayan romantizm, Apollo grubu ile büyük bir açılım yaşamıştır. Apollo grubunun en önemli etkilerinden biri Romantizmi, Arap şiirinde yaymak olmuştur.[233]

Modern dönemde ortaya çıkan akımlar bunlarla sınırlı değildir. Örneğin romantizm etkisiyle ortaya çıkan bir diğer akım da "Mehcer" akımıdır.[234] Avrupa'daki başka akımlardan etkilenen şairler de olmuş ancak bunlar Arap edebiyatında müstakil bir akım oluşturmamışlardır. Bahsettiğimiz bu şairlere Parnasizmden etkilenen Ali Mahmûd Tâhâ (öl. 1949)ve Umar Ebû Rîşe (öl. 1990), Realizmden etkilenen Ahmet Refîk el-Mehdevî (öl. 1961) ve İlyâs Kunsul (öl. 1981); Sürrealizmden etkilenen

[230] Keser, "Modern Arap Şiiri: Ahmed Zeki Ebû Şâdî", 181; Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 132.
[231] Adalar, "Apollo Grubu", 66.
[232] Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 133.
[233] Lâzim, *eş-Şi'ru'l-Irâkiyyi'l-hadîs*, 247.
[234] bk. Hüseyin Yazıcı, "Mehcer Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 10 Ağustos 2025); Sultan Şimşek, *Mehcer Edebiyatında Din Anlayışı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011); Sultan Şimşek, "İslâm Kültürünün Mehcer Edebiyatı Üzerinde Etkisi", *Şarkiyat Mecmuası* 19 (20 Haziran 2012), 91-101.

Urhan Muyesser (öl. 1965) ve Nizâz Kabbânî (öl. 1998); Sembolizmden etkilenen Bişr Fâris (öl. 1963) ve Yusuf Gassûb (öl. 2000); son olarak da Varoluşçuluktan etkilenen Salâh Abdussabûr (öl. 1981) ve Halil Hâvî (öl. 1982) örnek verilebilir.

1.7.2. İslâmî Edebiyat Akımı

İslâmî kasideler İslâmî edebiyat çatısı altında olduğundan öncelikle İslâmî edebiyat hakkında bilgi verilmesi daha aydınlatıcı olacaktır. İslâmî edebiyat hakkında vereceğimiz ortaya çıkış sebepleri, gelişimi, muhtevası gibi bilgiler İslâmî kasideler için de geçerli olacaktır. Bunun sebebi ise bu iki mefhumun birbirinden bağımsız olmaması, aksine az önce belirttiğimiz gibi İslâmî kasidelerin, İslâmî edebiyat çatısı altında yer almasındandır.

1.7.2.1. İslâmî Edebiyatın Ortaya Çıkış Nedenleri

Bu dönemde Avrupa'nın, tüm İslâm alemini işgali altına alması İslâmî edebiyatın ortaya çıkışını zorunlu kılan sebeplerden biridir.[235] İşgal esnasında halk İslâmî değerlerden uzaklaştırılmaya ve yozlaştırılmaya çalışılmıştır. Bu işgali, İslâmî edebiyatın doğuşuna sebep olarak gösterebilsek de asıl sebepler bu işgalin doğurduğu sonuçlardır.

Modern dönem Arap edebiyatı yabancı akımların etkisi altında kalmış ve bu akımlar tarafından yönlendirilmiştir. Adeta İslâm dünyasını işgal eden bu akımlar Müslümanlara büyüleyici geliyordu.[236] Müslümanlar bu akımları yaşadıkları bölgenin fikir ve düşüncelerinden daha üstün, daha ileri ve daha modern görüp onları örnek alıyorlardı.

Batı menşeli olan bu yabancı akımlar, din ile bilimin tamamen ayrıldığı ve dinin mabetlere hapsedildiği bir ortamdan neşet etmelerinden dolayı Müslüman topluma dinî, ahlaki ve toplumsal alanlarda ciddi derecede tahribata neden olmuştur.

Arapların, Batı edebiyatından bu denli etkilenmelerinin sebeplerinden biri de kendi kültürlerine yabancı olmalarıdır. O dönemde Araplar daha çok kendi

---

[235] Şaltêğ Abbûd, *Melâmihu'l-âmme li-naẓariyyeti'l-edebi'l-İslâmî* (Dımaşk: Dâru'l-Ma'rife, 1412/1992), 36.
[236] Necîb el-Kîlânî, *Medḫal ile'l-edebi'l-İslâmiyye* (b.y.: Kitâbu'l-Umme, 1407/1987), 64.

kaynaklarıyla değil Batılı kaynaklarla yetişmişlerdir. Bu sebeple Batının edebiyatını benimsemişlerdir.[237]

Bu akımları Arap dünyasına, misyoner okullardan mezun olan isimler tanıtmışlardır. Rızkullah Hassûn ve Halîl Mutrân gibi isimler misyoner okullarında eğitim görmüştür. Misyonerlik faaliyetlerinin neticesinde Batı kültürünün tesirinde kalarak batının edebiyatını da doğuda tanıtmışlardır. Bu isimlerle beraber Tâhâ Huseyn (öl. 1973), el-Akkâd, Mustafa Saâdık er-Râfi'î (öl. 1937), Şevkî Dayf ve Marûn Abbûd, Mîhâîl Naîme (öl. 1988) ve İlyâ Ebû Madî'yi (öl. 1957) de zikredebiliriz.[238]

Arap edebiyatının, Batıdan etkilenmesini kimileri hoş karşılarken kimileri bu duruma karşı çıkmıştır. Bu fikir çatışması sonucunda edebiyatçılar Doğu Bloku ve Batı Bloku olarak ikiye ayrılmışlardır. Doğu blokunda Abdulvehhâb el-Beyâtî (öl. 1999), Muhammed el-Feyturî (öl. 2015), Mahmûd Dervîş (öl. 2008), Tevfîk Ziyad (öl. 1994), Abdurrahmân el-Humeysî (öl. 2006), Abdurrahmân eş-Şarkâvî (öl. 1987) ve Ahmed Süleyman el-Ahmed (öl. 1994) bulunurken Batı blokunda ise Adonis, Yusuf el-Hâl (öl. 1987), Sa'îd Akl (öl. 2014) ve Gâlî Şukrî (öl. 1998) gibi isimler bulunmaktadır.[239]

Bu dönemde Müslüman şairlerin şiirlerinde bile Hristiyan dinine ait kavramlar görülmektedir. Bu duruma sebep olan isimlerin başında Hristiyan olan Yusuf el-Hâl, Halîl Hâvî (öl. 1982), Tevfîk Sâyig (öl. 1971), Luvis İvad (öl. 1990) ve Gâlî Şükrî gelmektedir.[240]

Hristiyanlığa ait kavramların yanında, farklı din ve kültürlerden gelen mitolojik unsurlara yer vermişlerdir. Grek kültüründe olan Sisiphos kralı, Fenikelilerin kültüründe olan İşterût adındaki aşk, bereket, güzellik tanrıçası ve bereket tanrısı olarak kabul edilen Adonis gibi mitlere şiirlerinde yer vermişlerdir.[241]

Batıdan gelen ölçüye ve kalıba bağlı olmayan serbest şiir akımı etkisiyle de hiçbir edebî değeri bulunmayan şiirler yazılmaya başlanmıştır. Ayrıca "Sanat, sanat içindir." nazariyesinin etkisiyle herhangi bir toplumsal amacı olmayan, sadece şekle

[237] Yılmaz, *İslâmi Edebiyat Akımına Bir Bakış*, 36.
[238] Yılmaz, *İslâmi Edebiyat Akımına Bir Bakış*, 32.
[239] Yılmaz, *İslâmi Edebiyat Akımına Bir Bakış*, 34,35.
[240] Yılmaz, *İslâmi Edebiyat Akımına Bir Bakış*, 35.
[241] Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 248.

bakılarak yazılan şiirler, halkın anlayamayacağı zorlukta bir dili olan şiirler veya mantıklı bir manası olmayan şiirler türemeye başlamıştır.

Modern dönemde şiirlerde konu çeşitliliği artmıştır. Modern şairler, klasik Arap şiirlerinde olan övgü, hiciv, gazel, ağıt gibi konularla sınırlı kalmamış, yeni konularla şiir kaleme almışlardır. Modern dönemde en çok görülen şiirler, Batının da etkisiyle romantik şiirler olmakla beraber şairin kendine özgü duygu ve hayallerle doğanın tasvir edildiği şiirler de olmuştur.[242]

Modern dönemde edebiyatı; hayatın ve toplumun gerçeklerinden, çağın problem ve sorunlarından, modern dönem insanının özlemlerinden, hayallerinden, umutlarından, acılarından soyutlamışlardır.[243] Hayat ve toplum ile iç içe olması gereken sanatın yerine, hayatın gerçeklerinden uzak ve anlamsız bir edebiyatı tercih etmişlerdir.

İşte Arap edebiyatında görülen bu durum ve öngörülen tehditler nedeniyle düşünürler, bu zararlardan korunmak adına çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Müslümanları saptıran, yabancılar tarafından türetilmiş bu ithal kavram ve akımların etkisi altında yaşamak yerine, bizzat Müslümanlar tarafından üretilen kavramlar ve edebiyat anlayışı ile yaşamanın Müslümanlar için daha hayırlı olacağı kanaatine varılmış ve bu yolda çalışmalar yapılmıştır.[244] Bu edebî çalışmalar zamanla artmış ve İslâmî edebiyatın temelini oluşturmuştur.

İslâmî edebiyat kavramını Sadru'l-İslâm döneminde başlayan edebiyatı ifade etmek için kullananlar olsa da bu kavram modern dönemde anlam kayması yaşamış ve belli bir edebiyat akımını ifade etmeye başlamıştır. Bu isimlendirmeye karşı çıkanlar olsa da sonuç olarak bu akımın ismi "İslâmî Edebiyat" olarak yayılmıştır.

1.7.2.2. İslâmî Edebiyatın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

İslâmî Edebiyat akımı, Batı menşeli edebiyat akımlara tepki olarak doğmuştur. Bu akımların etkisiyle Müslümanların, maddi manevi doygunluk veren kültürleri yerine Batının getirdiği ruhsuz, bireyci ve sadece maddiyatı önemseyen bir kültürü

[242] Yalar, *Modern Arap Şiiri*, 262-264.
[243] el-Kîlânî, *Edebi'l-İslâmiyye*, 100.
[244] el-Kîlânî, *Edebi'l-İslâmiyye*, 147.

tercih etmeleri mantıksız görülmüş ve buna karşı çıkılmak istenmiştir.[245] Akımların Arap dünyasına ciddi zarar verdiğini gören bazı düşünürler, bu zararın önüne geçmek için yeni bir akım oluşturmuşlardır. Necîb el-Kîlânî'in (öl. 1995) "asrın silahı" dediği bu akıma da "İslâmî Edebiyat" denmiştir.

Bu akım romantizm, natüralizm, sembolizm gibi akımlarla karıştırılmamalıdır. Nitekim Mehmet Yılmaz; İslâmî Edebiyat akımını her türlü yapıcı yeniliklere açık, edebî kriterlere uyan ve yelpazesi geniş akımlar üstü bir edebiyat akımı olarak nitelendirmektedir.[246] İslâmî edebiyatın çıktıları incelendiğinde de bu nitelendirmenin yerinde olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.

İslâmî edebiyatın tohumlarını Mustafa Sâdık er-Râfiî, Mustafa Lutfî el-Menfalûtî (öl. 1924), Ahmed Muharrem (öl. 1945) ve Ali Ahmed Bâkesîr (öl. 1969) ekmiştir.[247] Bu isimler ciddi çalışmalar yapmış olsalar da çalışmaları bireysel olup kendi havzalarına hitap etmiştir.

İslâmî edebiyat birçok düşünürün ilgi alanı olmuş, Batı edebiyatına ve bu edebiyatın doğurmuş olduğu yozlaşma, ahlaksızlaşma, Batılılaşma, kısacası İslâm'dan ve Arap kültüründen uzaklaşma tehlikelerine karşı ciddi bir mücadele başlamıştı. Binaenaleyh İslâmî edebiyat mefhumu üzerine eserler yazılmaya başlanmıştır. Yazılan bu ilk eserlerden biri Necîb el-Kîlânî'nin 1963 yılında yazdığı *el-İslâmiyye ve'l-mezâhibu'l-edebiyye* adlı eseridir.[248] Nitekim Necîb el-Kîlânî, İslâmî edebiyatın teorisyeni kabul edilir.[249] Ayrıca zikredilen eserinde İslâmî edebiyat terimini kullanmış ve bu terimi kullanan ilk kişi olmuştur.[250]

Necîb el-Kîlânî'nin yazdığı eser sonrasında İslâmî edebiyat terimi yayılmış ve bu alanda çalışmalar artmış olsa da bireysel çalışmaların yeterli gelmediği ve kollektif çalışmalara ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır.

---

[245] el-Kîlânî, *Edebi'l-İslâmiyye*, 29.
[246] Yılmaz, *İslâmi Edebiyat Akımına Bir Bakış*, 55.
[247] Yılmaz, *İslâmi Edebiyat Akımına Bir Bakış*, 59.
[248] Abbûd, *Melâmihu'l-âmme*, 23.
[249] İsmail Durmuş, "Necîb Kîlânî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 11 Aralık 2024).
[250] Hamdâvî, "el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye", 78.

Birçok düşünür böyle bir ihtiyacın olduğu hususunda hemfikirdir. Binaenaleyh çalışmalara başlanmış ve bu kollektif çalışmaya ilk örnek olarak zikredebileceğimiz İslâm edebiyatı sempozyumu Ebu'l-Hasen en-Nedvî (öl. 1999) önderliğinde Hindistan'ın Lucknow kentinde gerçekleştirilmiştir. İslâmî edebiyata güçlü bir ivme kazandıran bu sempozyumda İslâmî yazarlar için uluslararası bir derneğin kurulması önerilmiştir.[251]

1982 yılında da Medine'deki İslâm Üniversitesi'nde ikinci İslâm Edebiyatı Sempozyumu düzenlenmiştir. Bu sempozyum sonrası oluşturulan heyet, dernek kurma çalışmalarına başlamış ve Ebu'l-Hasen en-Nedvî'nin onayı üzerine de 1985 yılında Dünya İslâmî Edebiyat Birliği'ni (Râbıtatu'l-edebi'l-İslâmî'l-âlemiyye/International League of Islamic Literature) kurmuştur. Başkan olarak Ebu'l-Hasen en-Nedvî seçilmiş ve bu görevi vefatına (1999) kadar üstlenmiştir. Ardından bu görevi Abdulkuddûs Ebû Salih (öl. 2022) üstlenmiştir.[252]

Bu birlik, İslâmî edebiyat çalışmalarına ivme kazandırmıştır. Çalışmaları tek bir çatı altına toplamış ve bu çalışmaların daha sistematik olmasını sağlamıştır.

İslâmî edebiyat için birçok tanım yapılmıştır.[253] Örneğin Seyyid Kutub (öl. 1966) İslâmî edebiyatı *"İslâmî edebiyat; insana, kâinata ve hayata ait olan İslâmî tasavvuru dil ile ortaya koyan estetik ve duygusal bir ifade biçimidir."* şeklinde tanımlamıştır.[254] Muhammed Kutub (öl. 2014) ise *"Kâinat, hayat ve insanın İslâmî perspektif içerisinde sanatlı bir şekilde ifade edilmesidir."* şeklinde tanımlamıştır.[255]

Dünya İslâmî Edebiyat Birliği ise İslâmî edebiyata *"İslâmî edebiyat; insan, hayat ve kâinatın İslâmî anlayış çerçevesinde amaçlı ve sanatlı bir şekilde tabir edilmesidir."* tanımını getirerek görüş birliği sağlamaya çalışmıştır.

---

[251] Râbitau'l-edebi'l-İslâmiyyi'l-âlemiyye, *Râbi'tau'l-edebi'l-İslâmiyyi'l-âlemiyye* (Erişim 15 Aralık 2024).
[252] Râbitau'l-edebi'l-İslâmiyyi'l-âlemiyye.
[253] bk. el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 55-58; Yılmaz, *İslâmi Edebiyat Akımına Bir Bakış*, 48-53.
[254] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 56.
[255] Muhammed Kutub, *Menhecu'l-fenni'l-İslâmî* (b.y.: Dâru'ş-Şurûḳ, 1403/1983), 6.

Bu tanımdan yola çıkarak yazılan bir eserin İslâmî edebiyata dahil edilebilmesi için dört özelliğe haiz olması gerektiği söylenebilir. Bu özellikler muhteva, bakış açısı, amaç ve şekil üzerinedir.

Özelliklerin ilki muhteva ile ilgilidir. İslâmî edebiyat insan hayatının her anını, her alanını bize sunar. Bir alanı ele alıp diğerini terk etmez. Kadınları terk edip erkeklerden bahsetmez. Bilakis, ikisinden de bahseder. Sadece ilahi aşktan bahsedip beşerî aşkı terk etmez. Bilakis, iki aşk türünden de bahseder.[256]

İslâmî edebiyatın tanımında, olması gereken muhteva "insan, hayat ve kâinat" şeklinde ifade edilmiştir. Bu üç kavram var olan her şeyi ihtiva etmektedir. Dolayısıyla bu edebiyatın muhtevası her şeydir. Akımın İslâm ile bağdaştırılması da doğal olarak bunu gerektirmektedir. Çünkü İslâm dininde; İslâm'ın, dinin, Allah'ın hükümlerinin olmadığı hiçbir yer yoktur. Dolayısıyla Allah'ın yaratmış olduğu her şey, edebî eserlerde yer almaya değerdir. Binaenaleyh İslâmî edebiyat akımının konularda hiçbir sınırlama getirmediği söylenebilir.

Özelliklerin ikincisi ise bakış açısıyla alakalı olan İslâmî tasavvurdur. Az önce belirtiğimiz üzere İslâmî edebiyata göre edebiyata her şey konu edinebilir. Ancak bu akım, daha çok neyin ele alınacağına değil nasıl ele alınacağına odaklanmıştır.

İslâm müminin; insan, hayat ve kâinata bakışına yönelik genel bir çerçeve ve kurallar belirlemiştir.[257] Bu kurallar çerçevesine de İslâmî tasavvur adını vermekteyiz. İslâmî edebiyat da İslâm'ın koymuş olduğu bu çerçeveye uyulması ve hiçbir şekilde dışına çıkılmaması gerektiğini savunur. Tanımda bu hususa "İslâmî anlayış çerçevesinde" ifadesiyle yer verilmiştir. Dolayısıyla İslâmî tasavvura uymayan edebî eserlerin, İslâmî edebiyat çatısı altına alınmadığını söylemek yerinde olacaktır.

Özelliklerin üçüncüsü yazılış amacı ile ilgilidir. İslâm, yapılan her işte niyeti önceler. Öyle ki Peygamber efendimiz bir hadisi şerifinde amellerin niyetlere göre olduğunu bildirmiştir. Bu niyet de muhakkak Allah için olmalıdır. Dolayısıyla bir Müslümanın her işine, Allah'ın rızasını elde etme niyetiyle başlaması gerekmektedir.

---

[256] Kutub, *Menhecu'l-fenni'l-İslâmî*, 127.
[257] el-Kîlânî, *Edebi'l-İslâmiyye*, 105.

İslâmî edebiyatta da niyet yani amaç göz ardı edilmeyen bir durumdur. Edebiyatçı yazdığı sanat eserini sırf sanat yapmak, maddi bir şey elde etmek amacıyla yazmamalıdır. İslâmî edebiyata göre edebiyatçı İslâmî tasavvur içerisinde ele aldığı insan, hayat ve kâinat konularını insanlara doğru bir şekilde aktarmak, insanları bu konularda bilinçlendirmek ve insanları doğruya davet amacıyla eserini kaleme alır. Dünya İslâmî Edebiyat Birliği'nin yapmış olduğu tanımda da "amaçlı" ifadesiyle bu duruma yer verilmiştir. Dolayısıyla amaçsız bir şekilde, sadece sanat yapmak için ya da maddi bir karşılık elde etme amacıyla yazılan eserler bu akıma dahil edilmemektedir.

Özelliklerin dördüncüsü ise şekil ile ilgilidir. Zikrettiğimiz üzere modern edebiyat akımlarında çokça görülen durumlardan biri de şeklen edebî değeri zayıf eserlerin ortaya konulmasıdır. Bazı edebiyatçılar manayı önemseme bahanesiyle şekli feda etmiştir. İslâmî Edebiyat akımı ise bu duruma karşı çıkmış ve edebî eserin sanatlı olmasını tanımda "sanatlı" ifadesiyle şart koşmuştur.

İslâmî edebiyat toplum, insan ve insanın sorunları ile sımsıkı bağlıdır.[258] Eserlerde toplumdan, hayatın gerçeklerinden soyutlanmış eserler değil; hayatın içinden olan, insanların duygularına hitap eden konulara yer verilir.

İslâmî edebiyat; hiçbir felsefi görüşün etkisi altında olmayan İslâm akidesi gibi, hiçbir felsefi görüşün özelliğini taşımayan, felsefi görüşlerin etkisi altında kalmayan bir edebiyattır.[259] Bu edebiyatın ilham kaynağı, perspektifi, izlediği yol doğrudan İslâm'dır. İslâm'ı kendine rehber edinen bu edebiyat Arap edebiyatı geleneğine sahip çıkılması gerektiğini savunur. Bununla beraber gelenekte olan hataların terkedilmesi gerektiğini ve çağın gerektirdiği yeniliklerin de yapılabileceğini savunmaktadır.

Kaynaklarda İslâmî edebiyatın özellikleri arasında şu hususlar zikredilmektedir: İslâmî edebiyatta itidal vardır. Duygular akla hâkim olmaz, akıl kaim kalır. Toplumun yararı karşısında öznellik, kişisel çıkar yoktur. Ancak birey de toplumun içinde eriyip gitmez.[260] İslâmî edebiyatın sosyal hayata bakışı İslâmî ve

[258] el-Kîlânî, *Edebi'l-İslâmiyye*, 101.
[259] Abbûd, *Melâmihu'l-âmme*, 25.
[260] Abbûd, *Melâmihu'l-âmme*, 35.

mutedil bir bakıştır. Toplumun yararı öncelenir ancak bireyin hakları da göz ardı edilmez.

İslâmî edebiyat grubuna dahil olması için "Yazarın Müslüman olması gerekli mi ya da İslâm'ı çok iyi yaşayan biri mi olmalı?" gibi sorular sorulmuş ve bu hususta fikir ayrılığı olmuştur. Müslüman olma şartını koşanlar olsa da bizim görüşümüz aksi yöndedir. Necîb el-Kîlânî, İslâmî edebiyatın ancak mümin bir şairden sadır olabileceğini söylemektedir.[261] Şalteğ Abbûd ise bu edebiyatın İslâm ruhuna uyan gayrimüslim şairlerden de sadır olabileceğini belirtmiş, örnek olarak Hintli şair Rabindranath Tagore ve İspanyol şair Alejandro Casona'yı vermiştir.[262] Hasan Emranî de şöyle demiştir: *"Edebiyatta İslâmcılık, İslâmî evren, hayat ve insan anlayışından kaynaklanan her edebiyat anlamına gelir. Ya da en azından bu anlayışla tutarlı olup ona karşıt olmayandır."*[263] Bu hususta bizim düşüncemiz bu yöndedir. Çünkü İslâmî edebiyatta İslâm'a aykırı olmama şartı olsa da İslâm'dan, İslâmî akideden doğrudan bahsetme veya İslâm'a davet şartı yoktur.[264] Doğruya, barışa, iyiliğe yani insanın bozulmamış fıtratına davet amacıyla yazılma şartı vardır. İslâmî şiirler, İslâm haricinde insan, kâinat, toplumsal konular ve ahlak[265] gibi hususlardan bahsedebilir. Ki bunlar üzerine İslâm'a aykırı olmayan ve İslâmî tasavvura uyan şiir yazmak için Müslüman olmak şart değildir. Çünkü İslâmî tasavvur, insanın fıtratı ile uyumludur. Fıtratını bozmayan Hristiyan, Mecusî veya Budist bir şair de bu hususlarda İslâm'a aykırı olmayan şiirler yazabilir, insanları bu hususta doğruya davet edebilir. Binaenaleyh, İslâmî edebiyatın tüm şartlarına uyan bir şiirin, sırf şair gayrimüslim diye bu kategoriden çıkarılması doğru değildir. Dolayısıyla İslâmî şiir kaleme almak için şairin Müslüman olması şart değildir. Ancak İslâmî kasidelerde durum bu kadar basit olmayacaktır.[266]

---

[261] el-Kîlânî, *Edebi'l-İslâmiyye*, 36.
[262] Abbûd, *Melâmihu'l-âmme*, 27.
[263] Hamdâvî, *eş-Şi'ru'l-İslâmî*, 41.
[264] Kutub, *Menhecu'l-fenni'l-İslâmî*, 119.
[265] Aslında bu konuları İslâm'dan ayrı düşünmemek gerekir. Çünkü İslâm her yerdedir. Yani hayatın her alanındadır. İslâmî kasideler de bunu çok güzel bir şekilde tatbik eder. Hayatın birçok alanında insanları doğruya davet kasideleri yazılmış ve bunlar İslâmî kasideler olarak kabul edilmiştir.
[266] İslâmî kasidelerde, şairin Müslüman olup olmaması meselesini çalışmamızın "Modern İslâmî Kasîde" başlığında ele aldık.

Sonuç olarak, kasidenin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşümler, modern dönemde Arap edebiyatının gelenekten uzaklaşarak yaşadığı evrilmeler, Arap toplumunun yaşantılarında görülen değişiklikler, Modern İslâmî kasidenin konumunu, önemini ve misyonunu anlamak açısından vazgeçilmez bir zemin hazırlamaktadır. Nitekim İslâmî edebiyat hakkında verdiğimiz bilgiler, İslâmî kasideleri de kapsamaktadır. Cahiliyeden başlayarak Sadru'l-İslâm, Emevî, Abbâsî ve Osmanlı dönemlerine uzanan çizgide kaside incelendiğinde hem formda hem temada hem de kasideye yüklenen anlamda değişiklikler görülmektedir.

Modern dönemde ise Batının etkisiyle gelenekten oldukça farklı bir edebiyatı savunan yeni edebi akımlar ortaya çıkmıştır. Bu akımlar sebebiyle Arap edebiyatında geleneğin izi azalmaya başlamıştır. Burada devreye giren İslâmî edebiyat akımı, geleneğe sahip çıkmaya, klasik edebiyatın temel yapıtaşlarını koruyarak çağa uydurmaya çalışmıştır. Nitekim İslâmî edebiyatın bir ürünü olan modern İslâmî kasideler, geleneksel kasidenin çağa uygun olarak şekil bulmuş halidir.

Bu bağlamda İslâmî kasideler ve Velîd el-A'zamî'nin Şu'â' divanı üçüncü bölümde ele alınmıştır. İkinci bölümde ise İslâmî kasidenin en dikkat çekici temsilcilerinden biri olan ve çalışmaya konu olan divanın yazarı olan Velîd el-A'zamî'nin hayatı, ilmî ve edebî şahsiyeti, siyasi ve aktivist şahsiyeti, hattatlığı ve eserleri ele alınmıştır. Nitekim bu bölüm hem modern İslâmî kasidelerin ve toplum nezdindeki konumunun anlaşılmasına hem de divanın İslâmî kasideler ile olan yakınlığının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

VELÎD EL-A‘ZAMÎ’İN HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

Modern dönemde Müslümanların yaşadığı ülkelerde ümmetin kötü durumunu, mazlumların halini, yeni nesil gençlerin savrulmasını dert edinen şairler ortaya çıkmıştır. Bu şairlere, Irak bölgesi için en iyi örnek Velîd el-A‘zamî olacaktır. Başta Irak olmak üzere tüm Arap ülkelerinde kalıcı bir iz bırakan Hattat Şair Velîd el-A‘zamî’nin hayatını, ilmî ve edebî şahsiyetini, siyasi ve aktivist şahsiyetini, hattatlığını ve eserlerini bu bölümde ele alınmıştır.

2.1. Hayatı

Tam ismi Velîd b. Abdulkerîm b. İbrahim b. Mehdî b. Sâlih b. Sâfî b. İzzu el-A‘zamî el-Abîdî’dir.[267] Irak’ın başkenti olan Bağdat’ın A‘zamiyye[268] ilçesinde 1930 yılında doğmuştur.[269] Kendisi, Arap Kâhtânî Himyerî kabilelerinden olan Ubeyd kabilesine mensuptur.[270]

Kur’an okumayı Molla Amîd el-Kürdî’den öğrendi.[271] İlk öğrenimini 1943 yılında el-A‘zamiyye ilkokulunda tamamladı. Ancak aile durumundan dolayı eğitimini tamamlayamamıştır. Fotoğraf çekimi ve günlük gazetelerin satımı gibi birçok işte çalıştıktan sonra son olarak Mecme‘u’l-Irâkî Kütüphanesi’nde çalıştı. Bu kütüphanede basımların tasarımı ve başlıklarının yazımı görevlerinde bulundu.[272]

el-A‘zamî, muhafazakar bir ailede ve dinî bir çevrede büyümüştür. Çocuk yaşta namazını düzenli kılmaya başlamış, yaşıtlarıyla vaktinin çoğunu İmâm-ı A‘zam

---

[267] Velîd el-A‘zamî, *Dîvânu Velîd el-A‘zamî el-e‘mâlu’ş-şi‘riyyetil-kâmile*, haz. Abdullah b. Aḳîl (Dımaşk: Dâru’l-Ḳalem, 2005), 11.

[268] Irak’ın başkent Bağdat iline bağlı, Dicle Nehri kıyısında yer alan ilçelerindendir. İsmini, yıllar önce burada yaşamış olan İmam-ı A‘zam’dan almıştır.

[269] İhsân Burhânuddin Emîn, *İtticâhu’l-İslâmî fî şi’ri Velîd el-A‘zamî* (Sudan: Ümmü Dermân el-İslâmiyye Üniversitesi, Arap Dili Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 9; Faysal b. Abdulazîz el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu’d-dîniyye fî şi‘ri Velîd el-A‘zamî* (Ürdün: Ürdün Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 14; el-A‘zamî, *Dîvânu Velîd el-A‘zamî*, 11; el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu’l-İslâmiyye*, 403; Ahmed b. Abdullah el-Ġanîm, “Velîd el-A‘zamî min şu‘arâ’i’d-da‘veti’l-mu‘âsirîn”, *Risâletu’l-Mu‘âhide’l-Alemiyye* 8 (1973), 145.

[270] el-A‘zamî, *Dîvânu Velîd el-A‘zamî*, 11; el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu’l-İslâmiyye*, 403.

[271] el-A‘zamî, *Dîvânu Velîd el-A‘zamî*, 11.

[272] Emîn, *İtticâhu’l-İslâmî*, 9; el-A‘zamî, *Dîvânu Velîd el-A‘zamî*, 11; el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu’l-İslâmiyye*, 403.

Camii'nde geçirirdi. Aynı şekilde İmâm-ı A'zam Camii'ndeki el-Heyzurân mezarlığında geçirirdi. Orada bulunan Osmanlı'dan kalma mezar taşlarındaki yazıları okur, inceler ve bu yazıları taklit etmeye çalışırdı. Bazı mezar taşlarında şiirlerin de yazılmış olması, el-A'zamî'nin hat merakının yanında şiir merakını da uyandırmıştır. Bu şiirleri ezberlemesi de şiir kabiliyetini geliştirmiştir.[273]

el-A'zamiyye bölgesi, Ehl-i Sünnet'in yaşadığı, dinî yaşantının yoğun olduğu ve alimlerin çok olduğu bir bölgedir. Bu durum Velîd el-A'zamî'nin dinî yaşantıyla, ilim ve alimlerle iç içe büyümesini sağlamıştır. Bu sayede kendisinde dinî bir hassasiyet oluşmuş ve bu hassasiyeti hayatı boyunca korumuştur. Şair kimliğiyle bu dinî hassasiyetini mezcetmesinin sonucunda da Yusuf el-Karadâvî (öl. 2022) ona "İslâm Şairi" lakabını vermiştir.[274]

Velîd el-A'zamî maddi sıkıntılar içinde büyümüştür. Daha önce belirttiğimiz gibi bu sebeple de okuldan ayrılmak zorunda kalmıştır. Maddi sıkıntılardan dolayı top alamadıklarını ve oynamak için eski çoraplarını kullandıklarını söylemiştir.[275]

Velîd el-A'zamî spora ve hareketli etkinliklere çok önem verirdi. Yazları sık sık Dicle nehrinde yüzer ve bunu her yaz yapardı. Bu alışkanlığını altmış iki yaşına kadar devam ettirmiştir. Bu yaşta leğen kemiğinin kırılması sebebiyle yüzmeyi bırakmak zorunda kalmıştır.[276] Beş yıl boyunca A'zamiyye Spor Kulübü'nün başkanlığını yaptı. Başkanlığı sırasında kulüp, güreş dalında Irak şampiyonluğunu kazandı.[277]

1948 yılında Yolcu Taşımacılığı Dairesinde çalışmaya başladı. 1957 yılında, Hâşim el-Bağdâdî'nin (öl. 1973) gözetiminde Genel Kadastro Müdürlüğü'nde hattat olarak bir göreve geçti. İki yıl sonra Yolcu Taşımacılığı Dairesi'ne geri döndü. 1972 yılına kadar burada çalıştı.

---

[273] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 9; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 14; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 11; el-Ġanîm, "Velîd el-A'zamî", 145.
[274] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 23.
[275] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 10.
[276] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 9; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 15; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 11,12.
[277] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 12; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 14.

1950 yılında Güzel Sanatlar Enstitüsü'nün Arap Hat Sanatı ve İslâmî Tezhip Bölümü'ne katıldı ve oradan mezun oldu.[278] Yine 1950 yılında, kendisinin de desteğiyle yeni kurulan İslâmî Kardeşlik Derneğinin etkinliklerine katıldı ve şiirler okudu.

Velîd el-A'zamî 1956 yılında amcasının kızı ile evlendi. Düğününe birçok alim katıldı ve düğün konuşmasını da Şeyh Muhammed el-Kazlacî el-Kürdî (öl. 1959) yaptı. Bu evliliğinden dört erkek ve dört kız olmak üzere sekiz çocuğu oldu. İran ve Irak savaşında en büyük oğlu Halid şehit oldu.[279]

Velîd el-A'zamî; Irak İslâm Partisi'nin (1960), Iraklı Yazarlar ve Edebiyatçılar derneğinin (1960), A'zamiyye'deki İmam Ebû Hanife Merkezinin (1968) ve Iraklı Hattatlar Derneğinin (1974) kurucu üyelerindendir.[280]

Irak Vakıflar Bakanlığı'nda matbaa işlerinde; Arap Bilgilendirme ve Kültür Bakanlığı'nda ise Arap hattı, tarihi ve edebiyatı konusunda uzmandı. Irak Bilim Akademisi'nde yirmi yıl boyunca hattatlık ve redaktörlük yaptı. Ancak rahatsızlığı sebebiyle 1997 yılında bu görevlerden ayrıldı.[281]

Sekiz defa hem umre hem hac için, üç defa da sadece umre için Mekke'ye gitti. Bunun yanında İran, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Suriye, Ürdün, Filistin, Suudi Arabistan, Yemen, Mısır ve Cezayir'e gitti.[282] Gittiği bu ülkelerde birçok şiirini okuyarak edebî ve fikrî katkılarda bulundu.[283]

Boynunun sağ tarafında bir kitle belirdi ve tavuk yumurtası boyuna gelecek kadar büyüdü. 25 Temmuz 2002'de tedavi amacıyla Amman'a gitti. Ancak ameliyatın

[278] el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 16; Abdullah b. Abdulazîz İbn Aḳîl, "Şâ'iru'l-İslâm.. Velîd el-A'zamî", *Midâd* (08 Kasım 2007).
[279] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 12; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 16; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 13,14.
[280] el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 17; Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 13; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 14; el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 406.
[281] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 14; Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 13; el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 405.
[282] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 14; Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 13; el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 405.
[283] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 6.

yüz veya dudak felcine sebebiyet verebileceğini öğrendikten sonra ameliyattan vazgeçip Irak'a döndü.[284]

Yetmiş üç yaşına geldiğinde hastalıklarla mücadele eden Velîd el-A'zamî 22 Şubat 2004 tarihinde hayata gözlerini yumdu. Birçok alim ve edebiyatçının katıldığı cenaze namazı İmam-ı A'zam Camii'nde kılındı ve el-Heyzurân mezarlığına defnedildi.[285]

2.2. İlmî ve Edebî Şahsiyeti

Velîd el-A'zamî okul veya medrese gibi düzenli bir dinî eğitim almamıştır. Ancak hayatı boyunca şiir ve kitaplarla iç içe olmuş ve bu kendisini oldukça geliştirmiştir. Öyle ki Fazıl el-Kubeysî, kendisi hakkında çağdaş alim ve şairlerden olduğunu ve üniversite mezunlarıyla yarışabilecek düzeyde kültürel bir servetinin olduğunu söylemiştir.[286] Şiirlerine ve kitaplarına baktığımızda da el-Kubeysî'nin bu sözünün gayet yerinde olduğunu görürüz.

Örgün bir eğitim almasa da şair, şer'î ilimlere oldukça ilgi duyardı. Bu sebeple alimlerin ders halkalarına katılır ve kendini bu şekilde geliştirmeye çalışırdı.[287] Bu ders halkalarına istikrarlı katılımı sayesinde ilmî birikimi kayda değer seviyeye ulaşmıştır.

Gençlik yıllarında Bağdat müftüsü olan Şeyh Kâsım el-Kaysî'nin (öl. 1955) derslerine katılırdı. Şeyh Kâsım bu dersleri A'zamiyye'deki Beşir el-Hanefî Camii'nde medrese öğrencilerine verirdi. Takiyüddin el-Hilâlî'nin (öl. 1987), A'zamiyye'deki el-Huttâb camiinde pazartesi ve perşembe günleri akşam ile yatsı arasında her hafta verdiği modern tefsir derslerine katılırdı. Velîd el-A'zamî'ye hadis, tefsir ve siyer-i nebevî ilimlerini sevdiren de bu hocası oldu. Bişr el-Hanefî camiinde ders veren Muhammed Kazlacî el-Kürdî'nin, İmâm-ı A'zam camiinde ders veren Abdulkâdir el-Hatîb'in (1969), evinde ders veren Hacı Hamdî el-A'zamî'nin ve İmâm-ı A'zam

[284] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 27.
[285] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 14; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 24.
[286] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 17.
[287] el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 10.

camiinde ders veren Emced ez-Zehâvî'nin (öl. 1967) de derslerine katılırdı.[288] Bu dersler kültürel ve İslâmî şahsiyetinin oluşumunda büyük bir etkisi oldu.

Hem klasik hem de modern şiirlerden çokça ezber yapardı. On beş yaşında iken şiir nazmetmeye başladı. Bazı arkadaşlarıyla zihni beslemek ve diri tutmak amacıyla şiirde yarışırlardı.[289] Bu yaştan önce zecel ve halk şiiri türünde eserler kaleme alırdı.[290]

Şiir hususunda dayısı Mevlüt Ahmet Salih (1969) ve Mahmûd Yusuf'un büyük bir etkisi olmuştur. Onu şiir yazma konusunda sürekli teşvik ettiler. Genç yaşta yazdığı şiirleri hocalarına gösterir, onlar da vezin ve kelime hatalarını düzeltirlerdi.[291] Şeyh Muhammed Mahmûd Savvâf'ın (öl. 1992) da kendisini etkinlik ve programlarda şiir okumasına ve dergilerde şiir yayımlamasına teşvik etmesiyle şiir yeteneğinin gelişmesi hususunda önemli bir rol oynamıştır.[292]

1946 yılında İslâmî Edebiyat Derneği A'zamiyye'de bir şube açtı. Velîd el-A'zamî bazı şiirlerini Mısırlı Mahmûd Yûsuf'a[293] tashih ettirdikten sonra bu dernekte okurdu ve yayımlardı.[294]

1950 yılında İslâmî Kardeşlik Derneği'nin kurulmasıyla gençlerin çoğu derneğe katıldı. Birçok etkinlik yapan bu dernek perşembe akşamları Bağdat'taki Ezbek Üniversitesi'nde etkinlik düzenler ve bu etkinlikte alimler ve edebiyatçılar konuşma yapardı. Şeyh Savvâf da bu etkinlikte gençleri heyecanlandırmak ve İslâm'a hizmet etmeye yönlendirmek için etkileyici konuşmalar yapardı. Şair el-A'zamî'yi de şiir yazmaya ve bu etkinliklerde şiirlerini dinleyicilere sunmaya teşvik ederdi. Şeyh, Irak şehirlerine ziyaretlerinde onu yanında götürür ve camilerde İslâmî şiirler

---

[288] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 10; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 15; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 12; el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 403.

[289] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 11; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 10; el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 403.

[290] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 12.

[291] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 10; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 10,11; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 6; el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 404.

[292] el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 11; İbn Aḳîl, "Şâ'irul-İslâm.." (08 Kasım 2007).

[293] Mısırlı Mahmûd Yûsuf, A'zamiyye'deki Dâru'l-Mu'allimîn'de bir öğretmendir. Yüksek lisans tezi olan *İtticâhu'l-islâmî fî şi'ri Velîd el-A'zamî* adlı çalışmada bu hocanın İsmi Mahmûd Muhammed olarak geçmektedir. Ancak, söz konusu tez dışında bu bilgiyi doğrulayan başka bir kaynağa ulaşılamamıştır.

[294] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 11; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 12.

okumasını isterdi.[295] Bu durum gezerek çok şey öğrenmesini, Şeyh Savvâf'ın bulunduğu meclislerde bulunarak ilim sahibi insanlardan istifade etmesini ve şiir konusunda da tecrübe edinmesini sağlamıştır.

İslâmî Kardeşlik dergisi yayımlanmaya başladıktan sonra Şeyh Savvâf'ın da teşvikiyle şiirlerini yayımlamak için bu dergiyi aracı olarak kullandı.[296]

Ayrıca pek çok dergide şiir, makale ve edebî eleştiri, dil, tarih ve sanat araştırması yazıları yayımladı. Bunlardan bazıları; Kuveyt'te yayımlanan el-Va'y el-İslâmî dergisi, Beyrut'ta yayımlanan el-Mucteme', el-Mecme'u'l-İlmî'l-Irakî, er-Resâletu'l-İslâmiyye dergileri, Bağdat'ta çıkan et-Terbiyyetu'l-İslâmiyye dergisi ve yine Bağdat'ta yayımlanan el-Eyyâm, el-Beled, es-Sicil ve el-Cumhûriyye günlük gazeteleridir.[297]

Velîd el-A'zamî kendisini ve şiirlerini İslâm'a adadı. İslâm'ı, akidesini ve şeriatını öven birçok şiir yazdı. Şiirleriyle İslâm'a karşı şüphe uyandıranlara cevap verdi, İslâm'ı yücelten, davetin temel ilkelerini ve hedeflerini ele alan şiirler yazdı. Şiirlerinde İslâmî şeriatın uygulanmasını ve zalimlerle mücadeleyi savundu.[298] Yazmış olduğu her bir divanı; azmi bileyen, duyguları harekete geçiren, ciddi ve sürekli çalışıp cihat etmeye teşvik eden şiirlerle donatılmıştır.[299] Şair İslâm'a hizmet ve Müslümanların yaralarına merhem olmak için şiir yazdığından, geleneksel temalardan sıyrılıp bu acıları konu alan kasideler yazmıştır.[300]

İslâm Dawood Ahmed Ahmed ve Adnan Arslan'ın ortak kaleme aldıkları makalede Velîd el-A'zamî'nin şiirlerinde etkili olan unsurları altı başlık altında ele almışlardır. Bunlar; çevresel faktörler, Kur'an-ı Kerim, Sünnet-i Seniyye, İhvân-ı Müslimîn hareketi, geçmiş ve modern dönem şairleri ve tarihi olaylardır.[301]

---

[295] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 11; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 6.
[296] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 11; İbn Aḳîl, "Şâ'irul-İslâm.." (08 Kasım 2007).
[297] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 13; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 19; İbn Aḳîl, "Şâ'irul-İslâm.." (08 Kasım 2007).
[298] el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 21.
[299] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 7.
[300] el-Ġanîm, "Velîd el-A'zamî", 146.
[301] Ahmed - Arslan, "el-'Avâmilu'l-muessira 'alâ şâ'iriyyeti Velîd el-A'zamî".

Şiirlerini İslâm'dan, İslâm müdafaasından, İslâm'a davetten asla ayırmadı. Hiçbir şiiri İslâm çerçevesinden dışarı çıkmamıştır. Onları okuduğumuzda şiirlerin, İslâm'ın ipine sımsıkı sarıldığını görürüz. Şair, şiirlerini duygu ve düşüncelerini samimi bir şekilde ifade ettiği alan olarak görür, onları bir kazanç vasıtası olarak görmezdi. Maddi geçim sıkıntısı yaşamasına rağmen ücret karşılığında şiir kaleme almadı. [302]

Şiirlerinin bu denli mesaj içerikli olması nedeniyle Nâsır Yûsuf Şebâne, şiirleri vaaz ve hutbe niteliği taşıyıp edebî değerinin düşük olduğu iddiasıyla eleştirmiştir. Ancak bu eleştirisinde haklı değildir. Çünkü Velîd el-A'zamî'nin şiirleri gibi, mücadele ve meydan şiirleri kendilerine has nitelikler taşırlar.[303] Bu şiirler sanat yapmak için değil, insanları irşâd etme, bilinçlendirme ve onları harekete geçirmek için yazılır. Dolayısıyla diğer şiirlerle aynı kefeye koyup kıyaslamak sağlıklı olmayacaktır.

Velîd el-A'zamî'nin kasideleri tüm İslâm Arap dünyasına yayıldı. Öyle ki hatipler onun beyitleriyle hitaplarını kuvvetlendirmiştir. Bazı beyitleri de gençlerin diline adeta pelesenk olmuştur.[304] Bu beyitlerden biri de şudur;

يَا هَذِهِ الدُّنْيَا أَصِيخِي وَاشْهَدِي إِنَّا بِغَيرِ مُحَمَدٍ لَا نَقْتَدِي[305]

"Ey Dünya! Dinle ve bize şahit ol sen; Muhammed'den başka, kimsenin gitmeyiz izinden."

Şairin bazı şiirleri de bestelenerek söylenmiştir. Bestekarlar kasidelerin belli bir bölümünü alıp bestelemişlerdir. Irak, Suriye, Ürdün ve Filistin gibi ülkelerde gerçekleştirilen etkinliklerde şairin bestelenmiş kasideleri söylenmiştir.[306] Bu kasidelerden bir tanesi "Zikrun ve Nisyân" adlı kasidesidir. Besteli hali ilk beytiyle

[302] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 409,410.
[303] Süleymân Sâlih, "Me'a'ş-şâ'iri'ş-şa'b ve'l-İslâm...Velîd el-A'zamî", *el-Cazîra* (Erişim 11 Mayıs 2025).
[304] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 17; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 6; el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 406.
[305] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 144.
[306] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 27; el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 406.

yani *"Şerî'atullâhi li'l-islâhu 'unvânu"* ismiyle meşhur olmuştur.[307] Şu an birçok dijital mecrada besteli haline ulaşmak mümkündür.

Şairin kasideleri beş ayrı divanda toplanmıştır. Bunlar; Dîvânu'ş-Şu'â', Dîvânu'z-Zevâbî', Dîvânu Eğâni'l-Me'rake, Dîvânu Nefehâtu Kalb ve Dîvânu Kasâid ve Bunûd'dur.

Yazdığı eserler ve kasideleri, İslâm dünyasında birçok kişiyi etkilemiştir. Örneğin kendisinden oldukça etkilenen isimlerden bir tanesi 27 Ağustos 2024'te vefat eden Irak'ın önemli düşünürlerinden olan Muhammed Ahmet er-Râşid'dir.[308] Gençler bu şiirlerle derin bir bağ kurmuşlardır. Şairin etkisini gören Irak'ın Abdülkerîm Kâsım hükümeti, şiirlerinin bazı beyitlerini sansürlemiştir.[309]

Hakkında söylenenlere değinecek olursak el-Hadîsî; *"Hassân b. Sâbit Peygamber efendimizin şairi ise, Velîd el-A'zamî de İslâm'ın şairidir"* demiştir.[310] Başka bir yerde de *"Hassân b. Sâbit ve Ka'b b. Mâlik'in şiirleri nasıl şiir olmakla beraber hikmetli söz ise Velîd el-A'zamî'nin şiirleri de aynı şekildedir."* demiştir.

Hasan Abdulhamit (öl. 2009); *"Velîd el-A'zamî hem kendisine hem de başkalarına karşı samimi ve dürüsttü. Şiirinde de öyleydi"* demiştir.[311]

Câbir Kumeyha (öl. 2012); *"O, doğum yeri olarak Iraklı bir şairdir. Ancak inancı, tutumu ve yaşamı itibarıyla bir İslâm şairidir. Sanatını fikir, dil ve duygularından beslemektedir"* demiştir.[312]

Yusuf el-Karadâvî (öl. 2022); *"O, gerçeğin şairidir; hayatın şairidir. Gerçeğe ve hayata olan bağlılığı onu halkın ve İslâm'ın şairi yapmıştır"* demiştir.[313]

Nurettin el-Vâ'ız; *"Velîd el-A'zamî, içe kapanıp hayal aleminde yaşamayı, rüyalara dalıp aklın dışına çıkmayı reddeden gerçekçi edebî anlayışın şairlerinden*

[307] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 224-226.
[308] Anonim, "Muhammed Ahmed er-Râşîd.. Riḥletun dâ'iyetun min Bağdâd ile'l-âlemiyye", *Mecelletu'l-Mucteme'i'-l-Kuveytiyye* (Erişim 12 Nisan 2025).
[309] Sâlih, "Me'a'ş-şâ'iri'ş-şa'b ve'l-İslâm".
[310] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 409.
[311] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 25.
[312] Hâlid Muhammed Halâvî, "Ḳirâetun fî dîvâni yâ fetiyyete'l-Ḳuds: el-Ḳudsu ve'l-Filistînu fî şi'ri'ş-şâ'iri'l-kebîr Velîd el-A'zamî", *el-Va'yu'l-İslâmî* 44/507 (2007), 61.
[313] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 23.

kabul edilir. O, kollarını hayatın gerçeklerine açar; hayatın acılarına, sevinçlerine, beklenmedik sürprizlerine ve umutlara kucak açar" demiştir.[314]

Muhsin Abdülhamîd (öl. 2021), Velîd el-A'zamî'yi modern dünyanın üç büyük şairinden biri olarak kabul eder. Diğer ikisi Muhammed İkbal ve Mustafa Sâdık el-Emîrî'dir. Muhsin Abdülhamîd, onun hakkında şöyle der*; "Onun şiiri ümmetin rahminden; acılarının, yaralarının ve umutlarının derinliklerinden doğmuştur. Şanlı geçmişi hatırlatır, sefil şimdiki zamanı harekete geçirir ve gülümseyen geleceğe şarkı söyler."*[315]

Velîd el-A'zamî şair kimliği ile öne çıkmış olsa da şiirlerinin yanında birçok kitap da kaleme almıştır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi kendisi kapsamlı bir eğitim almamıştır. Ancak Peygamber sevgisini, İslâm davasını kitaplarında kaleme almıştır.[316]

2.3. Siyasi ve Aktivist Şahsiyeti

Velîd el-A'zamî daha çok şair kimliği ile bilinse de Aktivist kişiliği ile de tanınmaktadır. Yaşadığı çevre sayesinde oluşan kimliği ile vatanında ve İslâm beldelerinde yaşanan olumsuzluklara karşı kayıtsız kalamamış ve elinden geleni yapmaya çalışmıştır.

Velîd el-A'zamî, hayatı boyunca İhvân-ı Müslimîn hareketinin bir davetçisi olmuştur. Kendisi hakkında yazılan akademik çalışmalarda bu hususa pek değinilmese de Velîd el-A'zamî'yi bizzat tanıyan ve beraber uzun yıllar geçiren Abdullah b. Abdulaziz b. Akil'in yayımlamış olduğu yazıda İhvân-ı Müslimîn hareketinin bir davetçisi olduğunu belirtmiştir.[317] İhvân-ı Müslimîn'in Irak ayağı olan İslâmî Kardeşlik Derneği'nin kurulmasında rolünün olması da bunun en büyük göstergelerindendir.

İslâm ve mukaddesatı için samimiyetle gayret etmiş, azimle çalışmış, gençleri İslâm tasavvuru çevresinde toplamaya çalışmış, ateistlik, zorbalık, bozgunculuk

[314] el-Ġanîm, "Velîd el-A'zamî", 150.
[315] Sâlih, "Me'a'ş-şâ'iri'ş-şa'b ve'l-İslâm".
[316] Yazmış olduğu kitapları ve akademik çalışmalarını, eserleri başlığında muhtasar bir şekilde ele aldık.
[317] İbn Aḳîl, "Şâ'irul-İslâm.." (08 Kasım 2007).

propagandası yapan komünist davetçilere ve sömürgeciliğin işbirlikçilerine karşı mücadele etmiştir.[318]

Örneğin, yukarıda ifade edildiği gibi Velîd el-A'zamî işgalci hükümetin devrilmesi için gösterilere katılmış ve orada şiirlerini okumuştur. İnsanları, askerleri ve direnişçileri motive etmek amacıyla zecel ve halk şiirleri kaleme almıştır. Suriye, Ürdün, Filistin ve Kuveyt gibi birçok ülkede dillerden düşmeyen kasideler yazmıştır.[319] Muhsin Abdulhamit'in deyimiyle o, İslâm ile düşmanları arasındaki siyasi ve fikrî mücadelenin temsilcisiydi.

Bu siyasi ve aktivist kişiliğini sadece edebiyatıyla değil, bizzat sahada eylemlere katılarak göstermiştir. Örneğin 1948 yılında, Portsmouth antlaşmasının iptali için merhum Şeyh Muhammed Mahmûd es-Savvâf'ın riyasetiyle düzenlenen halk gösterilerine katıldı ve bu gösteride şiirler okudu.[320] 1966 yılında da Üstat Seyyid Kutub'un idam edilmesi üzerinde gerçekleştirilen eylemlere katıldı. Birçok gencin de katıldığı bu gösteriler sonucunda Velîd el-A'zamî diğer gençlerle beraber gözaltına alındı. Yaklaşık bir yıl tutukluluk sonrasında serbest bırakıldı.[321] Buna benzer birçok gösteriye katılan şair, aktivist kişiliğiyle sürekli meydanlarda kendini göstermiştir.

Birçok şiirinde de cesurca davrandığını, siyasi meselelere değinmekten geri durmadığını, hatta şiirlerinde isim vererek siyasetçileri eleştirmekten çekinmediğini görürüz. Devrimin etkisi, şiirlerinde açıkça görülmektedir.[322] Örneğin Nuri Said yönetimine karşı yoğun eleştirilerde bulunup, şiirlerinde Nuri Said'in ismini zikretmekten çekinmezdi. Hasan el-Hadîbî'nin Irak'a girişi yasaklanması sonrasında en meşhur kasidelerinden olan el-Hemziyye adlı kasidesini kaleme aldı ve İhvan-ı Müslimîn dergisinde yayımladı. Ancak bu şiiri sebebiyle İhvan-ı Müslimîn dergisi kapatıldı ve akabinde Velîd el-A'zamî 1959 yılında tutuklandı. Birkaç ay nezarette kaldıktan sonra serbest bırakıldı.[323]

---

[318] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 5.
[319] el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 18; İbn Aḳîl, "Şâ'irul-İslâm.." (08 Kasım 2007).
[320] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 11; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 11; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 6; el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 404.
[321] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 22,23.
[322] el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 12; Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 24.
[323] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 26.

2.4. Hattatlığı

Velîd el-A‘zamî’nin hat ile ilgisi küçüklüğünde el-Heyzurân mezarlığına gidip mezar taşlarını incelemesi ile başlamıştır. Taşlar üzerinde yazılanları taklit ederek hattaki ilk tecrübesini kazanmıştır.

1955 yılında Güzel Sanatlar Enstitüsü’nün Arap Hat Sanatı ve İslâmî Tezhip Bölümü’ne kaydoldu. Ünlü Türk hattat Mâcid Bek ez-Zührî’den (öl. 1961) Arap hat sanatını öğrendi ve bu bölümden mezun oldu. 1948 yılında tanıştığı hattat Haşim Muhammed el-Bağdâdî (öl. 1973) ile yirmi yıl boyunca arkadaşlık etti ve bu sürede onun sanatından, edebinden ve erdeminden etkilendi.[324]

Hat konusunda Mısır’da, Mekke’de ve çeşitli şehirlerde bulunan meşhur hattatlardan icazet aldı. Mısırlı hattatlardan olan Muhammed İbrahim el-Barnasm’dan, Mekkeli hattatlardan olan Muhammed Tâhir el-Kürdî’den (öl. 1980) 1964 yılında ve Şeyh Emîn el-Buhârî’den 1977 yılında icazet almıştır.[325]

A‘zamiyye’de 1959 yılında hattat Hacı Sabbar el-A‘zamî’nin refakatinde Arap hattı okulu açtı. Ancak 1977 yılında kapatmak durumunda kaldı.[326] Hat okulunun yanında hattatlığını Bağdat’taki birçok caminin mihraplarını, revaklarını ve kubbelerini çinilerin üzerini kendi hattıyla süsleyerek göstermiştir.[327] Eserlerine veya mukaddimelere kendi ismini, hattat unvanını ekleyerek “Hattat Velîd el-A‘zamî” şeklinde yazdırmıştır.

2.5.Eserleri

Dîvânu’ş-şu‘â‘: Bu eser çalışmanın ana konularından olup, şairin ilk divanıdır. İlk olarak 1959 yılında, ikinci baskısı ise 1968 yılında Dâru’l-Kuveytiyye matbaası tarafından basılmıştır. Baskısınının mukaddimesini Muhammed Rızâ eş-Şebîbî, ikinci baskısının mukaddimesini Yusuf el-Karadâvî yazmıştır. Bu divanında 32 adet şiir bulunmaktadır.[328]

---

[324] Emîn, *İtticâhu’l-İslâmî*, 12; el-A‘zamî, *Dîvânu Velîd el-A‘zamî*, 13; el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu’l-İslâmiyye*, 404,405.
[325] el-A‘zamî, *Dîvânu Velîd el-A‘zamî*, 14; Emîn, *İtticâhu’l-İslâmî*, 13.
[326] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu’l-İslâmiyye*, 405.
[327] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu’l-İslâmiyye*, 405; İbn Aḳîl, “Şâ‘irul-İslâm..” (08 Kasım 2007).
[328] Emîn, *İtticâhu’l-İslâmî*, 15; el-Ḳubeysî, “en-Nidâ fî dîvânu’ş-şu‘â‘”, 53.

Dîvânu'z-zevâbî': 1962 yılında yayımlanan bu divanın mukaddime yazısı, Nu'mân Abdurrezzâk es-Sâmerrâî tarafından kaleme alınmıştır. Şair, divanları arasında en çok yaygınlık kazanan bu divanını Seyyid Kutub'a ithaf etmiştir. 15 defa basılan bu divanda, gençlerin ezberlediği ve marş olarak söylenmiş birçok kaside bulunmaktadır. Bu divanda 31 adet şiir bulunmaktadır. Bu divan, Irak yönetiminin baskısı sebebiyle çıkarılan çok sayıdaki beyit ile dikkat çekmektedir.[329]

Dîvânu eġâni'l-me'rake: Bu divan ilk olarak 1966 yılında Beyrut'ta, ikinci kez 1975 yılında Şam'da basılmıştır. Divanın mukaddimesini Avukat Nûrettin el-Vâ'ız kaleme almıştır. Bu divanda 30 adet şiir bulunmaktadır.[330]

Dîvânu nefeḫâtu ḳalb: 1998 yılında Bağdat'ta basılmıştır. Divanın mukaddimesi, Muhsin Abdülhamîd tarafından kaleme alınmıştır. Bu divanda 33 adet şiir bulunmaktadır.[331]

Dîvânu ḳasâid ve bunûd: Önceden yayımlamış olduğu divanlarda yer almayan şiir veya bentlerinin derlenmesiyle oluşturulan divanıdır. Bu divanda kaside ve bentler 25 başlık altında toplanmıştır.[332]

Dîvânu Velîd el-A'zamî: Şairin tüm divanlarının bir araya getirilerek basılan eseridir. Bu eserde tarihsel yayımlanma sırasına göre divanlar dizilmiş ve müstakil baskılarındaki mukaddimeler korunmuştur. Tüm divanların toplandığı bu esere de Abdullah el-Akîl mukaddime yazmıştır. İlk olarak 2004 yılında basılmıştır.

Şâ'iru'l-İslâm (Hassân b. Sâbit):[333] İlk olarak 1964 yılında Kahire'de basılmıştır. Bu eserde öncelikle Hassân b. Sâbit'in hayatı aktarılmış, ardından şiirleri ele alınmış ve bu şiirler, kaleme alındıkları tarihi olaylar bağlamında değerlendirilerek sunulmuştur.

---

[329] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 15,16; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 15; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 19.
[330] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 16; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 15; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 19.
[331] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 16; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 15; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 19.
[332] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 17; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 15; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 19.
[333] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 18; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 15; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 20.

el-Mu'cizâtu'l-Muḥammediyye:[334] İlk olarak 1970 yılında Dâru'l-Arabiyye matbaasında Beyrut'ta basılmıştır. Bu eserde Hz. Peygamber efendimizin mucizelerinin bazıları bir araya getirilmiştir. Şair mukaddimesinde, bu eseri yazarken en çok İbni Hişâm'ın siyer kitabından istifade ettiğini belirtmiştir. M. Sadık Aydın bu eseri Türkçeye tercüme etmiş ve *"Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Mucizeleri"* adıyla yayımlamıştır.

Medresetu'l-İmâm Ebî Ḥanîfe- târiḫuhâ ve ricâluhâ:[335] İslâmî ilimlerde çok kritik bir yere sahip olan medreseyi ele alan bu eser ilk defa 1985 yılında Bağdat'ta basılmıştır. Üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; medresenin tarihini ve gelişim safhalarını, müfredatını ve genel yapısını içerir. İkinci bölüm; bu medresede yöneticilik yapmış olan kimselerin biyografisini içerir. Üçüncü bölüm ise; medresede ders veren hocaların biyografisini içerir.

el-Humeyniye - Verîsetu'l-ḥarekâti'l-ḥâḳide ve'l-efkâri'l-fâside:[336] İlk defa 1987 yılında Amman'da basılmıştır. Bu eserde Humeynî ideolojisi sertçe eleştirilmiştir. Farslar, Şiîlik, İmamet doktrini ve İslâm tarihinde ortaya çıkan birçok batıl mezhep eleştirilmiştir. İslâm tarihi boyunca Şiîlerin yapmış olduğu veya sebep oldukları kötü durumlara ve fitnelere yer verilmiştir. Humeynî'nin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e, sahâbeye ve İslâm'a dair ileri sürdüğü batıl söz ve düşünceler ele alınmış ve bunlar çürütülmeye çalışılmıştır. Kitabın isminden de anlaşılacağı üzere Humeynicilik, İslâm tarihinde ortaya çıkan batıl hareketler ve sapkın ideolojilerin mirasçısı olarak görülmektedir.

er-Raṣûl fî ḳulûbi aṣḥâbihî:[337] Sahâbenin gözünden Peygamber efendimizi, hadis veya rivayetlerle anlatan bir eserdir. Velîd el-A'zamî'nin Türkçeye çevrilen iki eserinden biridir. İshak doğan bu kitabın çevirisini yapmış ve *"Ashabın Kalbindeki Peygamber"* adıyla yayımlamıştır.

---

[334] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 18; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 15; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 20.
[335] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 18; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 15; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 20.
[336] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 18; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 15.
[337] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 18; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 15; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 20.

es-Seyfu'l-yemânî fî neḥri'l-İsfehânî sâḥibu'l-eġânî:[338] İlk defa 1988 yılında Kahire'de basılmıştır. Bu eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; Ebü'l-Ferec el-İsfahânî'nin (öl. 356/967) hayatını, alimlerin onun hakkındaki görüşlerini ve uydurma rivayetleri aldığı râvilerin tanıtımını ihtiva etmektedir. İkinci bölüm; el-Eġânî adlı eserde geçen, Peygamber efendimiz ve ailesinin itibarını zedeleyen ve onlara iftira niteliği taşıyan rivayetlerin bir araya getirilip bu rivayetlerin cevaplanmasını ihtiva etmektedir. Üçüncü bölüm; Emevîler aleyhine aktarılan rivayetlerin veya Şiî uydurmalarının toplanıp onlar hakkında Velîd el-A'zamî'nin yorumlarını ihtiva eder. Dördüncü bölüm ise; İslâm dinini ve değerlerini kötüleme niteliği taşıyan, Cahiliye geleneklerini üstün tutan rivayetlerin toplanıp tartışılması ve uygun biçimde yorumlanmasını ihtiva etmektedir.

Nitekim bu eser hakkında Abdullah el-Akîl şöyle demiştir: *"Allah şahittir ki, sevgili kardeşim Ebû Hâlid'e minnet borcum vardır. es-Seyfu'l-yemânî fî neḥri'l-İsfehânî sâḥibu'l-eġânî adlı eserindeki bilgiler, gözlerimden perdeyi kaldırmıştır… Kuveyt'te yayımlanan el-Mu'teme dergisinde bu husus üzerine yazılar kaleme alarak insanları bu kitaba (el-Eġânî) aldanmamaları hususunda uyardım."*[339]

Târîḫu'l-A'zamiyye:[340] İlk olarak 1999 yılında Bağdat'ta basılmıştır. Bu eser dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Abbâsîler döneminde A'zamiyye, ikinci bölümde Osmanlıdan modern döneme kadar A'zamiyye, üçüncü bölümde hicri asırlara göre A'zamiyye'de cereyan eden olaylar, dördüncü bölümde ise hicri asırlara göre tasnif edilmiş şekilde A'zamiyye'nin meşhur isimleri anlatılmaktadır.

Silsiletü'l-ebṭâl mine'l-enṣâr: Ensar sahâbîlerden on iki tanesi ele alınır ve her biri ayrı bir kitapçık olarak basılmıştır. Bu sahâbîler**;** Hassân b. Sâbit el-Ensârî, Ka'b b. Mâlik el-Ensârî, Abdullah b. Revâha el-Ensârî, Abbâd b. Bişr el-Ensârî, Katâde b. Nu'mân el-Ensârî, Ebû Lübâbe el-Ensârî, Sâ'd b. Mu'âz el-Ensârî, Üseyd b. Hudayr

[338] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 18; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 15; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 20.
[339] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 7.
[340] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 18; el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 15; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 20.

el-Ensârî, Ebû Talha el-Ensârî, Hâris b. Nu‘mân el-Ensârî, Ukbe b. Âmir el-Ensârî, Ebû Dücâne el-Ensârî’dir.[341]

Şairin diğer eserleri şunlardır: *Terâcimu ḫattâtî Baġḍâḍ el-mu‘âṣirîn, Hicretu’l-ḫattatîn el-baġḍâḍiyyîn, Şu‘arâi’r-raṣûl, A‘yânu’z-zamân ve Cîrânu’n-Nu‘mân fî makbarati heyzurân, Ẕikrayâtun ve mevâḳifu, Ricâlun min ḳabîleti’l-ibâd.*[342]

Tahkik çalışmaları; *Dîvânul-Uşârî,*[343] *Dîvânu Abdurrahmân es-Suveydî, Dîvânu’l-Aḫras ve Uḳûd el-cumâni fî meḥâsini’ş-şu‘arâi’z-zemâni li’b-ni’ş-Ş*a‘âr el-*Mevsilî* adlı eserlerdir.[344]

Velîd el-A‘zamî çeşitli dergilerde makalelerini yayımlamıştır. Makalelerinin isimleri şunlardır;

el-Mu‘cizâtu’l-Muḥammediyye

Lenâ fî ḥisâri’l-Ḫandek usvetun ḥasenetun.

Ebṭâlun mine’l-enṣâr

Min ḫuṭaṭi’ş-şu‘ûbiye

Eḥfâdu’l-ḳaramiṭa yestebîhûne’l-beledi’l-ḥarâm fî şehri’l-ḥaram

Ve yetteḫizu minkum şuhedâ

Tarîḳatu ḫatti’l-musḥafi’ş-şerîf

Mulâḥazatun ‘alâ kitâbi’l-ḫatti’l-Arabiyyi’l-İslâmî

Mulâḥazatun ‘alâ dîvâni İbn Nebâte es-Se‘îdî

Hâşim el-Bağdâdî.[345]

[341] Emîn, *İtticâhu’l-İslâmî*, 18,19; el-A‘zamî, *Dîvânu Velîd el-A‘zamî*, 15,16.
[342] Emîn, *İtticâhu’l-İslâmî*, 18; el-A‘zamî, *Dîvânu Velîd el-A‘zamî*, 15.
[343] ‘İmâd Abdüsselâm Raûf ve Velîd el-A‘zamî ortaklığında tahkik edilmiştir.
[344] el-A‘zamî, *Dîvânu Velîd el-A‘zamî*, 15; el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu’d-dîniyye*, 20.
[345] Emîn, *İtticâhu’l-İslâmî*, 19-21; el-A‘zamî, *Dîvânu Velîd el-A‘zamî*, 15,16.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MODERN DÖNEM İSLÂMÎ KASİDELERİ ÇERÇEVESİNDE VELÎD EL-A'ZAMÎ'NİN ŞU'Â' DİVANI ÖRNEĞİ

3.1. Modern İslâmî Kaside

Birinci bölümün sonunda İslâmî Edebiyat akımına dair; edebiyatla kurduğu ilişki, geleneğe ve yeniliğe yönelik konumlanışı, yabancı edebî akımlar karşısında benimsediği tutum gibi genel özelliklerin, İslâmî kasideler için de geçerli olduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda, bu başlık altında İslâmî Edebiyat akımı, İslâmî kasideler ekseninde incelenmektedir.

İslâmî kasidenin Sadru'l-İslâm döneminde mi, Emevîler döneminde mi yoksa Abbâsîler döneminde mi ortaya çıktığı hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Kanaatimizce İslâmî kasideler, Sadru'l-İslâm döneminde ortaya çıkmış ve zamanla gelişmiştir. İslâm'a uygun biçimde yazılan şiirler ve kasideler, Sadru'l-İslâm döneminden beri var olmuştur. Hz. Peygamber'i öven medhiyeler, Müslümanların birliğini ve cihat ruhunu işleyen kasideler, erken dönemde kasidenin İslâmî bir muhteva kazandığının göstergesidir. Nitekim Behçet Abdulġafûr el-Hadîsî'nin, İslâmî şiirlerin daha önceden de var olduğunu, ancak İslâmî kasideler mefhumunun modern dönemde ortaya çıktığını söylemektedir.[346] Bahsi geçen şiirlerin arsında kasideler de mevcuttur. Yani İslâmî kasideler Sadru'l-İslâm dönemiyle yazılmaya başlanmıştır. Ancak İslâmî kaside mefhumu, modern dönemde belirginleşmiş ve kavramsallaşmıştır. Modern dönemde İslâmî kasidelere belli şartlar getirilmiş ve bu şartlara uymayan kasideler dışarıda tutulmuştur.

Modern dönem İslâmî kaside ve şairleri ile modern dönem öncesi arasında dikkate değer farklılıklar bulunmaktadır. Klasik dönemde kaside yazan şairler kimi zaman İslâmî nitelikler taşıyan kasideler kaleme almış olsalar da aynı zamanda İslâmî kaside kapsamında değerlendirilemeyecek şiirler de yazmışlardır. Ancak modern dönem İslâmî kaside şairleri tüm şiirlerini İslâmî kasidelere uygun yazmışlardır.[347]

[346] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 55.
[347] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 60.

İslâmî kaside yazmayı şiar edinmiş ve hayatlarını buna adamışlardır. Muhammed Kutub'a göre sanatçı, sanatının hiçbir yerine, hiçbir parçasında yüce hakikatten ayrılmamalıdır. Sanatının, eserlerinin her kısmında hakikati anlatmalıdır.[348] Binaenaleyh kasidenin formatına baktığımızda, tek bir kasidede birden fazla konuya yer vermeye uygundur. İşte modern dönem öncesinde şairler kasidenin bir bölümünü İslâmî kaside denebilecek şekilde yazmış olsalar da kasidenin diğer bölümlerinde İslâmî kaside çizgisinden ayrıldıkları durumlar görülmektedir. Buna karşılık modern dönemde İslâmî kaside yazan şairler kasidenin başından sonuna kadar bu çizgi üzerinde durmuşlardır. Bu durum bazı düşünürlerin, İslâmî kasidelerin modern dönemde ortaya çıktığı görüşünü dile getirmeye sevk etmiştir. Ancak şu var ki modern dönem öncesinde de tüm kasidelerini İslâm'a uygun yazan şairlerin mevcut olduğu unutulmamalıdır. Aynı zamanda Hz. Peygamber'i meth için ele alınan kasidelerde bile bedîiyyât adında önemli bir literatür teşekkül etmiştir. Dolayısıyla modern dönemde ortaya atılan sınırlayıcı görüşler sebebiyle, klasik Arap edebiyatında İslâm'a uygun olarak kaleme alınan kasidelerin İslâmî kaside kategorisinin dışında bırakılmaması gerekir. Netice itibarıyla İslâmî kasideler, İslâm'ın zuhuru ile ortaya çıkmış olmakla beraber modern dönemde kaleme alınan İslâmî kasideler, klasik kaside anlayışından çeşitli yönleriyle ayrılmakta ve özgün nitelikler taşımaktadır. Bu çalışmada modern dönemde kaleme alınan ve İslâmî edebiyat akımının bir ürünü olarak yazılan İslâmî kasideler ele alınmıştır.

İslâmî kasideler, İslâm ümmetinin aynasıdır. İslâmî kasideler Müslümanların halini, sevinçlerini kederlerini, acılarını, hedef ve gayelerini yaratıcı ve sanatlı bir şekilde tasvir eder. İslâmî kaside şairlerinin; Müslümanları cesaretlendirme, motive etme, düşünce yapılarını ıslah etme, birçok konuda onları bilinçlendirme, İnsanları İslâm'a davet etme, zalimlerin zulmüne dur demeye ve mazlumların yanında saf tutmaya davet gibi hedefleri vardır.

[348] Kutub, *Menhecu'l-fenni'l-İslâmî*, 127.

İslâmî kasideler, şiiri şekil ve muhteva bakımından İslâmlaştırmaya, İnsanları da bu yolda değiştirmeye, doğru yolu göstermeye, dengeli bir hayat kurmaya ve dünya ahiret dengesini sağlamaya çalışır.[349]

İslâmî kasidelere birden fazla tanım yapılmış ancak çoğu tanım eksik veya zayıf kalmıştır. Muhammed İbn Azûz'un yaptığı *Mu'cemu Mustalahâti'l-Edebi'l-İslâmî* adlı eserinde getirdiği tanım şöyledir:

"İslâmî tasavvurun ışığında İslâmî şiir -İslâmî kaside-, İslâm'ın insana, evrene ve hayata bakışını ifade eden ve Müslüman bir şair tarafından yazılan şiirdir."[350]

Bu tanımda kasidenin en önemli şartlarından biri olan İslâmî mesaj taşıma ve amaçlı yazılma şartları eksik bırakılmıştır. Ayrıca İslâmî edebiyatın vazgeçilmezi olan edebî bir dil kullanma şartına da değinilmemiştir. Behçet el-Hadîsî'nin yaptığı tanım ise:

"İslâmî kaside; İslâm'ın mesajını ve onun hayatta gerçekleştirilip uygulanmasına çağıran mesajı taşımak şartıyla dilini, manasını, fikrini, tasavvurunu ve imgelerini İslâm'ın kâinat, hayat ve insan algısı açısından alan kasidelerdir."[351]

Bu tanım da sanatlı bir dil ve kasidenin amaçlı yazılma şartlarını barındırmamaktadır. Bu tanımın eksiğini gidererek yeni bir tanım oluşturacak olursak İslâmî kasidenin tanımı şöyledir:

"İslâmî kaside; İslâm'ın mesajını ve onun hayatta gerçekleştirilip uygulanmasına çağıran mesajı taşımak şartıyla dilini, manasını, fikrini, tasavvurunu ve imgelerini İslâm'ın kâinat, hayat ve insan algısı açısından amaçlı ve sanatlı bir dille ele alan kasidelerdir."

Tanıma baktığımızda İslâmî kasidelerin beş temel özelliği olduğunu görülmektedir. Bu beş özelliğin ne olduğuna dair bazı açıklamalar yapmak mümkündür.

[349] Hamdâvî, "el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye", 78.
[350] Râbih b. Haviye, *Ḳasîdetu'l-İslâmiyyeti'l-mu'âsıra*, 41.
[351] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 59.

Özelliklerin ilki kasidenin sanatlı olmasıdır. Modern dönem edebiyatının en büyük sorunlarından bir tanesi, edebî değeri düşük eserler ortaya konmasıdır. Ancak İslâmî edebiyat bu duruma karşı çıkmış ve edebî eserlerin sanatlı olması gerektiğini savunmuştur. İslâmî kasidelerde de durum aynıdır. Yazılacak olan kasidelerin sanatlı olması şarttır. Ele alınan konu kadar sanatlı bir şekilde ele alınması da önemlidir. Kasidelerin edebî değerinden hiçbir şekilde vazgeçilmemelidir. Mustafa Muhammed el-Ġamârî İslâmî kasidelerden bahsederken *"İslâmî kasideler, hiçbir koşulda onu diğerlerinden ayıran sanatsal performansın altına inemeyen bir mesajcı şiir olarak kabul edilir."*[352] ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla İslâmî kasidelerin edebî bir dil ile yazılması şarttır.

Özelliklerin ikincisi, kasidenin mesaj taşımasıdır. İslâmî kaside yazarları da insanı olumlu ve iyi yönde değiştirmeyi, onu İslâmî yöne yönlendirmeyi esas alan, evrenin varlığına, bilgisine ve değerlerine yönelik açık bir İslâmî vizyon taşırlar.[353] İslâmî kasidelerde olması gereken mesaj, İslâm'ın insanlara olan mesajıdır. Bu mesaj kâinat, hayat ve insandan yola çıkarak okuyuculara iletilir. Bu İslâmî mesajın şiirlerle en iyi şekilde aktarılmasını sağlayan yöntem de Kur'an ve hadislerden beslenmek olduğundan İslâmî kasidelerde bu iki kaynaktan çokça iktibas vardır. Kasidenin yapısı başlığında buna tekrar değinilmiştir.

İslâmî kasidelerin İslâmî mesaj taşıması demek aslında o kasidelerin İslâmî bir hedef ile yazılması demektir. Bu anlamda İslâmî kaside, İslâm'a davet esası üzerine bina edilen yüce hedefi gerçekleştirmeye çalışmalıdır.[354]

Özelliklerin üçüncüsü, kasidenin İslâmî edebiyatın muhteva dairesi içinde kalmasıdır. İslâmî edebiyatta değindiğimiz gibi, ele alınan konular kâinat, hayat ve insan olarak üç kavramla ifade edilir. Bu kavramlara bakıldığında aslında var olan her şeyi kapsamaktadır. Kâinat var olan her şeyi ifade ederken, hayat tüm canlıları kapsayan bir kavram olma özelliği taşır. İnsan kavramının altına ise insana dair her

[352] Râbih b. Haviye, *Ḳasîdetu'l-İslâmiyyeti'l-mu'âsıra*, 45.
[353] Hamdâvî, *eş-Şi'ru'l-İslâmî*, 48.
[354] Râbih b. Haviye, *Ḳasîdetu'l-İslâmiyyeti'l-mu'âsıra*, 42.

şeyi yerleştirebiliriz. Ancak kâinatta, özellikle de insan hayatında yeri olmayan konular İslâmî edebiyata dahil edilmemektedir.

Özelliklerin dördüncüsü, kasidede yer alan düşünce yapısının İslâmî tasavvurla uyumlu olmasıdır. İslâm her alana, kâinattaki her şeye kendine has bir bakış açısı sunmuştur. Müslüman biri de hayatının her alanında o bakış açısına uymalıdır. Dolayısıyla, İslâmî Edebiyat akımı bu İslâmî tasavvuru edebiyata taşımaya çalışmıştır.

İslâmî kasideler; İslâm'ın insana, hayata ve kâinata olan bakışını tasvir eder. Dolayısıyla bu kasidelerde İslâmî tasavvura uyum şarttır. Ayrıca bu uyum hem fikirde hem manada hem de dil ve üslupta olmalıdır. Yani İslâmî kasideler her açısıyla İslâmî tasavvurla uyumlu bir halde şekillenmelidir.

Beşinci özellik ise, kasidenin bir amaç üzerine kaleme alınmasıdır. Kasideler belli bir gaye üzerine yazılır. Bu, kasideleri diğer şiirlerden ayıran en önemli özelliklerinden biridir. Gelenek haline gelmiş gayelerden bazıları medih, hiciv, aşk, ağıt ve övünmedir. İslâmî kasideler de bir gaye üzerine yazılır. Bu gaye, diğer kasidelere göre daha değerli, daha ulvî ve uhrevidir. İslâmî kasidelerin İslâmî bir gayesi vardır. İslâmî akideye, düzene davet için yazılır.[355] Her şeye İslâmî bir bakış açısıyla yaklaşan bu kasideler; güzel ahlaka, iyiliğe, doğruluğa, zalimi durdurmaya, mazlumun yanında olmaya, kötülüklerden uzaklaşmaya yani hayatın her alanını ihata eden İslâm'a davet eder.

İslâmî, insanî ve evrensel bir ruh taşıyan bu kasideler çağdaş siyasal ve toplumsal sorunları ele alır ve bunları çözmek adına İslâmî bir alternatif sunma amacı taşımaktadır.[356] İslâmî kaside şairi, çağdaş dünyanın sorunlarını duyurmak ve çözüm üretmek için sanatı bir araç olarak kullanır. Gerçek dünyada yaşanan olaylara göz yummaz ve bunları İslâm'ın emrettiği yollarla çözüme kavuşturma çabasına girer ve Müslümanları da buna davet eder.

İslâmî edebiyat başlığında, gayrimüslim bir şairin İslâmî kaside yazmasının basit olmadığını söylememizin sebebi budur. Nitekim İslâmî edebiyatta temel ölçüt İslâmî tasavvurla bağdaşan bir eser yazılmasıdır. Yani hayat, insan ve kâinatı İslâmî

[355] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 60.
[356] Hamdâvî, "el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye", 80.

bakış açısına aykırı olmayacak şekilde yorumlayan, ahlak ve adalet gibi değerleri yücelten bir eser, şairin şahsî inancı ne olursa olsun yazma amacına bakılmaksızın İslâmî edebiyat içerisinde değerlendirilebilir. Ancak modern İslâmî kasidelerde İslâmî tasavvura aykırı olmamakla beraber İslâmî bir amaçla yazılması şart koşulmaktadır.[357] Şairlerinin de evrene dair varoluş, bilgi ve değerler açısından net bir İslâmî bakış açısına sahip olmaları gerekmektedir.[358] Nitekim bu alanda yapılmış olan akademik bir çalışmada bu durum şöyle açıklanmıştır: *"İslâmî kasidenin kriteri, Müslüman şairin İslâm'a bağlı olması, söylediğine inanması, İslâmî inancıyla aktif bir bağının olması, söylediklerini İslâm'dan kaynaklı ve İslâm'a uyumlu olmasıdır."*[359]

İslâmî mesaj taşıyan bir kasidenin Müslüman olmayan birinden İslâm'a davet amacıyla veya İslâmî bir gaye üzere yazılması pek beklenmedik bir durumdur. Müslüman olmayan bir şairin insanları İslâm'a davet etmesi mantıksız bir durum olacaktır. Binaenaleyh İslâmî kaside yazan kişinin Müslüman olmasının gerekliliği doğal bir sonuç olmaktadır.

Nâsır Yûsuf Câbir Şebâne, makalesinde İslâmî kasidelerin belirli bir amaca matuf olarak yazılmasını eleştirmiştir. Ona göre belli bir amaç üzere yazılan kasidelerin, şairlerin amaçları uğruna sanattan vazgeçmeleri sebebiyle edebî değerlerinin düşük olacağını belirtmiştir.[360] Ancak şu var ki kasideler, amaç üzere kaleme alınan şiirlerdir. Fahr türü kasideler birini övmek amacıyla, hiciv türü kasideler birini yermek amacıyla, mersiye türü kasideler de ölen bir şahsiyetin ardından duyulan üzüntü ve saygıyı dile getirmek için kaleme alınır. İslâmî kasidelerin bunlardan farkı, İslâmî bir amaç üzere yazılmalarıdır. Dolayısıyla Nâsır Yûsuf Câbir'in bu görüşü kasidelerin temel yapısına ters düşmektedir. Bu sebeple bu görüşe hak vermek mümkün görünmemektedir.

[357] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 62.
[358] Hamdâvî, "el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye", 80.
[359] Râbih b. Haviye, *Ḳasîdetu'l-İslâmiyyeti'l-mu'âsıra*, 43.
[360] Nâsır Yûsuf Câbir Şebâne, "Şi'ru Velîd el-A'zamî: Beyne'l-ḳıyemi'l-İslâmiyyeti ve't-tekniyyâti'l-fenniyyeti", *Mecelletu'l-'ulûmu'l-'Arabiyye Dergisi* 33 (2014), 222.

3.1.1. İslâmî Kasidelerin Özellikleri

Öncelikle modern İslâmî kasidelerin genel özellikleri üzerinde durulmuştur. Akabinde modern İslâmî kasideler, muhteva ve yapı bakımından özellikleri olmak üzere iki ayrı başlık altında incelenmiştir.

Modern İslâmî kasideler geleneğe yalnızca bir taklit malzemesi olarak değil, bilinçli bir bakışla yaklaşır. Olumlu yönlerini alır, olumsuz yönlerini ise terk eder. Geleneği İslâm süzgecinden geçirir ve ona karşı tavrını İslâmî değerlere göre belirler. Ayrıca geçmiş miras ile modern dönem mirasını bir araya getirmektedir.[361]

Yazıldığı zamanın sorunlarını dillendirmeli ve hayattan kopuk olmamalıdır. Çünkü İslâmî edebiyatın doğurduğu sanat eseri, döneminden kopuk olamaz.[362] Edebî kaygı sebebiyle bu konuları içermeyen şiirler reddedilir.[363] Ebu'l-Hasen en-Nedvî'nin dediği gibi "Müslüman şair, hayatın şairidir."[364] Dolayısıyla hayattan kopuk bir kaside, İslâmî kaside olarak kabul edilemez. Dillendirilen sorunlar ise yerel, ulusal, millî ve evrensel düzeylerde ele alınır.[365]

İslâmî kasideler, İslâmî daire çerçevesinde birey ile toplumu bir araya getirmeyi amaçlar.[366] Modern dönemde birçok akım bireyselliği öne çıkarırken İslâmî kasideler toplumsallığı, İslâm'ın temel yapıtaşlarından olan cemaat mefhumunu öne çıkarır.

İslâmî bir hedef üzere kaleme alınır. Maddiyat elde etme amacıyla veya insani bir arzu üzerine yazılmamalıdır. İnsanları; İslâm'ın davet ettiği hakikatlere davet etmek için, gafletteki insanları uyandırmak için, zalimin zulmüne dur demek için yazılır.

Sadece içerik değil aynı zamanda şekle de önem verilir. Kasidenin edebî değerinin yüksek olması için şairin, elinden geleni yapması gerekir. Muhtevaya

[361] Hamdâvî, "el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye", 80.
[362] el-Kîlânî, *Edebi'l-İslâmiyye*, 103.
[363] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 71.
[364] *Mine'ş-şi'ri'l-İslâmiyyi'l-hadîs* (Riyad: Mektebetu Ubeykân, 1426/2005), 10.
[365] Hamdâvî, "el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye", 80.
[366] Hamdâvî, "el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye", 80.

odaklanarak şekil göz ardı edilemez.[367] İçerik uğruna şeklin feda edilmesi kabul edilemez. Böyle bir durumda yazılan şey edebî eser olmaktan çıkar.[368] Muhammed Kutub'un ifadesiyle "İslâmî edebiyat, sanat ile hakikati tam olarak biraya getiren şeydir."[369] Kasidelerin de sanat kabul edilmesi için edebî bir değer içermelidir. İslâmî kasidelere bakıldığında da şairlerin bu kriteri göz ardı etmeyip edebî değeri yüksek bir eser ortaya koymaya çalıştıkları görülmektedir.

İslâmî kasideler katiyen ahlaksızlık, iffetsizlik veya fuhuş içermez. Güzel ahlaka ve iffete davet, ahlaksızlıktan ve iffetsizlikten de nehiy vardır. İslâmî kasidelerin en temel kaynağı Kur'an'dır. Binaenaleyh bu kasideler, "emri bil ma'rûf, nehyi 'ani'l-munker" düsturunu şiar edinerek yazılmış, bir yanda dinî yasaklar yerilip bunlardan uzak durulması gerektiği söylenirken diğer yandan dinin emirlerine de insanlar teşvik edilmiştir.

İslâmî kasidelerde hoşgörü ve insan sevgisi vardır. İnsanları din, dil ve ırk ayırt etmeksizin sevmeyi ve herkese karşı hoşgörülü davranmayı öğütler. İnsanlar dışlanmamalı ve aykırı davranmayıp toplumla uyum içerisinde yaşanmalıdır.

3.1.2. İslâmî Kasidelerin Muhtevası ve Temaları

Modern dönemde kasideler medih, hiciv, mersiye, tasavvuf gibi dar kapsamlı konulardan daha büyük alanlara yelpaze açmıştır. Modern dönemde kasidelerin konuları, klasik kasidelere nazaran oldukça genişlemiştir. Arap edebiyatında birçok alanda kasideler yazılmıştır. Batının etkisiyle de konular daha farklı biçimlerde tasvir edilmiş, git gide İslâm ve Arap geleneğinden uzaklaşılmıştır. Ancak İslâmî Edebiyat akımı daha önce değindiğimiz gibi, daha düzenli ve oturaklı kasideler için uğraşmıştır.

Bunların sonucunda İslâmî kasideler mefhumu ortaya çıkmıştır. Modern İslâmî kasideler de diğer modern kasideler gibi konu bakımından oldukça geniş bir alana sahiptir. Geleneksel konuların yanında günlük hayat ve toplumsal konulara da yer verilmiştir. İslâmî Edebiyat akımı, konuların genişliğine karışmamış ancak İslâmî tasavvura uygunluk şartı getirmiştir. Dolayısıyla İslâmî kasidelerin konuları sınırsızdır

[367] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 72.
[368] el-Kîlânî, *Edebi'l-İslâmiyye*, 102.
[369] Kutub, *Menhecu'l-fenni'l-İslâmî*, 6.

demek doğru olacaktır, ancak bu çalışmada daha çok görülen konular üzerinde durulmuştur.

İslâmî edebiyatın temel konuları kâinat, hayat ve insandır. Bunlara İslâmî edebiyat başlığı altında değinilmiştir. İslâmî kasidelerin de konuları bu üç maddenin dışına çıkmasa da burada konular, daha spesifik başlıklarla ele alınmıştır.

Allah'a Hamd ve O'na Dönüş

İslâmî kasidelerde ele alınan konulardan bir tanesi Allah'a hicret, Allah'a yönelmedir. Bu kasideler muhteva açısından Modern dönem öncesi sufi kasidelere benzerlik göstermektedir. Dünyalıklardan, zevkusefadan, heva ve hevesten uzaklaşıp tek gerçek olan Allah'a yönelmeyi, yalnızca onun için yaşamayı öğütleyen kasideler yazmışlardır. Şairler bu kasidelerinde Allah'ın sonsuz azametini, kudretini tasvir etmeye ve insanlara Allah sevgisini aşılamaya çalışmışlardır.

Hz. Muhammed (s.a.v.)

Sadru'l-İslâm'dan bu yana kasidelerde en çok ele alınan konu peygamber sevgisidir. Şairler Hz. Peygamberimize methiyeler yazmada adeta yarışmışlardır. Modern İslâmî kasidelerde de Peygamber efendimize methiyeler yazılmış, peygamber sevgisi dillendirilmiştir. Ancak modern çağda Müslümanların zulüm altında olması ve güçlerini kaybetmiş olmalarının sonucunda; Peygamberimizden bahsedilirken ondan yardım istenmiş, onun önderliğine tekrar ihtiyaç duyulduğu dillendirilmiş, kurtuluşun ona dönmekte yani İslâm'a dönmekte olduğu ifade edilmiştir. Dolayısıyla Peygamber efendimizi metheden, ondan ve ona olan sevgiden bahseden kasideler kendisine yardım nidasıyla nazmedilmiştir.

Milli ve Kahramanlık Şiirleri

Fransız ihtilali sonrasında milliyetçilik dünyada yayılmış, Arap ülkeleri de bundan etkilenmiştir. Modern dönemde milliyetçiliğe dair çokça edebî eser görülmüştür. İslâmî kasidelerde milliyetçi bir tutum yerine daha çok milli ve manevi değerlere sahip çıkan, her millete hoşgörü ile yaklaşan, insanları milliyet değil İslâm çatısı altında bir araya getiren bir tutum sergilenmiştir.

İslâmî kasidelerde vatan teması çokça işlenmiş, vatanın önemine, bağımsızlığa ve hürriyete vurgu yapılmıştır. Ayrıca iki tane dünya savaşı gören ve birçok ülkenin kurtuluş mücadelesi veren dünya, yeni kahramanlar görmüştür. İslâmî kasidelerde Arap ve İslâm beldelerinde kahramanlık gösteren bu isimlere yer verilmiştir.

İslâm'a Davet

İslâmî kasidelerde görülen başlıklardan bir tanesi de İslâm'a davettir. Bu başlık ikiye ayrılabilir. Birincisi gayrimüslimlere hitaben yazılan İslâm'a davet kasideleridir. Bu kasideler İslâm'ın temel inanç meselelerinden, İslâm'ın yegâne hak din olduğundan, dünya ve ahiret mutluluğunun İslâm'da olduğundan bahsederek gayrimüslimleri İslâm'a çağırır.

İkincisi ise Müslümanlara hitaben yazılan İslâm'a davet kasideleridir. Bu dönemde özellikle gençler; İslâm'dan ve İslâmî yaşantıdan uzaklaşmış, İslâm'a gericilik yaftalamalarında bulunmuş, bu halleriyle de gurur duymuş, çağlarının bilim ve medeniyet çağı olması sebebiyle gökten indirilenlere ihtiyaç duyulmadığını iddia etmişlerdir.[370] Dolayısıyla İslâmî kaside yazarları Müslümanları, tekrar İslâm'a, İslâm ruhuna ve İslâmî yaşantıya davet eden kasideler yazmışlardır.

Evren ve Doğa

İslâmî edebiyatta olduğu gibi İslâmî kasidelerde de kâinat ve tabiat ele alınır. Bunların güzelliklerinden, yaratılışlarının mükemmelliğinden bahsedilir. Yaratanı yüceltmek gayesiyle kâinat ve tabiat övülür.

İslâm düşüncesinde, doğaya bakıp yaratan tefekkür edilir. Yüce Allah da Kur'an-ı Kerim'de mealen şöyle buyuruyor: "*Onlar ayakta dururken, otururken, yatarken hep Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışını düşünürler (ve şöyle derler:) "Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, seni tenzih ve takdis ederiz. Bizi cehennem azabından koru!*"[371] İslâmî kasidelerin de evrenden bahsetme amaçları budur. Bu kasideler, tabiattan Allah'a giden yol için yazılır.[372] Kasidelerde,

[370] Necîb el-Kîlânî, *el-İslâmiyye ve'l-mezâhibu'l-edebiyye* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1405/1985), 184.
[371] Kur'an Yolu (Erişim 15 Mayıs 2025), Âl-i İmrân 3/191.
[372] el-Kîlânî, *el-İslâmiyye ve'l-mezâhibu'l-edebiyye*, 182.

yaratılandan bahsederek ve yaratılanlar övülerek yaratanın yüceliği, kudreti ve azameti okuyucuya aktarılır.

İslâmî Ahlaka Davet

İslâmî kasidelerde en çok ele alınan konulardan biri de ahlaktır. Kasidelerde tevazu, merhamet, hoşgörü gibi güzel hasletler yüceltilip insanlar bu ahlaka davet edilirken; enaniyet, kibir, fuhşiyat gibi kötü hasletler yerilip insanlar bunlardan uzaklaşmaya davet edilir.[373] Özellikle ahlaki yozlaşmanın hızla yayılmakta olduğu bir dönem olduğundan bu tarz kasideler ciddi bir önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu hususu dert edinen şairler tarafından da çokça ele alınan bir konu olmuştur. Ayrıca Batıdan etkilenen şairlerin kasidelerine veya genel olarak edebiyat eserlerine bakıldığında ahlaksızlığın, fuhuşun gayet normal bir durum gibi gösterilerek ele alındığını görürüz. Dolayısıyla İslâmî kaside şairleri bir nevi onlara karşı bir savunma cephesi açmış, kendi halkını onların etkisinden korumaya çalışmışlardır.

İslâmî kasidelerde övülen güzellikler ve yerilen kötülükler sadece ahlak hususunda değildir. Kişisel veya toplumsal olan her güzellik övülür, her kötülük de yerilir.

İslâm Medeniyetinin Geçmişteki İhtişamına Özlem

Modern dönemde Müslümanların eski güç ve ihtişamları kalmamıştır. Zayıf düşen Müslüman ümmeti birçok zorluklarla karşı karşıya gelmiş ve uzun yıllar boyunca mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bazı yerlerde mücadele zaferle sonuçlanırken bazı yerlerde mücadele hala devam etmektedir. Maalesef ki bazı yerler mücadele etmeye tenezzül bile etmemekte olup bulundukları sefil hale razı gelmişlerdir. Bu sebeple Müslümanlar İslâm Medeniyeti'nin eski ihtişamına hasret olmuş, İslâmî kaside yazarları da bu hasreti şiirlerinde işlemişlerdir.

Şeriat Hukukunun Üstünlüğü ve Hikmeti

Asırlar boyunca Müslüman ülkeleri şer'î hukuk ile yönetilmiştir. Ancak modern dönemde Batı'nın gücü ve etkisiyle Müslüman ülkeler, kanun değişikliğine

[373] el-Kîlânî, *el-İslâmiyye ve'l-mezâhibu'l-edebiyye*, 179.

gitmiş ve dinî kaynaklara dayanmayan medeni hukuka geçiş yapmışlarıdır. Ancak bu değişikliğin büyük bir hata olduğunu ve şer‘î hukukun yerini hiçbir şeyin tutamayacağının farkında olan şairler bu hususu şiirlerinde işlemiş, şeri hukukun tüm hukuklardan daha üstün olduğunu savunmuşlardır.

İslâm Ümmetinin Birliği

Tüm dünya milliyetçilik akımıyla çalkalanmış ve çok uluslu devletler yıkılmıştır. Onların yerine ulusal devletler kurulmuştur. Böylece tek bir devlet çatısı altında toplanmış İslâm ümmeti birçok devlete parçalanmıştır. Bu parçalanma sadece devlet bazında olmamış, farklı milletten olan Müslümanlarla ilişki kopmuş ve her millet yalnız kalmıştır. Saf milliyetçiliğin, İslâm ümmetine ne denli zarar verdiğini gören şairler, Müslümanları yeniden bir olmaya, İslâm sancağı altında toplanmaya, ülkeler ayrı olsa da aynı yolda beraber hareket etmeye davet etmişlerdir.

İslâmî Değerler

İslâmî kaside şairleri insanların yeniden İslâm’a sarılmaları için İslâmî değerler, Peygamberin yüce ahlakı ve geçmişten beri ihtişamıyla süregelen İslâm medeniyeti üzerine kaside yazmışlardır. İnsanların bu kasidelerden etkilenmesi için belagatinin yüksek olmasına özen göstermişlerdir.[374]

Batı Karşıtlığı

İslâmî değerleri ele alan ve yücelten İslâmî kasideler, bu değerlere aykırı olan ve modern dünyada oldukça yaygınlık kazanan Marksizm, Komünizm, Kapitalizm, Varoluşçuluk gibi ideolojilere; Klasisizm, Sembolizm, Romantizm, Sürrealizm gibi akımlara ve Batı özentiliğine karşı çıkmıştır.[375] Şairler; bunların yerine İslâmî değerlere sıkıca bağlanmak gerektiğini, yeni ortaya çıkan Batı medeniyeti yerine asırlardır süregelen İslâm medeniyetine sahip çıkmak gerektiğini kasidelerinde vurgulamışlardır.

Zulme ve Zalimlere Direniş

[374] Âlu Mubârek, “İtticâhatu’l-fenniyye li-şu‘arâi’l-ḳasideti’l-İslâmiyye”, 17.
[375] Hamdâvî, *eş-Şi‘ru’l-İslâmî*, 48.

Bu kasidelerde zalimler ve dünyada yaptıkları zulümler, mazlumlar, mazlumların yaşadıkları, gördükleri zorluklar ve halleri tasvir edilir. Bu kasidelerde başta Filistin ve Afganistan, hakikati haykırdıkları için ipe götürülen veya memleketinden sürülen insanlar tasvir edilir ve onların haykırışları duyurulur. Bunların yanında da insanları memleketinden süren, kutsallarını çiğneyen, onların yerine yabancı yerleşimci getiren zalimler de tasvir edilir.[376]

İslâmî kasideler, güçlü olmaya davet eder. Çünkü Müslümanın mazlumun yanında ve zalimin karşısında olabilmesi için güçlü olması gerekir. Nitekim İslâm güçlü mümini zayıf mümine tercih eder. Ancak bu gücün şiddet göstermeyen, zulmetmeyen ve azgınlık göstermeyen bir güç olması gerekir.[377] İşte bu konuları ele alan kasideler Müslümanları güçlü olmaya, zulme ve zalimlere karşı direnmeye, mazlumlara destek olmaya davet eder.

Dünyevileşme ve Sekülerleşmeye Eleştiri

İnsanların dünyalık heva ve heveslere kapılmalarını, dünyalıkların esiri olduklarını ele alır. Maddi ve önemsiz şeylerden, şehvetin ve bencilliğin esaretinden kurtulmayı konu edinir.[378] İnsanların dünyalık şeylerde boğulup maneviyattan uzaklaşmaları sebebiyle hayvansal dürtülerinin esiri oldukları tasvir edilir. Bundan kurtulmak gerektiğini ve bunun da Allah'ın tövbe yolundan geçtiğini dile getiren bu kasideler,[379] insanları bu prangalardan kurtarmak amacıyla doğru yola çağırır ve bu yolculuk için okuyucuya yol gösterir. Bu kasidelerin ne kadar önemli olduğunu yine diğer modern dönem edebiyatçıların eserlerine baktığımızda görürüz. Batıdan etkilenerek yazılan eserlerde modernizm adı altında dine yabancılaşma, dünyalıklara dalma, dünya hayatının ahiret hayatına tercih edilmesine dair görüşler öne sürülmektedir. Dolayısıyla İslâm aleminin bu edebiyattan etkilenmemesi için bunlara alternatif, doğruları dillendiren edebî eserlere ihtiyaç duyulmuştur ve İslâmî kasideler bu boşluğu doldurmaya çalışmıştır.

[376] *Mine'ş-şi'ri'l-İslâmiyyi'l-hadîs*, 9.
[377] el-Kîlânî, *el-İslâmiyye ve'l-mezâhibu'l-edebiyye*, 29.
[378] Hamdâvî, *eş-Şi'ru'l-İslâmî*, 47.
[379] el-Kîlânî, *el-İslâmiyye ve'l-mezâhibu'l-edebiyye*, 187.

Dünya Siyaseti

Özellikle Osmanlı'nın yıkılışından sonra İslâm beldelerinde istikrarsızlık, savaş, zulüm sıkça görülen bir durumdur. Örneğin; Filistin, Afganistan, Bosna-Hersek gibi… Maalesef ki Müslümanlar bu meseleler karşısında olması gereken tutumu sergilememiş ve gerekli tavrı takınmamıştır. İslâmî kasideler de bu meseleleri yani; Filistin, Kudüs, Lübnan, Afgan Cihadı, Bosna-Hersek ve Çeçenistan gibi zulüm altında olan ve birçok acıya maruz kalan beldeleri ihtiva eder.[380]

İslâm topraklarında yaşanan savaşlara ve zulümlere kayıtsız kalmayan şairler Müslümanları cihada, İslâm ümmetine maddi ve manevi destekte bulunmaya, olması gereken duruşu sergilemeye ve bir olmaya davet etmişlerdir. Bu bağlamda İslâm ümmetinin dirilmesi gerektiğine, İslâm'ı öğrenmek ve tekrardan İslâm'a sımsıkı sarılmak gerektiğine de temas etmişlerdir.[381]

Ülke Siyaseti

İslâmî kasidelerde dünyanın genel durumu sıkça konu edilse de şairler yaşadıkları ülkenin durumunu da kaleme almışlardır. Şairler yaşadıkları yerin toplumsal sorunlarını, yönetimdeki ve yöneticilerdeki olumsuzlukları ele alan kasideler yazmışlardır. Şiirlerinde; ülkeye hizmet etmeyen, bağımsızlığa aykırı davranıp ülkesine ihanet eden, halkın refahını ve huzurunu arttırmaya yönelik çalışmalarda bulunmayan devlet yöneticilerini açıkça eleştirmişlerdir. Bu eleştirilerde kimi şairler eleştirilenin ismini gizli tutarken kimi şairler açıkça zikretmiştir.

Aynı zamanda İslâm ümmetinin hali, zayıf düşmelerinin sebepleri gibi hususlar da İslâmî kasidelerde yer verilir.[382] İslâm ümmetinin kötü durumu hem halkın gaflet içinde bulunmasına hem de yöneticilerin art niyetli olmalarına bağlanmıştır. Bu bağlamda halk uyanışa ve dirilişe davet edilmiş, zalim yöneticilere karşı direniş çağrısı yapılmıştır.

Küresel ve Yerel Çapta Toplumsal Sorunlar

[380] Âlu Mubârek, "İtticâhatu'l-fenniyye li-şu'arâi'l-ḳasideti'l-İslâmiyye", 21.
[381] Âlu Mubârek, "İtticâhatu'l-fenniyye li-şu'arâi'l-ḳasideti'l-İslâmiyye", 16.
[382] Âlu Mubârek, "İtticâhatu'l-fenniyye li-şu'arâi'l-ḳasideti'l-İslâmiyye", 16.

İslâmî kasidelerde evrensel konular ele alınır. Yerel bir mevzu bile olsa tüm insanlara hitap edecek şekilde ele alınır. Maddi veya manevi olsun, özellikle toplumsal sorunlara yoğunlaşılır. Bunları duyurmak, tepki göstermek ve çözüme kavuşturmak hedeflenir.

Çağdaş siyasi ve sosyal sorunları yerel, ulusal ve küresel çerçevede dile getirir. Bu sorunlara da İslâmî bir çözüm sunar.[383] Daha önce belirttiğimiz gibi İslâmî kasideler, çağının sorunlarından bağımsız düşünülemez. Bu sorunları edebî kaygılarla görmezden gelen bir kaside, İslâmî kaside olarak kabul edilemez.

Dünyanın dört bir yanında hayatta kalabilmek için olağandışı besin kaynaklarına yönelmek zorunda kalan, ölümle mücadele eden insanlar ve açlıktan ölen on binlerce insan konu edilir. Bir yanda kıtlıkta yaşayan insanlar varken diğer yanda bolluk ve zenginlik içinde yaşayan insanlar tasvir edilir.[384] Böylece İslâmî kasideler zor durumda olanlara yardım etmeyi, insanları bu konuda bilinçlendirmeyi ve ortak bir şuur oluşturmayı hedefler.

Toplumsal sorunları ele alan İslâmî kasidelerde vatanın, kadınların ve gençlerin karşı karşıya kaldığı sorunlara değinilir. Bu sorunlar karşısındaki üzüntü çeşitli tasvirlerle dile getirilir ancak İslâmî kasidelerde yeis, ümitsizlik, karamsarlık yoktur.[385] Aksi de zaten İslâm ruhuna aykırıdır. Ayrıca, İslâmî kasideler böyle olumsuz durumlar karşısında insanları uyandırmak, bilinçlendirmek, ümitlendirmek ve cesaretlendirmek için yazılır. Dolayısıyla İslâmî kasidelerde ümitsizlik olması kasidenin yazılış amacına aykırı olurdu.

3.1.3. Modern İslâmî Kasidelerin Şekil ve Üslup Yapısı

İslâmî kasidelerin muhteva bakımından özelliklerine değinildikten sonra bu başlığın altında İslâmî kasidelerin yapı bakımından özelliklerine değinilmiştir.

İslâm kasidelerinde en çok ele alınan konu evren, evrenin yaratıcısı, dünyaya yön veren fikir ve akımlar ele alınmıştır. Bu konuları da madde ve ruh arasında müthiş

[383] Hamdâvî, *eş-Şi'ru'l-İslâmî*, 48.
[384] *Mine'ş-şi'ri'l-İslâmiyyi'l-hadîs*, 9.
[385] el-Kîlânî, *el-İslâmiyye ve'l-mezâhibu'l-edebiyye*, 167.

bir etkileşim kurarak ve İslâmî tasavvur çerçevesinden çıkmayarak tasvir etmişlerdir.[386]

Konular, madde ve ruh birbiriyle bağlantılı olacak şekilde ele alınır. Ne ruh için maddeden vaz geçilir ne de madde için ruhtan. Kasidelerin en önemli özelliklerinden biri budur. Dünya ve ahiret dengesi, madde ve ruh dengesi daima korunur. İslâmî edebiyat düşünürleri de sanatın ancak bu dengeyi korumakla, madde ile ruhun etkileşimiyle olacağını savunurlar.[387]

İslâmî kasideler, lafızların müthiş şekilde işlenmesi, kuvvetli bir üslup kullanılması, Kur'an'dan, hadislerden ve İslâm geleneğinden esinlenerek güçlü bir dil kullanılması ve derin manalarının olması ile temayüz etmiştir.[388] Binaenaleyh İslâmî kasideler, esinlendikleri bu kaynaklar sayesinde İslâmî bir edebiyatı en güzel şekilde temsil eden edebî eserlerdir.

Başka bir şiirden alıntı yapılması, alıntı yapılan şiirin edebî üstünlüğünü kabul etmek anlamına gelir. İslâmî Edebiyat akımı da edebî değeri en yüksek eserin Kur'an olduğunu kabul eder. Dolayısıyla İslâmî kaside yazarları Kur'an'dan iktibas yaparak onun edebî üstünlüğünü kabul ettiklerini gösterirken kendi şiirlerini onun üstünlüğü ile beslemek ve derinleştirmek isterler.

Daha önce belirttiğimiz üzere İslâmî kasidelerin en temel iki kaynağı Kur'an ve hadislerdir. Bu iki kaynağın edebî değeri çok yüksek olduğundan dolayı, bu nasların iletmek istediği mesaji tasvir etmenin en iyi yolu, bu naslarda geçen ifadeyi alıntılamaktır. Dolayısıyla şair, işlemek istediği temaları Kur'an ve hadislerin diliyle tasvir etmeyi tercih eder ve bu kaynaklardan iktibasta bulunur. Dilini, Kur'an ve hadisin dilinden iktibas yaparak güçlendirir. Bu durumdan mütevellit İslâmî kasidelerde iktibas sanatı yaygın bir şekilde görülmektedir.

Sembolizm akımının etkisi sonucunda, İslâmî kasidelerde tarihten imge ve sembollere çokça başvurulur. Bu akımın etkisiyle şairler kasidelerinde Kur'an ve

[386] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 77.
[387] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 77.
[388] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 87.

İslâm sembolizmine çokça yer vermişlerdir.[389] Anlatmak istenen konuyu desteklemek amacıyla sembol haline gelmiş şahsiyetler, olaylar veya mekanlar zikredilerek onlara gönderme yapılır. Özellikle iyi ile kötünün, hak ile batılın mücadelesini sembolize eden, iyilik veya kötülük timsali olan karakterler çokça kullanılır. Örneğin; Hz. Meryem, Hz. Lokman, Ebû Zer el-Gıfârî, Hülâgû, Cengiz Han, Sinbad, Şehrazat, Hz. Musa, Firavun, sultan, vezir …[390] Böylece şairler kasidelerinde, modern edebiyatın genelinde görülen betimlemeye ve somutlaştırmaya gitmişlerdir.

İslâmî kasidelerde, cahiliyeden beri süregelen kaside geleneğinde olduğu gibi vezin ve kafiye birliği vardır.[391] Modern dönemin etkisiyle daha serbest kafiyeler içeren kasideler görülse de bu kasidelerin oranı çok düşük kalmıştır. İslâmî kasidelerde, kasidenin her bir bölümünde ayrı bir vezin veya kafiye kullanılarak vezin veya kafiye zenginliği sağlama girişimleri görülmektedir.[392] Ancak kasidelerin geneline baktığımızda gelenekte olduğu gibi kasidenin tamamında veya her bölümünde tek bir aruz vezni kullanıldığını ve aynı kafiyenin devam ettirildiğini görürüz. Bazılarında ise kasidenin tamamında olmasa da her bölümünde kafiye ve vezin birliği sağlanmıştır.

İslâmî kasidelerde klasik vezinler kullanılmakla beraber vezinlerde yeniliklere giden şairler de olmuştur. Ancak bazı vezinler yaygınlık kazanırken bazıları ise az kullanılmıştır.[393] Genel olarak kullanılan vezin ve kalıplar klasik kasideler ile aynıdır. Nadiren modern dönemde ortaya çıkan vezin ve kalıplar kullanılmıştır.[394] Bunun sebebi İslâm edebiyatının yeni vezin ve kalıplara karşı olduğundan değildir. Bilakis yeniliklere teşvik eder. Örneğin İslâmî kaside yazarı olan Aşmâvî (öl. 216/831) ve el-Behlekî'nin (öl. 280/893) kasidelerinde nesirde bazı yenilikler görülmektedir.[395] Ancak yeni vezinlerin edebî değerinin düşük olması ve İslâmî kaside şairleri klasiği savunmalarından dolayı durum böyledir.

[389] Râbih b. Haviye, *Ḳasîdetu'l-İslâmiyyeti'l-mu'âsıra*, 691.
[390] Hamdâvî, *eş-Şi'ru'l-İslâmî*, 46; Hamdâvî, "el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye", 80.
[391] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 86.
[392] Râbih b. Haviye, *Ḳasîdetu'l-İslâmiyyeti'l-mu'âsıra*, 688.
[393] Râbih b. Haviye, *Ḳasîdetu'l-İslâmiyyeti'l-mu'âsıra*, 53.
[394] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 87.
[395] Âlu Mubârek, "İtticâhatu'l-fenniyye li-şu'arâi'l-ḳasideti'l-İslâmiyye", 35.

Modern dönemde popülerlik kazanan şiir türlerinden biri nesir şiir olmuştur. Nesir şiirlere bakıldığında genellikle edebî değerlerinin düşük olduğu, belli bir vezne bağlı olmadıkları ve kafiyenin olmadığı görülmektedir. İslâmî edebiyat akımının nesir kasidelere ve kafiyeden vazgeçmeye karşı olmasının bir sonucu olarak İslâmî kasideler nesir ile yazılmamaktadır.[396]

İslâm kasidelerinin konu yapısı, klasik kaside yapısıyla benzerlik göstermektedir. Klasik kasidelerde birden fazla konu yer alır. Örneğin giriş kısmında geçmişe dair hatıralar, sevgilinin diyarı gibi konular varken ikinci kısımda şair kendini övüp maceralarını anlatır. Son bölümde ise kasideyi yazma amacına uygun bir konu yer alır. Ancak bu konular birbirinden tamamen bağımsızdır. Modern dönemde ise Halil Mutrân gibi şairler bu duruma yenilik getirmek istemiş ve kasidede konu bütünlüğünü sağlamaya çalışmışlardır.[397] İslâmî kasidelerde de birden fazla konu yer alabilmektedir. Ancak bu durum klasik kasidelerden farklıdır. İslâmî kasidelerde yer alan konular arasında bağlantı vardır.[398] Şair, kasideyi hangi amaçla yazıyorsa ona uygun konuları ele alır. Örneğin gençlere cesareti ve cihadı aşılamak gayesiyle kaside yazan şair, Peygamber Efendimizi bu yönleriyle metheder veya kasidesinde Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hâlid b. Velîd gibi bu yönleriyle öne çıkmış sahâbîlere yer verir. Şair, kasidenin başından sonuna kadar yazma amacından şaşmaz. İslâmî kasidelerde ne kadar konu olursa olsun bu konular İslâm çatısı altında birleşir.[399]

Kullanılan terkipler, lafızlar ve terimler, İslâmiyet sonrası klasik Arap kasidelerinde kullanılanlar ile aynıdır. Örneğin cennet, ateş, ceza, sevap, cihat, şehadet gibi…[400] İslâmî kaside şairleri Klasik Arap Edebiyatı geleneğini benimsemeleri, Kur'an ve hadisleri kendilerine kaynak kabul etmeleri sebebiyle kasidelerindeki terminoloji, İslâm terminolojisi ve Klasik Arap Edebiyatı terminolojisi ile uyum göstermektedir.[401]

---

[396] Âlu Mubârek, "İtticâhatu'l-fenniyye li-şu'arâi'l-ḳasideti'l-İslâmiyye", 35.
[397] Ceylan, "İlk 'Serbest Şiir' Deneyimleri", 188.
[398] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 86.
[399] Âlu Mubârek, "İtticâhatu'l-fenniyye li-şu'arâi'l-ḳasideti'l-İslâmiyye", 19.
[400] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 87.
[401] Hamdâvî, "el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye", 80.

İslâmî edebiyatta, misyonu gereği halkın anlayabileceği dil dairesinde kalmaya çalışılır. Diğer edebî türlere nazaran kasidelerde daha edebî ve ağır bir dil görülse de İslâmî kasidelerde yine de bu daireden çıkılmamış, halkın anlama seviyesi dikkate alınmıştır. İslâmî kasideler; kapalılığı, belirsizliği, çetrefilli ifadeleri reddeder ve anlaşılır bir dili esas alır.[402] Dolayısıyla İslâmî kasideler tasvir ve fikir açısından oldukça açıktır.[403]

İslâmî kasidelerde kapalılığa pek rastlanmamakla beraber gereksiz, manasız, içi boş lafız süslemelerine ve aşırı abartılara da rastlanmamaktadır. Böyle gereksiz çabalardan uzak durulmuş ve dolambaçlı lafızlar kullanılmamıştır.[404] Şair ifade etmek istediği manayı en edebî bir şekilde yazmaya çalışır ancak bu sanatı gereksiz lafız kullanmadan, icaz çizgisinde kalıp itnâba düşmemeye dikkat ederek yapar.

İslâmî kasidelerde, geleneksel kasidelerde olduğu gibi hiciv, medih, ağıt gibi konular işlenmiştir. Geleneksel konular olsa da işlenmelerindeki amaç ve işlenme üslubu, İslâmî kaside olduklarının bir göstergesidir. Bu konular işlenirken edebe aykırı ifadeler kullanılmamış, överken veya yererken Kur'ânî ifadelerden yardım alınmıştır. Hiciv kasidelerinin yazılma amacı; Müslümanlara faydası olmayan, hatta zararı olan yöneticileri, zalimleri, Yahudileri ve sömürgecileri eleştirerek Müslümanlar arasında bir bilinç ve farkındalık oluşturmaktır. Medih kasidelerinin yazılma amacı ise; İslâm'a hayatını adamış, canını feda etmiş kahramanları överek onları ölümsüz kılmak, özellikle genç Müslümanlara rol model sunmaktır.

Çalışmanın geriye kalan kısmında Velîd el-A'zamî'nin Şu'â' divanı, Üçüncü Bölümün ilk kısmını teşkil eden Modern İslâmî kasideler başlığında ele alınan konular temelinde ele alınmıştır.

3.2. Velîd el-A'zamî'nin Şu'â' Adlı Divanı

İslâmî kasideler için, Velîd el-A'zamî'nin şiirleri başvurulabilecek en önemli örnekler arasında yer almaktadır. Çünkü Velîd el-A'zamî çoğu şiirini İslâmî kasidelere uygun olacak şekilde kaleme almıştır. Yusuf Câbir Şabâne, makalesinin

[402] Hamdâvî, *eş-Şi'ru'l-İslâmî*, 47.
[403] Hamdâvî, "el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye", 80.
[404] el-Hadîsî, *el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye*, 88.

mukaddimesinde İslâmî kasideler denildiğinde, önemli ölçüde Velîd el-A‘zamî’nin şiirleri kastedildiğini, aralarındaki uyumun oldukça fazla olduğunu belirtmiştir.[405]

Velîd el-A‘zamî’nin 1959 yılında yayımladığı Şu‘â‘ adlı divanı, ilk divanıdır. Bu bölümde şairin Şu‘â‘ adlı divanını iki başlık altında inceledik. Birinci başlıkta divanı muhteva ve tema bakımından incelerken ikinci başlıkta divanı yapı, dil ve üslup bakımından özelliklerine değindik.

Bu divanın isminin anlamı “Işık Divanı”dır. Bu divanda 32 şiir bulunmaktadır. Şair bu şiirlerini 1949-1958 yılları arasında kaleme almıştır. Her şiirin sonunda yazım tarihi bulunmaktadır ancak şiirler yazım tarihine göre sıralanmamıştır.

Divanın yazıldığı yıllara göz atarsak, Arap ve İslâm dünyasının sömürgecilerin altında acı çektiğini görürüz. Dolayısıyla bu divan acıları ve umutları dile getirirken diğer yandan devrim ve sömürgeye isyanla övünür. Dünyanın birçok yerindeki direnişlere destek veren beyitlere, Müslümanları Allah’ın elçisine geri dönmeye davet eden beyitlere çokça rastlanır.[406]

3.2.1. Divanın Muhtevası ve Temaları

Şaire atfedilen “İslâm şairi” lakabına bakacak olursak şiirlerinin muhtevasının, İslâmî kasidelerle tam olarak bağdaşması beklenir ki durum da böyledir. Modern İslâmî kasidelerin muhtevası başlığı altında zikredilen tüm konular, doğrudan veya dolaylı bir şekilde şiirlerinde bulunmaktadır. Bu başlıkta Şairin Şu‘â‘ adlı divanında görülen temalar ele alınmıştır.

Şiirlerini gerek Arap dünyasında gerekse İslâm coğrafyasında meydana gelen gelişmeler çerçevesinde kaleme almış ve asla gerçeklikten uzak bir dünya tasvir etmemiştir. Şiirlerinde İslâm kardeşliğini, Müslüman ülkelerinin bir olmaları gerektiğini, ırkçılığı reddetmek ve sömürgeci güçlere karşı mücadele etmek gerektiğini ifade etmiştir.[407]

[405] Şebâne, “Şi’ru Velîd el-A‘zamî”, 219.
[406] el-Ḳubeysî, “en-Nidâ fî dîvânu’ş-şu‘â‘”, 56.
[407] el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu’d-dîniyye*, 18.

Şair, özellikle Müslümanların yaşadığı ülkelerde yaşanan olumsuzlukları dert edinip onları kasidelerinde tasvir etmiştir. Örneğin Filistin, Cezayir, Filipinler, Kıbrıs, Çeçenistan, Keşmir ve Zanzibar'da[408] yaşanan sıkıntıları tasvir etmiştir.[409] Zanzibar gibi bir ülkeyi bile ele almış olması, herkesçe bilinen Filistin veya Doğu Türkistan gibi meseleleri değil, birçok insanın adını bile duymadığı İslâm ülkelerinin dahi sorunlarını kendine dert ettiğinin göstergesidir.

Aşağıda, modern İslâmî kasidelerde en çok rastlanan temalara Velîd el-A'zamî'nin Şu'â' divanından örnek beyitler getirilmiştir.

Allah'a Hamd, O'na Dönüş

İslâm'ın gelmesiyle tanrı tasavvurundaki yanlış inançlar giderilmiştir. Gerçek tanrının yani Allah'ın nasıl bir ilah olduğunu hem Kur'an hem de peygamberimiz insanlığa öğretmiştir. Böylece İslâm'dan sonra nazmedilen Arap şiirinde, Allah'tan bahsedilirken yanlış ve yakışıksız ifadelerden kaçınılmıştır. Şair Velîd el-A'zamî şiirlerinde, Allah'a hamd etmiş, onu övmüş, yüceltmiş ve dinden uzaklaşan insanları yeniden Allah'a dönmeye davet etmiştir. Örneğin şair *"Rağme'l-ḳuyûd"* adlı kasidesinde şöyle bir beyit kaleme almıştır:

نُسَبِّحُ للهِ عِندَ البُكُورِ وَنَعْجَبُ مِنْ قُدْرَةِ القَادِرِ[410]

(Recez Bahri)

"Sabah erkenden Allah'ı överiz, kudret sahibinin gücüne hayret ederiz."

"Yevmu'z-Za'îm" adlı kasidesinde ise:

يَا فِتْيَةَ الإِسْلَامِ سَوُّوا صَفَّكُمْ وبِغَيْرِ دِينِ اللهِ لَا تَتَدَرَّعُوا[411]

(Basît Bahri)

[408] Zanzibar, Afrika kıtasının doğusunda yer alan, iki adadan oluşan ve Tanzanya bağlı yarı özerk bir ülkedir. Yaklaşık bir buçuk milyon nüfusu vardır.
[409] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 9.
[410] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 33.
[411] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 29.

"Ey İslâm gençleri, saflarınızı sık tutun; Allah'ın dini dışında bir şeye sarılmayı da unutun."

Verdiğimiz ilk örnekte şair sabahın ilk saatlerinde Allah'a hamd ettiğini söyleyerek aslında Müslümanları bunu yapmaya davet etmiştir. Sonrasında Allah'ın hayret verici derecede yüce bir kudretinin olduğunu ifade etmiştir. İkinci örnekte de safları sıklaştırmaya yani bir olmaya davet ederken Batı'ya, beşer yapımı kanun ve ideolojilere değil, Müslümanları yalnızca Allah'a dayanmaya, O'na ve onun dinine dönmeye davet etmiştir.

Hz. Muhammed

Sadru'-İslâm döneminden günümüze kadar kasideler, Peygamber efendimiz Hz. Muhammed'i konu edinmiştir. Kasidelerde sıklıkla; O'nun gelmesiyle yaşanan güzellikler, insanların cehaletten nasıl kurtulduğu, onun nasıl yüce bir lider olduğu, örnek şahsiyeti betimlenmiştir. Şair Velîd el-A'zamî Peygamberimize medih kasideleri yazmış, birçok kasidesinde de onu metheden beyitler nazmetmiştir. Nitekim şair *"Yevmu'z-Za'îm"* adlı kasidesinde şu beyitleri nazmetmiştir:

أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَشْدُو بِاسْمِكُمْ فَتَصِيخُ آذَانُ الزَّمَانِ وَتَسْمَعُ

وَيَرِنُّ فِي الْآفَاقِ ذِكْرُكَ عَالِيًا يَدْعُو الْأَنَامَ إِلَى السَّلَامِ وَيَصْدَعُ

وَيَشِعُّ فِي الْآفَاقِ نُورُكَ سَاطِعًا يَمْحُو الدُّجُونَ عَنِ الْعُيُونِ وَيَقْشَعُ

وَيَلُوحُ فِي الْآفَاقِ سَعْدُكَ شَامِلًا يَجْلُو النُّحُوسَ عَنِ النُّفُوسِ فَتَلْمَعُ[412]

(Basît Bahri)

"Ben ki Yâ Resûlallah, isminizle terennüm ederim; böylece zamanın kulakları da (bu terennüme) dikkat kesilir ve dinler."

"Ufuklarda zikrin yüce bir şekilde yankılanır; insanları selamete ve (hakkı) açıkça ilan eder."

[412] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 27.

"Ufuklarda parlayarak yayılır; gözlerden karanlıkları siler ve dağıtır."

"Sahip olduğun hayr her yeri kaplayarak ufuklarda yayılır; talihsizlikleri gönüllerden giderir ve böylece (gönüller) parıldar."

Hidayet Rehberi Kur'an

Müslümanların kendilerine rehber olarak Batıyı addetmesi ve gerçek rehberin Kur'an olduğunu unutmaları sebebiyle İslâm düşünürleri bu konu üzerinde irşâd faaliyetlerini arttırmışlardır. Şair Velîd el-A'zamî de irşâd için aracı olarak kullandığı şiirlerinde gerçek rehberin Kur'an olduğu mesajını okuyucularına iletmiştir. Nitekim şair *"Dustûr"* adlı kasidesinde şöyle seslenmiştir:

يَا قَوْمُ لَوْ عُدْنَا إِلَى قُرْآنِنَا لَمْ يَبق فِينَا عَاطِلٌ وَفَقِيرُ[413]

(Recez Bahri)

"Ey Kavim/Ümmet! Dönersek eğer Kur'an'ımıza, ne işsiz kalır ne de fakir aramızda."

"Rağme'l-ḳuyûd" adlı kasidede ise:

وَنَمْشِي بِرُوحِ الكِتَابِ الْمُنِيرِ نُضَيِّفُ الطَرِيفَ إِلَى الغَابِرِ[414]

(Recez Bahri)

"Kur'an'ın nuruyla yürürüz biz, yeniyi de hep eskiye ekleriz."

Verdiğimiz ilk örnekte şair, Müslümanlar Kur'an'a döner ve onu rehber edinirse yaşanan çöküntülerin düzeleceği mesajını vermiştir. İkinci örneğimizde de biz Müslümanların Kur'an'ın rehberliği ışığında hareket etmemiz gerektiğini, yeni ve modern olan şeyleri de geçmişimizle yani İslâm medeniyetinin ilmî ve kültürel birikimiyle sentezlemek gerektiğini ifade etmiştir.

Milli ve Kahramanlık Şiirleri

[413] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 58.
[414] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 34.

Milliyetçilik anlamında olmasa da milli değerleri yansıtan beyitler görülmektedir. Şair, genellikle ümmete nidada bulunsa da bazen Arap toplumuna seslendiği de olmuştur. *"Ümmetü'l-'Urbi"* adlı kasidesinde:

أُمَّةَ العُرْبِ مَجْدُكِ اليَوْمَ عَادَا فَامْلَئِي الكَوْنَ رِفْعَةً وَرَشَادَا

وَأَعِيدِي إِلَى النُّفُوسِ هُدَاهَا وَزِيدِي الشُّعُورَ فِينَا اتّقَادَا[415]

(Remel Bahri)

"Ey Arap ümmeti! Bugün şanın döndü geri; doldur cihana yüceliği ve hikmeti."

"Nefislere yeniden kazandır hidayeti; arttır içimizdeki hissi ve tutuştur alevi."

Bu beyitlerde şair Arap ümmetinin yeniden canlandığını, geçmişte insanlara yol gösteren bir millet olduğunu ve bunu yeniden gerçekleştirmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Şair her ne kadar bu tarz konularda ümmete hitap etmeyi tercih etse de burada Arap milletine hitap etmiştir.

İslâm'a Davet

İslâm'a davet teması üzerinden İslâmî kasidelere baktığımızda şairlerin kimi zaman doğrudan İslâm'a davet ettiğini görürken, kimi zaman da İslâm davetini yücelttiğini görmekteyiz. Nitekim şair bu temaya *"Leyletu'r-Rasûl"* adlı kasidesinde şu şekilde değinmiştir:

رُدِّي الشَّبَابَ إِلَى الإِسْلَامِ ثَانِيَةً فَلَنْ يَكُونَ بِغَيْرِ الدِّينِ عِزُّهُمُ[416]

(Tavîl Bahri)

"İslâm'a yeniden getir gençleri, çünkü yalnız din ile olur onların izzeti."

"Marrâkeş el-Mücâhide" adlı kasidesinde ise:

[415] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 53.
[416] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 54.

دَعْوَةُ الإِسْلَامِ بَانَتْ هَاهِيَهْ إِنَّهَا واللهِ كَالبَدْرِ التَّمَامْ[417]

(Recez Bahri)

"İslâm'ın daveti artık apaçık ortada, vallahi dolunay gibi tastamam semâda!"

Verdiğimiz ilk örnekte şair, İslâm'dan uzaklaşan Müslüman gençleri yeniden İslâm'a çağırmıştır. Nitekim bu, İslâmî kasidelerin özelliklerinde zikrettiğimiz iki tür İslâm'a davetin ikincisidir. Birincisi de gayrimüslimlere karşı yapılan İslâm'a davettir. İkinci örnekte ise şair İslâm davetini övmüş, onu eksiksiz bir hakikat olarak sunmuştur.

İslâmî Ahlak

Modern dünya insanlara kuralsızlığı, ahlaksızlığı dayatırken İslâm düşünürleri, buna karşılık bir mücadele başlatmış ve eserlerinde insanları güzel ahlaka davet etmişlerdir. Şair Velîd el-A'zamî de kasidelerinde insanları güzel ahlaka davet etmiş, kötü ahlaktan uzaklaşmalarını tembihlemiştir. Nitekim şair *"Bâidûn"* adlı kasidesinde şöyle demiştir:

وَكَمْ أَسَاؤُوا وَكَمْ خَانُوا وَكَمْ جَمَحُوا عَنِ الصِّرَاطِ عَلَى عَمْدٍ وَكَمْ فَسَقُوا

هُمُ الَّذِينَ بِسُوقِ الطُّهْرِ قَدْ كَسَدُوا لَكِنْ بِسُوقِ الْخَنَا وَالْعهْرِ قَدْ نَفَقُوا

فِي كُلِّ يَوْمٍ لَهُم دَعْوَى وَطَنْطَنَة العَالَةُ الْفُجَّرُ الْفُسَّاقُ وَالْحُمُقُ

لَأَصْبَحُوا سَادَةَ الدُّنْيَا وَقَادَتَهَا لَوْ أَنَّهُمْ أَخْلَصُوا أَوْ أَنَّهُمْ صَدَقُوا[418]

(Basît Bahri)

"Nice kötü ameller işleyip ihanet ettiler. Bile bile doğru yoldan sapıp günahlar işlediler."

[417] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 93.
[418] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 57.

"Onlardır, temizlik pazarında değer kaybedenler; kötülük ve arsızlık pazarında ise değer görenler."

"Her günlerinde tartışırlar ve tantana ederler; günahkar, fasık ve ahmak olan fertler."

"İhlaslı olup doğru söyleseler eğer; olurlar dünyanın efendileri ve yöneticiler."

Şair bu beyitlerinde insanların işlediği ahlaksızlıkları, kötülükleri ve bile bile sırât-ı müstakimden ayrılmalarını sert bir dille eleştirmiştir. Ayrıca bu hayasızlıkları yapanların toplumda öne çıkmalarını da eleştirmiştir. Kötülüklerden, fesattan, arsızlıktan uzak durmayan kimselerin gerçek liderliğe layık olamayacaklarını da belirtmiştir. Böylelikle insanları bu kötü hasletlerden uzak durmaya ve güzel ahlakı benimsemeye davet etmiştir.

İslâm Medeniyetinin Geçmişteki İhtişamına Özlem

Özellikle 20. yüzyıl ve sonrasında Müslümanların ahvalinin kötüye gitmesi ve bu ahvalin düzelmeye yönelik ilerleme kaydetmemesi, Müslümanlarda İslâm medeniyetinin geçmiş ihtişamına özlem duygusunu uyandırmıştır. Velîd el-A'zamî de bu duyguyu hissetmiş ve şiirlerinde tasvir etmiştir. Bunu genellikle Müslümanların geçmişteki gücünün veya o güç ve ihtişamı sağlayan yöneticinin yeniden geleceğini söyleyerek ya da o günlerden bahsederek tasvir etmiştir. Nitekim şair bu duyguyu *"ez-Zelzele"* adlı kasidesinde şöyle tasvir etmiştir:

وَيَعُودُ عَهْدُ النُورِ و البُشْرَى كَأَيَّامِ الرَشِيدْ[419]

(Recez Bahri)

"Döner nur ve müjde devri yeniden, tıpkı Hârun Reşid'in günlerinden!"

"Tahiyyetu'l-Cezâir" adlı kasidesinde ise şöyle tasvir etmiştir:

وَسَائِلِي التَارِيخَ عَنْ أَعْمَالِنَا وَالحُقْبَا

[419] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 52.

فَإِنَّهُ أَعْرَفُ بِالْمَا ضِي حَدِيثًا ونَبَا[420]

(Recez Bahri)

"Tarihe sor yaptıklarımızı ve çağları."

"Çünkü o en iyi bilendir geçmişi ve haberleri."

"ez-Zelzele" adlı kasidede şair, Abbâsî devletinin zirve dönemini yöneten Halife Harun Reşîd'e atıfta bulunmuştur. Bu ihtişamlı dönemin bir gün yeniden geleceğine dair umudunu dile getirmiştir. *"Tahiyyetu'l-Cezâir"* adlı kasidede ise şairin, İslâm medeniyetinin büyük başarılarını tarihe sorması; bu ihtişamın artık geçmişte kaldığının ve şairin bunlara duyduğu özlemin bir göstergesidir.

İslâm Kardeşliği

Milliyetçiliğin yaygınlaştığı dönemde Müslümanlar milliyeti önemsemiş, din kardeşliğinin ne olduğunu unutmuşlardır. Halbuki İslâm, Müslümanlara din kardeşliğini hediye ederek tüm Müslümanların bir olmasının kolay bir yolunu sunmuştur. Nitekim Velîd el-A'zamî şiirlerinde İslâm kardeşliğini vurgulamış, Müslümanları bir olmaya davet etmiş ve kurtuluşun ancak İslâm kardeşliğinde olduğunu ifade etmiştir. Şair *"Merhaban bi'l-Beşîr"* adlı kasidesinde şöyle haykırır:

أَبشِيرُ جِئْتَ إِلَى العِرَاقِ لِكَيْ تَرَى مَا حَقَّقَتْهُ أُخُوَّةُ الإِسْلَامِ

اللَّهُ أَكْبَرُ أَيُّ لِقْيَا هَذِهِ مِنْ دُونِمَا قُرْبَى وَلَا أَرْحَامِ

اللَّهُ أَكْبَرُ إِنَنَا لَشَبِيبَةٌ بِقُلُوبِنَا زَرْعُ الْأُخُوَّةِ نَام[421]

(Basît Bahri)

"Ey Müjdeci! İslâm kardeşliğinin yaptıklarını görmek için geldin Irak'a."

"Allahu Ekber! Bu ne karşılaşmadır, kimsede olmazken ne kan bağı ne de akraba."

[420] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 80.
[421] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 40.

"Allahu Ekber! Kalplerinde kardeşlik ekinleri büyüten gençliğiz biz daima."

"Sarha" adlı kasidesinde ise:

فَلَسْنَا نَرَى الإِصْلَاحَ إِلَّا أُخُوَّةً بِهَا يَسْتَوِي بِيضُ الشُّكُولِ وَسُودُهَا[422]

(Basît Bahri)

"Beyazın siyahla eşit olduğu bir kardeşlik haricinde, ıslah görmüyoruz hiçbir yerde."

Bu iki kasidede de açıkça görüldüğü üzere şair kan bağını, milliyeti ve ırkı kenara bırakıp yalnızca İslâm kardeşliği çatısı altında toplanmayı öne çıkarmaktadır. İslâm kardeşliğinin birleştirici gücünü büyük bir heyecan ve coşkuyla işlemiştir. Islahın ve zaferin de ancak bu kardeşlikle mümkün olacağını ifade etmiştir.

İslâmî Değerler

İslami değerler şairin divanda işlediği ana konulardan bir diğeridir. Şiirinin konusu ne olursa olsun beyitlerinde bu değerlerin izlerine rastlanmaktadır. Dinî değerlerin giderek yok sayıldığı bu devirde şairin bu tutumu önem arz etmekte ve bu tutumuyla Müslümanlara, İslâm'ın insanlığa kazandırdığı evrensel değerleri yeniden hatırlatmaktadır. Bu değerlere şair, *"Raġme'l-ḳuyûd"* adlı kasidesinde şöyle değinmiştir:

وَهَدْيُ الرَّسُولِ يَهُزُّ النُّفُوسَ ويُحْيِي الْمَشَاعِرَ فِي السَّادِرِ[423]

(Recez Bahri)

"Peygamberin hidayeti/rehberliği nefisleri titretir, gaflete dalmış olanda bile duyguları harekete geçirir."

Bu beyitte şair, İslâmî değerlerin en önemlilerinden olan Peygamber efendimizin sünnetini ele almıştır. Bu değerin nasıl bir etki yarattığını, insanlara nasıl yeniden canlılık kattığını tasvir etmiştir.

[422] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 32.
[423] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 34.

Batı Karşıtlığı

Müslümanların Batıya özenmeleri; terakki, ahlak ve medeniyetin Batıda olduğu zannına kapılmalarından kaynaklanmıştır. Bu sebeple zamanın düşünürleri, terakki, ahlak ve medeniyetin İslâm'da olduğunu savunmuşlardır. Batının, görünenin zıttı olduğunu, suçların ve kötülüklerin merkezi olduğunu duyurmuş ve toplumu bu hususta bilinçlendirme gereği duymuşlardır. Şair Velîd el-A'zamî de bu kervana katılmış ve şiirlerinde sık sık Batının ikiyüzlülüğü, ahlaksızlığı, sempatik davranışının arkasında yatan art niyetleri gibi meseleleri gün yüzüne çıkarmaya çalışmıştır. Nitekim *"Şekvâ ve Enîn"* adlı kasidesinde bu hususa şu şekilde temas eder:

عَرَفْنَا الغَرْبَ مَهْدَ الْمُجْرِمِينَا وَمَدْرَسَةَ اللُّصُوصِ الغَادِرِينَا

...

رِجَالُ الغَرْبِ –يَا عُوفِيتَ مِنْهُمْ– أُصُولُ الشَرِّ بَيْنَ العَالَمِينا

وَعُنْوَانُ الرَذَائِلِ والْمَخَازِي وَكَهْفُ الشَرِّ والحَصْنَ الحَصِينا[424]

(Recez Bahri)

"Tanıdık Batıyı: suçluların otağı, hain hırsızların ocağı."

"-Allah seni korusun onlardan- Batının adamları; tüm dünyadaki şerrin kaynağı."

"Onlar her türlü rezilliğin ve ayıbın nişanı, şerrin mağarası ve sağlam sığınağı."

Bu beyitlerde şair; yaygın kanaatin aksine Batıyı, ahlaksızlığın, rezilliğin, şerrin ve suçların simgesi ve kaynağı şeklinde tanımlayarak onun gerçek yüzünü açıkça ortaya koymuştur.

Motivasyon Beyitleri

[424] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 88.

Zor dönemden geçen Müslümanların rehavete kapılmamaları ve ümitlerini yitirmemeleri için edebiyatçılar sık sık motive edici sözler kullanmışlardır. Motive edici hikayeler, resimler, şiirler veya beyitler… Velîd el-A'zamî şiirlerinde Müslümanları motive etmeyi ihmal etmemiş, birçok kasidesinde bu minvalde beyit nazmetmiştir. Divanında buna birçok örnek olsa da sadece üç örnek ile yetinilmiştir.

"Yevmu'z-Za'îm" adlı kaside:

سَنُحَطِّمُ الأَغْلَالَ عَنْ أَعْنَاقِنَا ونَصُدُّ تَيَّارَ الفَسَادِ ونَمْنَعُ[425]

(Basît Bahri)

"Boynumuza vurulan zincirleri kıracağız ve fesat seline (akımlarına) karşı koyup engel olacağız."

"Şekvâ ve Enîn" adlı kaside:

وَلَيْلُ الظَّالِمِينَ وَإِنْ تَمَطَّى فَإِنَّ وَرَاءَهُ صُبْحًا مُبَيِّنَا[426]

(Recez Bahri)

"Zalimlerin gecesi uzar da uzar, ama o gecenin ardından sabah pırıl pırıl doğar."

"Merhaban bi'l-Beşîr" adlı kaside:

وَنُعِيدُ لِلْإِسْلَامِ سَالِفَ عِزِّهِ وَنَصُدُّ تَيَّارَ الْفَسَادِ الطَّامِي[427]

(Basît Bahri)

"İslâm'a eski izzetini geri getiririz; fesat seline karşı durur, önünü keseriz."

Beyitlerde açıkça anlaşıldığı üzere, Müslümanları motive eden beyitlerde ortak bir üslup kullanılmıştır. Şair; gerçekleşmesi arzu edilen eylemleri, kesin gerçekleşecek

[425] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 29.
[426] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 89.
[427] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 40.

veya gerçekleşmesi çok yakın bir olgu gibi sunmuştur. Bu üslupla okuyucunun zihninde kesinlik algısı oluşturup duygularını harekete geçirmeyi hedeflemiştir.

Dünyevileşme ve Sekülerleşmeye Eleştiri

Modern dönemde "Din terakkiye engeldir." safsatasının yaygınlaşması, Batının dinden uzaklaşmayı özendirmesi gibi çeşitli nedenler sonucunda insanlar dinden uzaklaşmaya, sekülerleşmeye ve dünyevi olanlara daha düşkün olmaya başlamışlardır. Maalesef bu durum Müslüman coğrafyalarda da görülmüştür. Bu tehlikenin farkında olan birçok düşünür, yazar ve şair, bu hususta insanları uyarmaya gayret göstermişlerdir. Nitekim şair Velîd el-A'zamî de bu kişiler arasındadır. İnsanlara dinin terakkiye mâni olmadığını, sapkın ekollerden uzak durulması gerektiğini ve güzel ahlaka sahip çıkmanın ehemmiyetini vurgulamıştır. Nitekim şair *"Şekvâ ve Enîn"* adlı kasidesinde şöyle bir diyalog tasvir etmiştir:

وقُلْتُ لَهُ: هَلِ الإِسْلَامُ حقًّا يُرِيدُ الظُّلْمَ والجَهْلَ الْمَشِينَا

وَهَلْ يَدْعُو ذَوِيِّهِ إِلَى جُمُودٍ إِلَى رَجْعِيَّةٍ تُعْمِي العُيُونا

هَلِ الإِسْلَامُ جَاءَ بِمِثلِ هَذَا كَمَا قَدْ يَدَّعِي (الْمُتَفَرْنِجُونا)؟

فَقَالَ: بُنَيَّ حَقًّا أَمْ مُجُونًا سَأَلْتَ؟ فَقَدْ لَمِسْتُ بِكَ الجُنُونَا[428]

(Recez Bahri)

"Ona dedim ki: İslâm zulmü gerçekten ister mi ve utanç verici cehaleti? "

"Kendi halkını, donukluğa, gözleri kör eden gericiliğe davet eder mi?"

"İslâm böyle bir şeyle mi geldi? Batı özentilerinin iddia ettiği gibi."

"Dedi ki: Evladım, bunu hakikaten mi sordun, yoksa bir serkeşlik miydi? Zira delilik sana temas etti."

Şair bu beyitlerde bir kişiyle değil, tarihle konuşmaktadır. İslâm'ın iddia edilenin aksine, gelişmeye engel olmadığını vurgulamakta ve bu iddiayı İslâm'ın

[428] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 85, 86.

tarihsel birikimi ile çürütmektedir. Şairin tarihle konuşması, söz konusu ithamların çürütülmesi için İslâm'ın tarihinin yeterli olduğu mesajını vermektedir. Bu yönüyle şiir, okuyucunun zihninde tarihi hafızayı harekete geçirerek onun kendi kendine cevaba ulaşmasını sağlamaktadır.

Dünya Siyaseti

Şair duyarlılığını sadece kendi ülkesinde yaşananlarla sınırlı tutmamış, tüm dünyada olup bitenlere karşı hassasiyet göstermiştir. Başta Filistin olmak üzere birçok yerde yaşanan zulümlere karşı sesini yükseltmiş, bu zulmün sorumlusu olan Fransa, İngiltere ve ABD gidi devletlere isyan bayrağını çekmiştir. Ayrıca zulmü durdurma sorumluluğu olup da buna seyirci kalan Birleşmiş Milletler gibi kurumlara da seslenmiştir. Örneğin *"Lev'a"* adlı kasidesinde şöyle bir eleştiride bulunmuştur:

يَا (هَيْئَةَ الأُمَمِ) الخَبِيثَةَ هَلْ رَوَى لَكَ عَنْ فِلِسْطِينَ الشَهِيدَةِ مُخْبِرُ؟

هَلَّا سَمِعْتِ بِمَا جَرَى فِي (قِبْيَةٍ) مِنْ حَيْثُ أَشْلَاء الوَرَى تَتَبَعْثَرُ[429]

(Basît Bahri)

"Ey pis Birleşmiş Milletler! Hiç sana biri şehit Filistin'den verdi mi bir haber?"

"Duymadın mı Kibya'da neler oluyor neler, insanların bedenlerinin parçalanıp dağıldığı yer."

Bu iki beyitte görüldüğü üzere şair, BM'nin Filistin'de yaşanan zulme karşı sessiz kalmasını ve görmezden gelmesini eleştirmiştir. Nitekim şair ikinci beyitte BM'nin, Filistin topraklarında yer alan Kibya köyünde İsrail tarafından gerçekleştirilen katliama karşı olan tepkisizliğine ve duyarsızlığına tepki göstermiştir.

Ülke Siyaseti

Birçok şair baskıcı yöneticilerin olduğu ortamda şiirlerinde yerel siyaseti ilgilendiren meselelere değinmekten çekinir. Ancak şair Velîd el-A'zamî bu konuda

[429] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 63.

çekinmemiş, hatta yöneticilerin ismini bile zikrederek eleştirdiği olmuştur. Ülkesini sömürgecilere satan, halkını savunmayıp onlara zulmeden yöneticileri şiirlerinde ağır bir şekilde eleştirmiş ve yaptıklarını yüzlerine vurmuştur. Örneğin *"ez-Zevbi'a"* adlı kasidesinde eleştirisini şu şekilde kaleme almıştır:

(نُورِي السَعِيد) كَمِ اسْتَهَنْتَ بِشَعْبِ أُمَّتِنَا الوَدِيعْ

وَنَصَّبْتَ نَفْسَكَ حَاكِمًا لِتَسُومَهُ سَوْمَ القَطِيعْ

وَأَصَابَ ظُلْمُكَ شَيْخَنَا والكَهْلَ والطِّفْلَ الرَّضِيعْ[430]

(Recez Bahri)

"Ey Nuri Said! Ne kadar da çok küçümsedin; yumuşak halkını milletimizin."

"Koydun kendini koltuğuna hâkimin; halkına eziyet etmek için."

"Değdi yaşlımızın tenine eziyetin; yetişkinin, çocuğun ve bebeğin."

Bu beyitlerde şair, Irak'ta üç dönem başbakanlık görevinde bulunan Nuri Said'i eleştirmiş ve halkına yapmış olduğu zulüm ve zorbalığa değinmiştir. Şair bu kasidenin birçok beytinde başbakanı eleştirmiş ve hakaretlerde bulunmuştur.

Müslüman Kimliğini Hatırlatma

Müslüman ülkelerin uzun yıllar boyunca eski güçlerine kavuşamamaları sonucunda genç nesil, İslâm medeniyetinin güç ve ihtişamına şahit olamamıştır. Bu nedenle gençler gücün, ihtişamın, terakkinin ve refahın Batıda olduğu yanılgısına kapılmışlardır. Böylece Batı özentiliği artmış ve Müslümanlar kendi kimliklerinden sıyrılıp Batının kimliğini benimsemeye başlamışlardır.

Şair şiirlerinde, kimlik kaybı yaşayan Müslümanlara kim olduklarını, İslâm medeniyetinin ihtişamlı geçmişini hatırlatır. İnsanları, suni bir medeniyet olan Batıyı terk edip köklü bir medeniyet olan İslâm medeniyetine çağırır. Örneğin *"Ummetu'l-Urb"* adlı kasidede şair bu hususa şöyle değinmiştir:

[430] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 36, 37.

أَنْشِدِي نَغْمَةَ الخُلُودِ عَلَى مَسِمَعِ الكَوْنِ بِأَنَّا أَسْمَى الشُعُوبِ اعْتِقَادا

وَابْعَثِي هِمَّةَ الجُدُودِ لَدَى الأَحْفَاد يَرْقَوا وَيَصْنَعُوا الأَمْجَادا[431]

(Remel Bahri)

"Söyle ebediyet ezgisini kâinatın işiteceği şekilde; "Biziz o millet, inanç bakımından en yüce."

"Gönder ataların azmini torunların yüreğine; yükselsinler ve destanlar alsınlar kaleme."

Şair bu iki beyitte Müslümanlara tek hak din olan İslâm'a mensup olduklarını hatırlatmaktadır. Ayrıca selef Müslümanların azim ve gayretleri sayesinde şanlı bir medeniyet inşa ettiklerini hatırlatarak okuyucuyu kendi öz kimliğine dönmeye ve gayret gösterip İslâm medeniyetine eski ihtişamını yeniden kazandırmaya davet etmektedir.

Hürriyet ve Özgürlük Özlemi

Modern çağda Müslüman beldelerin çoğu ya bağımsızlığını elde edememiş ya da görünürde bağımsız olsa da sömürge altında kalmışlardır. Yönetimde sömürgecilerin çıkarını gözeten ve halkın özgürlüğünü kısıtlayan kişilerin olması sebebiyle de insanlar hürriyete, özgürlüğe hasret kalmıştır. Şair insanların bu hasretine şiirinde değinerek adeta onların duygularına tercüman olmuştur. Örneğin *"ez-Zelzele"* adlı şiirde bu özlemi şu şekilde tasvir etmiştir:

وَبِأَعْيُنٍ تَرْنُو إِلَى فَجْرِ التَّحَرُّرِ مِنْ بَعِيدْ

يَحْدُوهمُ الأَمَلُ الجَدِيدُ وَحَبَّذَا الأَمَلُ الجَدِيدْ[432]

(Recez Bahri)

"Dikilmiş ta uzaklardan gözleri; seyrettiği, hürriyetin fecri."

[431] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 53.
[432] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 49, 50.

"Yeni bir umuttur sürükleyen gönülleri; o yeni umudun ne çoktur güzelliği."

Yoğun duygu içeren bu meseleyi şair, "özgürlük şafağı" imgesiyle işlemiştir. Özgürlük şafağına uzaktan bakılmasıyla, ona duyulan özlemi ifade etmiştir. Ancak şair özlemden bahsedip geçmemiş, ümit verici ifadelerle devam etmiştir. Nitekim bu da şairin sıkça başvurduğu bir üsluptur.

Peygambere Dönüş Çağrısı

Şair birçok yerde şeriata dönüş çağrısında bulunmuştur. Ancak bazı beyitlerinde özellikle Peygamber efendimizin hükmüne davet etmiştir. Böylece şair, şeriat davetini daha duygu yüklü bir şekilde gerçekleştirmiştir. Ayrıca şeriat hakkında önyargının yaygınlaştığı bu dönemde, şeriat yerine "nebevî hüküm" ifadesinin tercih edilmesi, bu beyitlerin daha geniş bir kitleye hitap etmesini sağlamaktadır. Bu davetinin bir örneği *"Kunnâ Nezun"* adlı kasidenin son beytinde bulunmaktadır:

وَلَمْ تَزَلْ هَذِهِ الأَوْضَاعُ قَائِمَةً حَتَّى نَعُودَ إِلَى حُكْمِ النُبُوَّاتِ[433]

(Basît Bahri)

"Bu durumlar daha böyle sürecek; Ta ki biz Nübüvvetin hükmüne dönene dek."

Bu beyitte şair, Müslümanların bulunduğu kötü durumun ancak ve ancak Peygamber efendimize dönüş yani nebevî hüküm ile mümkün olacağını vurgulamaktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi şair, nebevî hüküm ile şeriatı kastetmektedir.

Şer'î Hukuk'un Üstünlüğü

Modern dünyanın dört bir yanında Batı hukukunun yürürlükte olmasından içerlenen şair insanlara, adaletin Batı hukukunda değil, Allah'ın hukuku olan şer'î hukukta olduğunu haykırmıştır. Batı hukukundan sıyrılıp, bir Müslümana yaraşır şekilde şer'î hukuku uygulamaya davet etmiştir. Örneğin *"Nefse"* adlı kasidede;

[433] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 70.

يَا حُقُوقِيُّون يَا مِنْ قَدَرٍ دَرَسْتُمْ بِالحُقُوقْ

هَلْ عَلِمْتُمْ أنَّ حَقَّ اللهِ مِنْ أقْوَى الحُقُوقْ؟

.....

قَدْ دَرَسْتُمْ نظمَ الغَرْبِ جَمِيعًا فَادْرَسُوهَا

عَنْ كِتَابِ اللهِ، لَا عَنْ كُتُبِ الْمُسْتَشْرِقِين[434]

(Mütekârib Bahri)

"Ey Hukukçular! Kader bu ki hukuk okudunuz siz."

"Allah'ın hukukunun, hukukların en güçlüsü olduğunu mu öğrendiniz?"

"Batının sistemini baştan sona işlediniz."

"Hukuku; oryantalistlerin kitaplarından değil, Allah'ın kitabından öğrenin siz."

Şair Batı'dan hukuk öğrenen hukukçulara seslenerek, itirazını dile getirmiştir. İlahi kaynaklı bir hukuk varken beşerî hukuku öğrenmelerinin isabetsizliğine dikkat çekmiştir. Bu beyitlerde şeriatın, tüm hukuk sistemlerinin üstünde olduğunu vurgulamakta ve onu öğrenmek gerektiği mesajını vermektedir. Şair bu beyitlerle aynı zamanda Müslümanlara, İslâmî kimliklerini hatırlatmaya ve bu kimliğe sahip çıkmaya davet etmektedir.

Diriliş Çağrısı

Şair, kasidelerinin birçok yerinde insanları dolaylı veya doğrudan bir şekilde dirilişe çağırmıştır. Başta kendi ülkeleri olmak üzere dünyanın dört bir yanında zulüm kol gezerken buna kayıtsız kalınmaması ve zalimlere karşı mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İnsanlara, artık çektiklerinin son bulması için uyanıp

[434] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 46.

mücadele etmeleri gerektiğini haykırmıştır. Örneğin *"Ḥallu'n-Nevm"* adlı kasidesinde Müslümanlara şöyle seslenmiştir:

يَا قَومُ خَلّوا النَومَ عَنْكُمْ جَانِباً وَاسْتَيْقِظُوا مِنْ غَفْلَةٍ وَرُقَادِ

يَا قَومُ إنّ (السَّيلَ قَدْ بَلَغَ الزُبَى) هَبُّوا فَإنَّ اليَومَ يَومُ جِهَادِ[435]

(Recez Bahri)

"Ey Millet! Bırakın artık uykuyu bir kenara; gafletten ve uykudan kalkın ayağa."

"Ey Millet! Selin geldiği yer uç nokta; Bugün cihat günüdür, haydi ayağa."

Bu iki beyitte görüldüğü üzere şair, insanları gaflet uykularından uyandırmayı amaçlamaktadır. Uyku metaforunu kullanarak insanların duyarsızlıklarına değinmiş ve gafleti bırakmalarını söylemiştir. Ardından insanları cihada yani dirilişe davet etmiştir.

"Yevmu'z-Za'îm" adlı kasidesinde ise:

فكَّ القُيُودَ وَرَاحَ يَبْغِي حقَّهُ مِنْ ظَالِمِينَ تَأَصَّلُوا وتَفَرَّعُوا[436]

(Basît Bahri)

"Hakkını aramak için kurtuldu zincirlerden ;Kök salıp dallanan zalimlerden."

Bu beyitte şair geçmiş zaman kullanarak aslında gelecek zamanda olması gerekeni söylemiştir. Müslümanları prangalarını kırıp zalimlere karşı mücadele etmeye ve haklarını savunmaya davet etmiştir.

Kudüs ve Filistin

[435] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 96.
[436] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 28.

Velîd el-A‘zamî, tüm mazlumların meselelerini dile getirmeyi dava edinmiştir. Bunların başında ise Kudüs meselesi gelmektedir. Mescid-i Aksa hakkında yazdığı kasideler okunduğunda şairin bu davayı ne kadar önemsediği anlaşılmaktadır.[437]

Dinin mukaddesatlarından olan Kudüs'ü savunur ve İslâm ümmetini de savunmaya davet eder. Kudüs'ün işgal altında olmasından duyduğu üzüntüye şiirlerinde sık sık yer verir. Bu konuyu ele alan kasidelerden bazıları *"Îh Filistin", "İle'l-Yehûd"* ve *"Leyletu'r-Rasul"* adlı kasideleridir.

"Îh Filistin" kasidesi, 1949 yılında kaleme aldığı Filistin hakkındaki ilk kasidesidir.[438] Bu kaside 19 beyitten oluşmaktadır. Bu kasidesinde şair şöyle bir serzenişte bulunur:

هَذي فِلِسْطِينُ كَمْ قَدْ نَاحَ نَائِحُهَا ومِنْ كُؤُوسِ الرَّدَى فِي أَرْضِهِمْ شَرِبُوا

والقُدْسُ يُحْكِمُهَا (الحَاخَامُ) واأسَفي والعَرَبُ تَنْدُبُ والإسْلامُ يَنْتَحِبُ[439]

(Basît Bahri)

"İşte Filistin, ne çok inledi feryatla; Ölüm kadehinden içtiler kendi topraklarında."

"Kudüs'ü hahamlar yönetiyor, Yazık ya! Araplar ağıt yakar, İslâm ise ağlar acıyla."

Bu beyitlerde şair, Filistin'in yıllardır maruz kaldığı zulmü tasvir etmektedir. Kudüs, İslâm'ın en değerli mekanlarından biri olmasına rağmen Yahudi hahamlar tarafından yönetilmesine karşı duyduğu hüznü dile getirmiştir. Ancak bu manzara karşısında Arapların yalnızca ağıt yakmakla yetinmelerine, bu meseledeki duyarsızlıklarına sitem etmiştir. *"Ḫallu'n-Nevm"* adlı kasidesinde de Filistin'in mağduriyetini şu şekilde tasvir etmiştir:

[437] Halâvî, "Ḳirâetun fî dîvâni yâ fetiyyete'l-Ḳuds", 61.
[438] Halâvî, "Ḳirâetun fî dîvâni yâ fetiyyete'l-Ḳuds", 61.
[439] el-A‘zamî, *Dîvânu Velîd el-A‘zamî*, 77.

هَذي فِلِسْطِينُ الجَرِيحَةُ تَشْتَكِي قَدْ كادَ مِنْ دَمِهَا يَفِيضُ الوَادِي[440]

(Recez Bahri)

"İşte bu yaralı Filistin, feryat ediyor; kanı neredeyse vadiyi dolduruyor."

"İle'l-Yehûd" kasidesinde ise şair, Yahudilere olan nefretini dile getirir ve onlara tehdit mesajını iletir. Özellikle son beytinde Ebû Temmâm'ın şiirinden yaptığı alıntı buna doğrudan işarettir:

مِهْلًا سَتُخْبِرُكُم عَنَّا مَدَافِعُنَا والنَّارُ أَصْدَقُ إِنْبَاءً مِنَ الكُتُبِ[441]

(Kâmil Bahri)

"Yavaş olun, size haber gelecek toplarımızdan; zira ateş daha etkilidir kitaptan."

Siyasi Meseleler

Şairin gençlik yıllarında siyasi hareketlerin içinde yaşaması sebebiyle şiirinin başlangıç dönemi siyasi bir hüviyet kazanmıştır. Bu şiirlerinde başta Irak'ta olmak üzere genel olarak sömürgecilere karşı mücadelesi açıkça görünmektedir.[442] Şu'â' adlı divan da şairin ilk divanı olması hasebiyle bu divanda siyasi şiirlere rastlanmaktadır. Sadece sömürgecileri değil, aynı zamanda halkının acılarına kayıtsız kalan ülke yönetimlerini de eleştirmiştir. Örneğin *"İtâb"* adlı kasidesinde:

وفِي المغرِبِ الأَقْصَى هُنَالِكَ ثَوْرَةٌ يَشِيبُ لَهَا الطِفْلُ الرَضِيعُ ويَجْزَعُ

فَمَرَّاكَشٌ تَبْكِي وَتَنْدُبُ أَهْلَهَا وسُلْطَانُهَا بِالقَسْرِ يُنْفَى وَيُخْلَعُ[443]

(Tavîl Bahri)

"Fas'ta öyle bir isyan var ki; yaşlandırır ve titretir kundaktaki bebeği."

[440] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 96.
[441] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 48.
[442] el-Ġanîm, "Velîd el-A'zamî", 146.
[443] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 75.

"Marrakeş[444] *ağlıyor, yas tutar sakinleri; oranın sultanı zorla sürülür ve çekilir tahtından eli."*

Bu beyitte açıkça görüldüğü gibi, Irak'tan binlerce kilometre uzakta olan Fas'taki Müslüman kardeşlerinin zulmüne kayıtsız kalmamıştır. Fas'ta, halkının zorluklarına kayıtsız kalan yönetimi eleştirmiştir. Aynı kasidenin devamında:

وَقَدْ عَمَّ أَنْحَاءَ الجَزَائِرِ مِثْلُهَا إِلَى اللهِ تَشْكُو الظَّالِمِينَ وتَصْرَعُ

فَقَتْلٌ وَتَشْرِيدٌ وَظُلْمٌ مُجَسَّمٌ وَفِي تُونُس الخَضْرَاءِ أَنْكَى وَأَفْظَعُ[445]

(Tavîl Bahri)

"Benzer bir isyan sardı Cezayir'i; Allah'a şikayet eder ve alt eder zalimleri."

"Ölüm, sürgün, zulüm; vücut bulmuş orada hepsi; Yemyeşil Tunus'ta da var daha dehşetlisi ve daha beteri."

Bu beyitlerde Fas'a komşu ülke olan Cezayir ve Tunus'taki sorunlara da değinmiştir. Bu kasideden de anlaşılacağı üzere şair, tüm Müslümanların sorunlarını önemsemiş, dolayısıyla kasidelerini Irak sınırları içine hapsetmemiştir.

Divanın temalarına genel olarak baktığımızda Allah'a, Peygambere övgü gibi klasik İslâmî kaside temalarının yanında siyaset, toplumsal sorunlar, diriliş çağrısı gibi modern dönemin temalarının da işlendiği görülmektedir. Geleneksel temaların da modern dönemin ihtiyaçlarına uyumlu bir biçimde işlendiği dikkat çekmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) övülmesi bağlamında, modern çağda İslâm ümmetinin ona duyduğu ihtiyaç özellikle vurgulanmıştır. Dolayısıyla Şu'â' divanı, geleneksel konuların modern bir bakış açısıyla ele alındığı; bunun yanı sıra modern hayatın seyri doğrultusunda ortaya çıkan yeni temaların da geleneğe ve İslâm'a uygun bir şekilde işlendiği bir eser niteliği taşımaktadır.

[444] Fas'ta bulunan bir şehirdir.
[445] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 75, 76.

3.2.2. Divanın Yapısı

İslâmî kasidelerin özelliklerinde değindiğimiz gibi, Velîd el-A‘zamî de şiirlerini eskiye takılıp kalmaktan kurtarmış, geleneği koruyarak modern dünyanın gerektirdiği gibi görüşlerini özgürce ifade edebildiği, modern dünyayı dillendirdiği bir hale getirmiştir.[446] Şu‘â‘ adlı divanında kaleme aldığı kasideler, kaside geleneğini muhafaza etmekle beraber çağının meselelerine hitap eden temalar üzerine yazılmıştır.

Şair sık sık Kur’an’dan, hadislerden ve klasik Arap şiirlerinden alıntı yapsa da şiir dilinde kimseyi taklit etmemiş, özgün bir dil ve üslup ile şiirlerini kaleme almıştır. Bu üslupla insanların gönüllerine hitap etmiş ve duygularını harekete geçirmiştir.[447]

Klasik kaside formunda atlâl geleneğine başvurmasa da bazı kasidelerinde bu geleneğe benzerlik gösteren “eskilere özlem” ile başlamıştır. Nitekim 32 beyitten oluşan *“Raġme’l-ḳuyûd”* adlı kasidesinin ilk on beş beytinde geçmişte olan hatıralar, saf duygular ve huzurlu beldelere özlem yoğun bir tasvirle işlenmiştir. Ardından kasidenin asıl konusuna gelerek orta bölümde[448] direniş ve mücadeleden, son bölümünde ise[449] devrim ve zaferden bahsetmiştir.

Velîd el-A‘zamî, kasidelerinde ele aldığı konuları belli bir düzen ve mantıksal sıralama ile ele alır. Bu düzen neden-sonuç ilişkisi, tarihsel sıralama gibi tertiplerdir. Mesela *“ez-Zevbi‘a”* adlı kasidesinin ilk bölümünde halkın uyanışını, ikinci bölümde uyanışın bir sonucu olarak halkın zulme karşı direnişini, üçüncü bölümde ise direnişin sonucunda elde edilen zaferi işlemiştir.

İslâmî kasidelerin özelliklerinde değindiğimiz gibi, üç ayrı tematik bölümden oluşan klasik kaside formu modern dönemde korunsa da İslâmî kasidelerde bu üç tema birbiriyle bağlantılı olmuştur. Klasik kasidede olduğu gibi birbirinden tamamen bağımsız üç tema seçilmemiştir. Yukarıda vermiş olduğumuz, şairin *“Raġme’l-ḳuyûd”* ve *“ez-Zevbi‘a”* adlı kaside örnekleri bu hususa da örneklik teşkil etmektedir.

---

[446] Emîn, *İtticâhu’l-İslâmî*, 12.
[447] Emîn, *İtticâhu’l-İslâmî*, 26.
[448] Kasidenin 16-23. beyitleri.
[449] Kasidenin 24-32. beyitleri.

Şairin hiciv kasideleri, aynı zamanda medih de barındırmaktadır. Bir yandan zalim yöneticileri, Yahudileri veya sömürgecileri hicvederken diğer yandan, onlara direnenleri methetmiştir.

Şair; kasidelerini, Müslümanlara motivasyon olacak şekilde bitirmeye önem göstermiştir. Örneğin *"Muḥâvera"* adlı kasidesinin ilk yarısında Paris ve Londra'nın sömürge planlarından bahsettikten sonra kasidenin ikinci yarısında onların karşısında dik bir duruş sergilemiş ve planlarının boşa çıkacağını söylemiştir. *"ez-Zevbi'a"* adlı kasidesinde ise Müslümanları direnişe davet etmiş, kasidenin son kısmında da direnişin sonucunda gerçekleşmesi ümit edilen zaferi işlemiştir. İşte bu beyitler, Müslümanlara motivasyon kaynağı olmuştur. Bahsi geçen beyitler şunlardır:

اليَومُ زالَ الظَّالِمُونَ وَمَاتَ أصْحَابُ الدّرُوعْ

وتَكَسَّرَ القَيْدُ الثَّقِيلُ وصَفَّقَتْ كَفُّ الجَزُوعْ

وتَحَرَّكَتْ فِي أنُسِ ال شَعْبِ الأمَانِي والنزُوعْ

نَحْوَ التّحَرُرِ والتّقَدُّمِ فِي الحَيَاةِ بِلَا رُجُوعْ[450]

(Recez Bahri)

"Bugün yok oldu zalimler; öldü zırhlı savaşçılar."

"Kırıldı ağır prangalar; alkış tuttu korkaklar."

"Kıpraştı halkın içinde; dilek ve arzular."

"Hürriyete ve hayatta ilerlemeye doğru; dönüp bakılmaz arkalar."

Şairin şiirsel sözlüğüne baktığımızda, sıkça kullandığı kelimelerin daha çok dinî kelimeler, İslâm tarihi ve medeniyetiyle veya Müslümanların gündeminde olan mevzularla alakalı kelimeler olduğu görülmektedir. Şiirlerinde İslâmî bir sözlük oluşturmuş, iletmek istediği mesajları dinî kavramlardan istifade ederek iletmiştir. Bu

[450] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 37.

kelimelerden bazıları; İslâm, Kur'an, resul, ümmet, devrim, Kudüs, Filistin, Mescid-i Aksâ, hakikat, gençler ve kardeşlik kelimeleridir.[451]

İmge, şiirin vazgeçilmez unsurlarından biridir. İmgelerin olmadığı bir metin, şiirden çok düzyazı niteliği taşır. Bu nedenle şairler, anlatmak istediklerini benzetmeler veya imgeler aracılığıyla dile getirirler. Bazı şairler bunları çok kullanarak şiiri anlaşılmaz hale getirebilir. Oysa Velîd el-A'zamî'nin şiirlerinde anlaşılırlığı daima önde tutmuş ve bu araçları şiirlerinde kapalılığa sebep olmayacak biçimde kullanmıştır. Kapalılığın aksine, tasvir etmek istediği durumu okuyucunun zihninde somut biçimde canlandıracak ve şiirinin daha anlaşılır olmasını sağlayacak şekilde kullanmıştır. Nitekim şair, *"İle'l-Yehûd"* adlı kasidesinin ilk beytinde şu çarpıcı girişi yapmıştır:

مَهْلًا شِرَارَ الوَرَى مَهْلًا سَنُلْبِسُكُم ثَوْبَ المِذَلَّةِ وَالخُسْرَانِ وَالهَرَبِ[452]

(Kâmil Bahri)

"Yavaş olun insanlığın en şerlileri; Giydireceğiz size zillet, hüsran ve kaçış elbisesini."

Bu beyitte şairin tasvir ettiği zillet, hüsran ve kaçış elbisesini Yahudilere giydirmesi, etkili bir imgesel anlatım örneğidir. Şair, Müslümanların Yahudilere hak ettikleri şekilde yaşatacakları aşağılanma ve sefaleti elbiseye benzeterek güçlü bir metafor kurmuştur. Şairin bu tehdidi doğrudan söylemek yerine imgesel anlatımı tercih etmesi, iletmek istediği mesajın etkisini arttırmıştır. *"Leyletu'r-Resûl"* adlı kasidesinde ise:

مَاذَا أَقُولُ وَهَذي القُدْسُ شَاخِصَةٌ أَبْصَارُهَا وَبَنُو أَعْمَامِهَا نُوْمُ؟[453]

(Tavîl Bahri)

"Ne diyeyim ki, Kudüs gözleriyle öylece bakmakta; amcaoğulları ise hala gaflet uykusunda."

---

[451] el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 67,68.
[452] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 48.
[453] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 54.

Bu beyitte imgesel anlatım yoğun bir şekilde görülmektedir. "شَاخِصَةٌ أَبْصَارُهَا" ifadesi şaşkınlıktan bakakalmak anlamına gelmektedir. Kudüs'ün işgal altında olması neticesinde mazlum ve mağdur duruma düşmesi, zikrettiğimiz ifadenin Kudüs'e nispet edilmesiyle tasvir edilmiştir. Beyitte geçen "وَبَنُو أَعْمَامِهَا" ifadesinden ise Müslümanlar ve Araplar kastedilmektedir. Bu ifadeyle şair; Müslümanlar ve Arapların Kudüs ile derin bir tarihi ve dinî bağa sahip olduğunu vurgulamakta, dolayısıyla bu beldede yaşanan zulme kayıtsız kalma haklarının olmadığı mesajını iletmektedir. İşte bu imgelerle, iletilmek istenen mesajın hem daha vurgulu hem de daha anlaşılır bir biçimde okuyucuya iletilmesi sağlanmıştır.

Velîd el-A'zamî'nin şiirlerinde, sembol haline gelen tarihi şahsiyetlere çokça rastlanmaktadır. Bu şahsiyetler aracılığıyla, modern dönemde cereyan eden olayları geçmişle ilişkilendirir. Kaleme aldığı şiirleri tarihe dayandırarak daha etkili hale getirir. Diğer İslâmî kaside şairleri gibi Velîd el-A'zamî'nin şiirleri de dinî sembollerle temayüz etmiştir.[454] Bu yönüyle şiirleri, Müslümanlar nezdinde daha güvenilir ve benimsenebilir bir izlenim kazanmıştır. Sembolik anlatıma yöneldiğinde diğer kültürler ve dinler yerine Kur'an'dan, hadislerden, İslâm tarihinden veya klasik Arap edebiyatından beslenmeyi tercih etmiştir.

Sembolleri kimi zaman medih için kimi zaman da hiciv için kullanmıştır. Örneğin şair *"Tahiyyetu'l-Cezâir"* adlı kasidesinde Cezayir'i sömürmesi sebebiyle Fransa'yı hicvederken şu şekilde bir ifade kullanmıştır:

حارَبْتُمُ يَا أَهْلَ (بَارِيس) النُّهَى والأَدَبَا

.....

أَطْمَاعُكُمْ لَا تَنْتَهِي فِقْتُمْ بِهِنَّ (أَشْعَبَا)[455]

(Recez Bahri)

[454] el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 11.
[455] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 81.

"Ey Paris halkı! Akla ve edebe savaş açtınız."

"Bitmeyen hırslarınızla Eş'ab'ı da aştınız."

"Eş'ab", Arap edebiyatında aşırı doyumsuzluğun ve açgözlülüğün sembolü haline gelmiş mizahi bir karakterdir. Şair burada sömürgecinin (Fransa) hırsını ve doyumsuzluğunu Eş'ab'ın hırsına benzetir. Bu benzetmeyle sömürgede oldukça ileri gittiklerine ve haddi aştıklarına işaret etmiştir.

"ez-Zelzele" adlı kasidesinde ise şair devrim gerçekleştiren gençleri şöyle metheder:

مَرْحَى لِثُوَّارٍ أَعَادُوا لِلْوَرَى عِزَّ الْجُدُودْ

.....

وَرِثُوا الشَّجَاعَةَ عَنْ (صَلَاح الدِّينِ) أَوْ (ابْنِ الوَلِيدْ)[456]

(Recez Bahri)

"Bravo O devrimcilere. Döndürdüler halkı atalarının izzetine."

"Cesareti miras almak için yöneldiler Selahaddin'e ya da İbnü'l-Velîd'e."

Bu beyitte de şair, cesaretin sembolü olan Selahaddin Eyyubi'yi ve Hâlid b. Velîd'i zikretmiştir. Şair, devrimcilerin cesaretinin kaynağı olarak bu iki cesur kişiliği göstererek onların yiğitlik ve kahramanlık vasıflarını yüceltmiştir.

Şair şiirine şahsiyetleri getirmekle yetinmemiş, kavimleri de getirmiştir. Kavimlerin isimlerini zikrederek onların kıssalarına gönderme yapmıştır. Kavimlere; şiirlerinde daha çok Müslümanlara uyarıda bulunmak, üzerlerine düşenleri yapmadıkları ve İslâm'a dönmedikleri taktirde başlarına gelecekleri haberdar etmek için yer vermiştir. Örneğin şair *"Sarha"* adlı kasidesinde kavimlere şöyle yer vermiştir:

[456] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 49.

فَمَا بَالُكُمْ زُغْتُمْ عَنِ الخَيْرِ والهُدَى كَمَا زَاغَ (عادٌ) قَبْلَكُمْ و(ثَمُودُهَا)[457]

(Basît Bahri)

"Size ne oluyor da saptınız hidayetten ve hayırdan; sizden önce sapan Âd ve Semûd'un ardından."

Bu beyitte şairin Âd ve Semûd'u zikretmesi Müslümanlara bir uyarıdır. Hidayetten sapmaları durumunda, bu kavimler gibi helak olacaklarını haber vermektedir. Şair bu uyarısıyla, Müslümanları yeniden hidayete dönmeye çağırmaktadır.

Şiirlerini anlaşılır bir dille kaleme almış, hatta bu konuda eleştiri aldığı da olmuştur. Ancak şair, şiirlerini yazma gayesi gereği kolay ve anlaşılır bir dil kullanması gerektiği görüşündedir. Çünkü şiirlerini halkı etkileme ve dünyada bir şeyleri değiştirme gayesiyle kaleme almıştır. Şiirleri, doğrudan halka hitap etmiştir.[458] Dolayısıyla halkın anlayamayacağı bir üslup kullanması doğal olarak kendisinden beklenemez. Şu'â' adlı divanını incelediğimizde de tüm divanlarında olduğu gibi kolay bir dil kullandığını görmekteyiz. Bu divanda yazılan kasideler, halk için ve halkın anlayacağı bir dille yazılmıştır.

Divanda, Velîd el-A'zamî'nin tüm şiirlerinde olduğu gibi anlam derinliğine önem verilmiştir. Her ne kadar şekil ve üslubun belli bir edebî seviyesi olsa da anlamın çok daha ön planda tutulduğu açıkça görülmektedir. Bu da İslâmî kaside yazarlarında çokça görülen bir durumdur.[459] Ayrıca anlam için şiirlerinin sanat değerinden ödün vermemeye çalışmıştır.

Nâsır Yûsuf Câbir, şairin anlam için sanatsal yapıdan ödün vererek şiir yazdığını iddia ederek onu makalesinde eleştirmiştir.[460] Bu makalesini, Velîd el-A'zamî'nin şiirlerini objektif bir şekilde edebî tenkit amacıyla kaleme almıştır. Ancak şu husus göz önünde bulundurulmalıdır ki Velîd el-A'zamî şiirlerini halkı irşâd amacıyla yazmıştır. Dolayısıyla sanatsal yapısı yüksek ve ağır bir dil kullanması

[457] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 31.
[458] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 25.
[459] Şebâne, "Şi'ru Velîd el-A'zamî", 221.
[460] Şebâne, "Şi'ru Velîd el-A'zamî", 221,222.

beklenemez. Aksi taktirde şiirleri hedefine ulaşamaz, diğer şiirler gibi sadece belli bir kitleye hitap ederdi. Şairin bu amacı göz önünde bulundurularak şiirler incelenmelidir. Şiirleri diğer şiirlerle aynı kriterleri baz alarak kıyaslanmamalı, İslâmî kasidelere özgü yapıları dikkate alarak incelenmelidir.

Velîd el-A'zamî'nin şiirini incelerken karşımıza çıkan en belirgin hususlardan birisi, okuyucunun zihnine ya da vicdanına yerleştirilmek istenen belirli bir mesajın olmasıdır. Bunlar ertelenemeyecek ölçüde acil mesajlardır. Bu mesajlar kimi zaman siyasi, kimi zaman insani ya da dinî bir mahiyet taşır. Bu mesajlarını adeta feryat edercesine insanlara ulaştırmaya çalıştığından dolayı şiirleri, karmaşık söz oyunlarından ve süslü anlatımlardan uzaktır.[461]

Şair, modern dönemde yaygınlık kazanan tenâs sanatına da başvurmuştur. Bu sanat Arap edebiyatında eskilere dayansa da 1950'lerden sonra Fransız kuramcı Julia Kristeva'nın "intertextualité/metinlerarasılık" kavramını ortaya koymasıyla daha da yayılmıştır. *"Terim olarak tenâs; bir edebî metnin yeni müstakil bir metin olacak şekilde alıntı, telmih, işaret gibi yöntemlerle bir fikir, bilgi veya duygu taşıyan diğer edebî metinlerden ifadeler ve fikirler taşımasıdır."*[462] Bu sanat, iktibas sanatını da kapsamaktadır. Velîd el-A'zamî hem iktibas sanatına hem de iktibas dışında kalan tenâs sanatına başvurmuştur.

Şair, klasik Arap şiirine saygıyla yaklaşır, geleneğin ruhundan istifade eder. Gelenekten beslenmenin şiirlerine estetik ve anlam derinliği kazandırdığı kanaatindedir. Binaenaleyh şiirlerini klasik Arap şiirleriyle beslemiştir. Şiirlerini, geleneksel şiirle ve İslâm'la bütünleştirmiştir. Bu minvalde yaptığı tenâs sanatı ile klasik Arap edebiyatına bağlılığını, iktibas ile de İslâm'a bağlılığını şiirlerinde göstermiş ve şiirlerini kuvvetlendirmiştir.

Klasik şiirlerden alıntı yapmış ancak bazen alıntıları olduğu gibi kullanmamış, şiirin bağlamına uygun olacak şekilde yeniden işlemiştir. Bu yönüyle şairin şiirlerinde

[461] Şebâne, "Şi'ru Velîd el-A'zamî", 222,223.
[462] Ahmet Yıldız, "Modern Arap Edebiyatında Tenâs: Mahmûd Sâmî el-Bârûdî Örneği", *Marife Dergisi* 21/1 (2021), 463.

tenâs sanatını görmekteyiz. Örneğin *"İle'l-Yehûd"* adlı kasidesinde Ebû Temmâm'ın şiirinden yaptığı alıntı şu şekildedir:

مهلًا سَتُخْبِرُكُمْ عَنَّا مَدَافِعُنَا وَالنَارُ أَصْدَقُ إِنْبَاءً مِنَ الكُتُبِ[463]

(Kâmil Bahri)

"Yavaş olun, size haber gelecek toplarımızdan; zira ateş daha etkilidir kitaptan."

Bu beytin ikinci mısrasında şair, Ebû Temmâm'ın "السَيفُ أَصْدَقُ إِنْبَاءً مِنَ الكُتُبِ" mısrasını kendi şiirine uyarlayarak kullanmıştır. Bu meşhur beyiti kullanması klasik şiirlerin edebî değerini üstün bulduğunun bir göstergesidir.

Şairin şiir inşasında klasik şiirlerden alıntı yapmakla yetinmediği, aynı zamanda Arap edebiyatı geleneğinde önemli bir yere haiz darb-ı mesellerden de istifade ettiğini görmekteyiz. Örneğin *"Teḥiyyetu'l-Cezâ'ir"* adlı kasidesinde şöyle bir kullanım mevcuttur:

وَظَهْرُنَا مِنْ وِزْرِكُمْ قَدْ كَادَ أَنْ يَحْدَوْدِبَا

وَإِنَّ مِنْ إِجْرَامِكُمْ قَدْ بَلَغَ السَّيْلُ الزُّبَى[464]

(Recez Bahri)

"Günahınız sırtımıza, yük oldu kamburlaştırırcasına."

"Artık sizin suçlarınızla, sel geldi uç noktaya."

"İle'ş-Şebâb" adlı kasidesinde ise:

(وَالحَقُّ يَعْلُو وَلَا يُعْلَى عَلَيْهِ) كَمَا قَدْ صَحَّ ذَلِكَ عَنْ أَجْدَادِنَا الأُوَلِ[465]

(Recez Bahri)

[463] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 48.
[464] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 81, 82.
[465] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 99.

"Hak yücedir, hiçbir şey çıkarılmaz üstüne; atalarımızdan geldi bu, doğru söz diye."

Verdiğimiz ilk örneğin ikinci beytinde görüldüğü gibi şair, sabrın taşması anlamına gelen Arapça darb-ı meseli olduğu gibi şiirinde kullanmıştır. İkinci örnekte de Arapçada çokça meşhur olan "وَالحَقُّ يَعْلُو وَلَا يُعْلَى عَلَيْهِ" deyimini kullanmıştır. Şair bunları ustaca kullanmış ve şiirinin akıcılığına zarar vermemiştir.

Velîd el-A'zamî Kur'an-ı Kerim ve hadis-i şerifleri, Arap dili ve edebiyatının temel dayanakları olarak görür. Bu değerlere karşı çıkanlarla da sertçe mücadele etmiştir.[466] Kendisi de şiirlerini Kur'an ve hadislerden çokça beslenmiştir. Bunun doğal bir sonucu olarak şiirlerinde iktibas sanatına sıkça rastlanmaktadır. Buna şairin *"Lev'a"* adlı kasidesinden şu beyiti örnek verebiliriz:

يَا مُنْقِذُ العُرْبِ الحَرِيصُ عَلَيْهِم عَادَتْ (قُرَيظَةُ) و(النَضِيرُ) و(خَيْبَرُ)[467]

(Basît Bahri)

"Ey Arapları koruyan, düşkün olan onlara; Kureyza, Nadîr ve Hayber geri döndü buralara."

Bu beyitte şair Hz. Peygamberimize nidada bulunurken onu Arapların kurtarıcısı olarak nitelendirmiş ve onlara düşkün olduğunu söylemiştir. Bunu da Tevbe suresi 128. ayetinde geçen kelimeleri kullanarak ifade etmeyi tercih ettiğini görmekteyiz. Yine aynı kasidede:

وَالمسْجِدُ الأَقْصَى يُرَدِّدُ صَارِخًا قُمْ وَارْعَنِي (يَا أَيُّهَا المدَّثِّرُ)[468]

(Basît Bahri)

"Mescidi aksa bağırıyor yeniden; kalk ve beni koru ey örtüsüne bürünen."

Bu beyitte şair Müddessir suresinin ilk iki ayetini şiirinin akışına uyacak şekilde yeniden şekillendirerek iktibas etmiştir. Bu ayeti tercih ederek şair, aslında

[466] Şebâne, "Şi'ru Velîd el-A'zamî", 239.
[467] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 62.
[468] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 63.

ümmetin durumunu tasvir etmiştir. Dışarda zulüm kol gezerken, örtüsüne bürünüp saklanan ve bu zulümlere seyirci kalan bir ümmet. Bu iktibas sayesinde ümmete, artık örtünün altından çıkıp ayaklanma vaktinin geldiğini Kur'an diliyle bildirmiştir.

Şairin *"ez-Zelzele"* adlı kasidesinde ise şair Irak başkanı Nuri Said'i eleştirdiği beyitlerden bazıları şunlardır:

سُقْتَ الشَّبابَ إِلَى المعَا قِلِ المجَازِرِ وَاللُّحُودْ

أَفْرَطْتَ بِالإِفْسَادِ يَا (نُورِي) وَجَاوَزْتَ الحُدُودْ

وَلِسَانُ حَالِكَ يَسْتَمِرُّ مُرَدِّدًا (هَلْ مِنْ مَزِيدْ؟)[469]

(Recez Bahri)

"Sürdün gençleri sığınaklara, katliamlara ve mezarlara."

"Ey Nuri! Haddini aştın ve aşırıya kaçtın fesat çıkarmada."

"Halinin lisanı (cehennemin demesi gibi) "Yok mu daha fazlası?" der daha."

Şair Nuri Said'i hicvettiği bu beyitlerde Kâf suresi 30. ayetten iktibasta bulunmuştur. İktibas ettiği ayet lafzını hiçbir değişiklik yapmadan şiirinde kullanmıştır. Şair; Nuri Said'in doyumsuz hırsını, cehennemin ahirette kafirlere doymamasına benzeterek etkili bir eleştiri yöntemi kullanmıştır.

Şair, kasidelerinde edebe aykırı ifadeler kullanmasa da Müslümanların bulunduğu kötü duruma sebep olanları ağır bir şekilde eleştirmiş ve kaba ifadeler kullanmıştır. Oysa Velîd el-A'zamî şefkatli bir şair olarak bilinirdi. Kaba ifadeler kullanmasının sebebi; gördüğü zulümler, yaşadığı trajediler ve Müslümanlara zarar veren kişilere karşı tahammülünün olmamasıdır.[470] Gençliği coşkulu ve heyecanlı olan şair *"Hâze Ene"* adlı kasidesinde kendinden şu şekilde bahsetmiştir:

وَلَسْتُ الشَاعِرَ الرَخو الذِي يَقْنَعُ بِالْهَمَسِ

[469] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 51.
[470] Emîn, *İtticâhu'l-İslâmî*, 26.

وَخَيْرُ الشِّعرِ مَا كَانَ صَرِيحَ الغَايِ كَالشَّمْسِ

فَمَا مِلْتَ إِلَى لَيْلَى وَلَا فَكَّرْتُ فِي قَيْسِ

وَلكِنْ حُبُّ إِخْوَانِي قَدْ اسْتَوْلَى عَلَى حِسِّي[471]

(Kâmil Bahri)

"Gevşek bir şair değilim ki kandırsın beni bir fısıltı."

"Gayesi, güneş gibi apaçık olandır şairin hayırlısı."

"Ne Leyla'ya meylettim ne de düşündüm Kays'ı."[472]

"Ancak kardeş sevgisi, tüm duygularımı kapladı."

Başka bir kaynakta bu beyitler; şairin, hedefine ulaşmak için süslü ifadelerden ve çetrefilli terkiplerden vazgeçtiği, sade ifadelerle insanlara doğrudan ulaşmaya çalıştığı şeklinde yorumlanmıştır.[473]

Şiirlerinde zaman mefhumuna baktığımızda üç zaman da karşımıza çıkmaktadır. Geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman. Gerçeklikle iç içe olan şiirlerden beklenen de budur. Çünkü gerçek hayatta; geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman birbiriyle bağlantılıdır. Acı gerçeklerden kaçıp geçmişe sığınan şiirler gibi gerçeklikten kaçma derdi olmayan her şiir, bu üç zamanı da barındırır. Velîd el-A'zamî de şiirlerinde bu üç zamanı bir bütün olarak ele almıştır.[474] İslâmî bakış açısına dayanan bu anlayış sayesinde şair, okuyucularına; geçmişin de geleceğin de Allah'ın olduğunu, dilediği zaman her şeyi hâlden hâle çevirebileceğini hatırlatır. Bu doğrultuda Müslümanların rehavete kapılmayıp ümit var olarak bu zilletin sona ermesi için azimle çalışmaları gerektiği mesajını vermektedir.

Velîd el-A'zamî'ye göre geçmiş, bir anıdan ibaret değildir. Geçmiş, içinde bulunulan zamanın sorunlarını çözmek ve sağlıklı bir gelecek temin etmek için

[471] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 27.
[472] Kays: Leyla ile Mecnun hikayesindeki Mecnun'un gerçek adıdır. Tam ismi Kays b. Mülevvah el-Âmirî'dir.
[473] Şebâne, "Şi'ru Velîd el-A'zamî", 223.
[474] Şebâne, "Şi'ru Velîd el-A'zamî", 243.

gereken önemli kaynaklardan biridir. Yani şaire göre geçmiş, şimdiki zamanın sorunlarının aşılmasında ve geleceğe yönelmede pusula görevi görür.[475]

Aynı zamanda şair geçmişteki zaferleri tasvir ederek Müslümanları cesaretlendirmeye çalışmıştır. Örneğin *"Yevmu'l-Ḳâdisiyye"* adlı kasidesine şöyle başlar:

سَلْ سَالِفَ العَصْرِ عَنْ أَنْبَاءِ مَاضِينَا إنْ رُمْتَ لِلْحَالِ إيضَاحاً وتَبْيِينًا[476]

(Kâmil Bahri)

"Sor geçmiş çağlara, geçmişimizin haberleri hakkında; açıklık ve aydınlık getirmek istiyorsan durumumuza."

Şair bu beyitte geçmiş çağların izlerinin yani tarihin, bugüne bir şeyler söyleyebileceğini ve şu anki halimizi anlamak isteyenin geçmişe dönüp bakması gerektiğini belirtmiştir.

Kasidelerinde biz ifadesini çok kullanır. Ben diline çok başvurmaz. Bizden kastettiği Müslümanlar ve İslâm ümmetidir. Onlar ifadesini kullandığında da genellikle Yahudileri, İngilizleri, sömürgecileri, Komünistleri, Siyonistleri, kısacası kendisine ve Müslümanlara düşman addettiği herkesi kasteder.

Şair kasidelerine çarpıcı bir başlangıç yapmaya özen göstermiştir. Okuyucuyu daha ilk dizeleri okurken etkilemeye çalışır. Kasidenin sonunda da mevzuya nokta koyar ve çarpıcı bir kapanış yapar. Şair, matla beytinde dikkat çekmek amacıyla genellikle nida, hitap, emir ve yasak fiilleriyle yahut niyaz, dua ve şart cümleleri kullanarak anlamı güçlü bir giriş yapmayı tercih etmiştir.

Şair kasidelerinin çoğunu, klasik kaside geleneğinde olduğu gibi çift mısralı formda kaleme almıştır. Şu'â' adlı divanında sadece iki şiirde çift mısra formundan çıkmıştır. Geriye kalan 30 şiirini de çift mısralı formda yazmıştır.

Modern dönemde kafiyesiz serbest şiir akımından etkilenmeyen şair bu konuda geleneğe sahip çıkmıştır. Kafiyeye büyük önem veren şair, kafiyeleri cümlenin temel

[475] Şebâne, "Şi'ru Velîd el-A'zamî", 243.
[476] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 94.

ögeleri olan müsned, müsnedun ileyh, fiil, fail, meful, mübteda ve haber ögeleriyle oluşturmuştur.[477] Modern Arap şiirinde kafiye genellikle zarf, edat ve bağlaç gibi cümlenin yan ögeleri ile sağlanır. Velîd el-A'zamî'nin ise cümlenin temel ögeleri ile kafiye oluşturması, kafiyeye verdiği önemin ve kafiyeye biçimsel bir süs olması dışında anlamsal bir işlev yüklediğinin bir göstergesidir. Bir beyitte anlamın en vurgulu olduğu kısım, sonudur. Şairin, kafiyeleri kelimeleri özenle ve cümlenin ana ögelerinden oluşturması, şiirinde anlama ne denli önem verdiğinin de bir göstergesidir. Örnek olarak *"İle'ş-Şebâb"* adlı kasidesinden şu beyiti verebiliriz:

وَإِنْ شَعَرْتَ بِنَقْصٍ فِيكَ تَعْرِفُهُ فَغَذِّ رُوحَكَ بِالْقُرْآنِ وَاكْتَمِلْ[478]

(Recez Bahri)

"Kendinde bir eksiklik hissedersen; Kur'an'la besle ruhunu, tamamlan yeniden."

Bu beyitte şair, cümlenin temel ögelerinden olan bir kelime ile sonlandırmış ve kafiyeyi bu kelime ile sağlamıştır. Aynı zamanda bu beyitte iletmek istediği "kendisinde eksiklik hisseden bir gencin, bu eksikliği mutlaka gidermesi gerektiği" mesajını, beytin en vurgulu kelimesi olan son kelimesiyle yani "وَاكْتَمِلْ" ifadesiyle okuyucuya iletmiştir.

Divan, aruz vezni açısından incelendiğine şairin çeşitli bahirler kullandığı görülmektedir. Bu bahirlerin tamamı klasik kasidelerde kullanılan bahirlerdir. 32 kaside barındıran divanında 11 kasideyi recez bahrinde, 8 kasideyi de basît nazmetmiştir. 5 kasideyi kâmil bahrinde, 4 kasideyi de tavîl bahrinde nazmetmiştir. Mütekârib, mütedârek, remel ve vâfir bahirlerini de yalnızca birer kasidede kullanmıştır. Şairin çoğunlukla recez ve basît bahirlerini seçmesi, kasidelerini yazma gayesi ile mutabık görünmektedir. Çünkü bu vezinler akıcılığı ve anlaşılırlığıyla bilinmektedir. Nitekim bu vezinler, halk şiiri vezinleri olarak da bilinmektedir. Bu da şairin, kasidelerini irşâd ve toplumsal mesaj gayesiyle yazdığının göstergesidir. Şairin tercih ettiği kâmil ve tavîl vezinleri için ise çok farklı bir durum söz konusu değildir.

[477] el-Muhaysen, *el-Münâsebâtu'd-dîniyye*, 97.
[478] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 97.

Çünkü kâmil bahri recez bahri ile, tavîl bahri ise basît bahri ile yakından ilişkilidir. Ayrıca mütedârek bahri, klasik dönemde çok az görülmekle beraber modern dönemde ise şairler tarafından deneysel amaçla seçilmiştir. Şairin bu bahir tercihleri klasik geleneğe hâkim olduğunu, modern dönem denemelerine kendisi de katıldığını, mesajını halka ulaştırmak için daha akıcı vezinlere ağırlık verdiğini ortaya koymaktadır.

Kasidelerini genellikle kafiye birliği olacak şekilde kaleme alsa da sayıları az da olsa bir kasideyi birden fazla kafiye ile yazdığı da olmuştur. Şu'â' adlı divanında 29 şiirde kafiye birliği varken, 3 şiirinde ise kafiye birliği yoktur. Bu üç şiirde, her dörtlüğü veya bölümü kendi içinde kafiyelendirmiştir.

Şair, şiirlerinde dış kafiyeyle beraber iç ahengi de önemsemektedir. Öyle ki bazı beyitleri, dilden dile dolanmış, gösterilerde slogan olarak kullanılmış, hitabeti güçlendirdiği düşüncesiyle konuşmalarda çokça söylenmiştir. Mümkün olan en yüksek düzeyde ahenkli bir yapı oluşturmaya özen göstermiştir.

İç ahengi önemseyen bir şair bunu birkaç yolla sağlamaya çalışır. Bunlar; cümlelerin tekrarı, kelimelerin tekrarı, ses birimlerinin tekrarı ve kalıpların/babların tekrarıdır.[479] Tekrar sanatı Velîd el-A'zamî'nin şiirinde dikkat çeker. Kelimelerin tekrar ettiği beyitlere örnek olarak *"ez-Zevbi'a"* adlı kasidesini verebiliriz:

هَدَفُ القَضَاءِ عَلَى الفَسَادِ قَدْ اسْتَبَدَّ بِكُلِّ رِيعْ

هَدَفُ القَضَاءِ عَلَى لُّصُوصِ وَكُلِّ سِمْسَارٍ خَلِيعْ

هَدَفُ القَضَاءِ عَلَى الشِّقَاقِ فَإِنَّهُ شَرٌّ فَظِيعْ[480]

(Recez Bahri)

"Hedef, her alana egemen olan fesadı yok etmek."

"Hedef, hırsızları ve her türlü ahlaksız simsarları/komisyoncuları yok etmek."

[479] Şebâne, "Şi'ru Velîd el-A'zamî", 245.
[480] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 36.

"Hedef, en büyük şer olan fitneyi yok etmek."

Şair bu beyitlerde tekrar sanatını kullanarak, ifadesini vurgulamıştır. Tekrar ve beyitlerin sonundaki kafiyelerle şiirinde iç ahenk oluşturmuştur. Kalıpların ve ses birimlerinin tekrar ettiği beyitlere örnek olarak da şairin *"Rağme'l-ḳuyûd"* adlı kasidesini verebiliriz:

وَنَرْعَى الذِمَارَ وَنَحْمِي الدِّيَارَ وَنُعْلِي المَنَارَ إِلَى الحَائِرِ[481]

(Recez Bahri)

"Gözetiriz halkı, savunuruz vatanımızı; varana kadar uç noktaya, yükseltiriz sancağı."

Bu beyitte şair lafız bakımından benzer olan "الذمَارَ", "الدِّيَارَ" ve "المَنَارَ" kelimelerini kullanmıştır. Bu kelimelerin "ار" ile bitmesi ve "الحَائِرِ" kelimesinin de bu kafiyeye yarı uyumlu gelmesi, şairin seci sanatına başvurduğunu gösterir. Kelimeler arasındaki lafız benzerliği ve kafiye uyumu, bir ses armonisi ortaya çıkarmıştır. Aynı kasidede geçen diğer bir beyitte:

وَكَيْفَ يَعِيشُ كِبَارُ القُلُوبِ مَعَ السَاقِطِ النَاقِصِ العَاهِرِ[482]

(Recez Bahri)

"Nasıl yaşasın kalbi büyük; başkasıyla, arsız, ahlakı eksik ve düşük."

Bu beyitte de aynı yöntemi kullanarak aynı kalıpta (ism-i fail) gelen kelimeler kullanmıştır. Bu beyitler şairin, aruz vezni ile yetinmeyip iç ahengi de önemsediğinin örneklerinden sadece iki tanesidir.

Mesaj içerikli şiirlerde etkili bir dil kullanmak için çeşitli belagat yöntemleri mevcuttur. Şair de şiirlerinde belagat unsurlarından bolca istifade etmiş ve bunları en güzel şekilde kullanmaya çalışmıştır. Nitekim şiirler incelendiğinde oldukça fazla sanata rastlanmaktadır. Etkili bir şekilde kullandığı meânî unsurlarından bir tanesi nida

[481] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 34.
[482] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 34.

sanatıdır. Bu yöntem dikkati çeker ve okuyucuya ikaz hissi verir. Velîd el-A'zamî de, yoğun mesaj içerikli kasidelerini daha etkili kılmak adına bu sanata sıkça başvurmuştur.[483] Şairin kasideleri bir kişiye, bir topluluğa, Müslümanlara veya düşmanlara hitap ettiği izlenimini verir. Kasidelerinde Peygamberimize, ümmete, düşmanlara ve destekçilerine, tarihe ve güzel bir hasletin sembolü haline gelen şahsiyetlere nidada bulunduğunu görmekteyiz. Böylece şair, okuyucuya iletmek istediği mesajı daha etkili hale getirmeye çalışmaktadır. Örneğin şairin *"Lev'a"* adlı kasidesinde şöyle nidada bulunmuştur:

يَا سَيِّدَ الزُعَمَاءِ جِئْتُكَ شَاكِياً أَمْرَ الذِينَ تَزَعَّمُوا وتَصَدَّرُوا[484]

(Basît Bahri)

"Geldim sana şikayetle, ey efendilerin efendisi; liderlik ve önderlik taslayan kişilerin halini."

"Riyâ" adlı kasidesinde ise:

رُوحِي فَدَاكَ أَبَا البُتولِ تَهُزُّنِي ذِكْرَاكَ. حَتَّى أُلْهِبَتْ أَحْشَائِي[485]

(Basît Bahri)

"Canım sana feda olsun ey kahramanların pîri; zikrin sarsar beni, hatta yakar içimi."

Bu beyitlerde geçen "سيدَ الزعماءِ" ve "أبا البتولِ" ifadeleriyle, Hz. Peygamberimizi kastederek ona seslenmiştir. *"Yevmu'z-Ze'îm"* adlı kasidesinde şair ümmete, Müslüman gençlere şu şekilde nidada bulunmuştur;

يَا فَتِيَّةَ الإِسْلَامِ سَوُّوا صَفَّكُم وبِغَيرِ دِينِ اللهِ لَا تَتَدَرَّعُوا[486]

(Basît Bahri)

[483] Daha fazlası için bk. el-Ḳubeysî, "en-Nidâ fî dîvânu'ş-şu'â'".
[484] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 61.
[485] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 90.
[486] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 29.

"Ey İslâm gençleri, saflarınızı sık tutun; Allah'ın dini dışında bir şeye sarılmayı da unutun."

Etkili bir şekilde kullandığı meânî unsurlarından bir diğeri ise istifhâmdır. Şair, muhatabın dikkatini çekecek şekilde ve anlatmak istediği ifadeyi daha etkili olmasını sağlayacak bir şekilde bu sanatı kullanmıştır. Nitekim *"Şekvâ ve Enîn"* adlı kasidesinde şöyle bir kullanım karşımıza çıkmaktadır:

إِذَا كَانَ اللَّئِيمُ زَعِيمَ قَوْمٍ فَمَاذَا تَأْمُلُنَّ بِأَنْ يَكُونَا[487]

(Recez Bahri)

" Bir kavmin başına geçmişse alçak biri, onlardan ne hayır umarsın ki?"

Şairin okuyucuya yönelttiği bu soruda, alçak bir liderin yönettiği bir topluluktan hayır beklenemeyeceği anlamı gizlidir. "...ne hayır umarsın ki?" şeklindeki soru, aslında güçlü bir olumsuz hüküm ihtiva eder. Şair, soru ifadesiyle alçak yöneticiye kesin bir eleştiri yöneltmiştir.

Divanda, belâgatin beyân unsurlarının yoğun biçimde kullanıldığı görülmektedir. Nitekim tek bir beyitte dahi birden fazla sanatın yer aldığına rastlanmaktadır. Bununla beraber bu yoğun kullanım şiirin anlaşılırlığını olumsuz yönde etkilememektedir. Zira bu sanatlar anlamı zorlaştırmak için değil kuvvetlendirmek için kullanılmıştır. Örneğin *"Sarha"* adlı kasideden bir beyit:

فَقَدْ أَشْرَقَتْ شَمْسُ الحَقِيقَةِ بَيْنَنَا كَمَا سَرْحَة الإِسْلَامِ أَوْرَقَ عُودُهَا[488]

(Basît Bahri)

"Doğdu içimize hakikat güneşi. İslam ağacının dallarının yeşermesi gibi."

Birçok belagat unsurunu barındıran bu beyit, teşbîh ile dikkat çekmektedir. Hakikat, güneşe; İslâm ise ağaca benzetilerek teşbîh yapılmıştır. "Ağacın dalları" ifadesinde de ağaç değil de İslâm'ın yeniden dirilişi ve kuvvet bulması kastedilerek

[487] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 88.
[488] el-A'zamî, *Dîvânu Velîd el-A'zamî*, 32.

kinaye yapılmıştır. Ayrıca beyitte, hakikatin zuhuru ile İslâm'ın filizlenmesi olarak sunulan iki tablo birbirine benzetilmek suretiyle teşbîh-i temsîlî sanatı icra edilmiştir.

Divanda, manayı güzelleştiren bedî‘ sanatlarına da rastlanmaktadır. Bu sanatlarla şair şiirlerindeki manayı derinleştirmiş ve güçlendirmiştir. Örneğin *"sarha"* adlı kasidesinin bir beytinde bedî‘ sanatlarından olan tıbâk sanatına şöyle başvurmuştur:

فلَسْنَا نَرَى الإِصْلَاحَ إِلَّا أُخُوَّةً بِهَا يَسْتَوِي بِيضُ الشُّكُولِ وَسُودُهَا [489]

(Basît Bahri)

"Beyazın siyahla eşit olduğu bir kardeşlik haricinde hiçbir ıslah görmüyoruz."

Bu beyitte, bedî‘ sanatlarından tıbâk dikkat çekmektedir. Şair, birbirine zıt olan siyah ve beyaz kelimelerini uyum içerisinde kullanarak tıbâk sanatını icra etmiştir.

[489] el-A‘zamî, *Dîvânu Velîd el-A‘zamî*, 32.

SONUÇ

Edebiyat, bir milletin kimliğini, tarihini, düşüncelerini ve değerlerini yansıtan toplumsal bir olgudur. Arap edebiyatı tarihi boyunca da bu yansıtma görevini en iyi şekilde yerine getiren edebî tür kasideler olmuştur. Kasideler, tarih boyunca birçok değişiklik yaşasa da bu değişiklikler toplumsal yaşantıyla paralel olmuş ve Arap toplumunun kimliğini yansıtmıştır. Ancak modern dönemde kasidelerde bir ilk yaşanmış ve kasideler; kendi kültürlerinden, örf ve âdetlerinden uzak olan Batıyı yansıtmaya başlamıştır. Kasidelerde, gelenekten ciddi bir uzaklaşma görülmüştür. Bu durum beraberinde bir kimlik krizi getirmiştir. Bu kriz ile mücadele amacıyla İslâmî Edebiyat akımı ortaya çıkmıştır. Bu isimlendirmeye başta itirazlar olsa da İslâmî Edebiyat isimlendirmesi zamanla oturmuş ve akımın ismi olarak kalmıştır. İslâmî Edebiyat akımı başta bireysel çalışmalarda ilerlemiştir. Ancak kollektif çalışmalara duyulan ihtiyaç sebebiyle sempozyumlar düzenlenmiş, akımın ismi, tanımı, vizyonu ve misyonu gibi meseleler tartışılmıştır. Bu çalışma neticesinde akımın ismi, vizyonu ve misyonunun, İslâmî Edebiyat akımının resmi sitesinde bulunan tanımında yer aldığı tespit edilmiştir. Nitekim tanımda edebiyatın muhteva, bakış açısı, amaç ve şekline temas edilmiştir. Bu tanım ile muhtevanın insan, hayat ve kâinat olması gerektiği; muhtevanın İslâmî tasavvurda uygun bir şekilde işlenmesi gerektiği; bu işlemenin de sanattan ödün vermeden edebî bir şekilde yapılması gerektiği ve tüm bunların irşâd gayesiyle yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

Bu bağlamda, söz konusu akımın çatısı altında İslâmî kaside yeniden canlanmıştır. İslâm'ın gelmesiyle ortaya çıkan bu kaside türü Arap edebiyatı tarihi boyunca gelişim göstermesine rağmen modern dönem başlangıcında duraksama yaşamış, çağa ayak uyduramamıştır. Ancak İslâmî edebiyat ile yeniden canlanan İslâmî kaside, çağın gereklilikleri göz önünde bulundurularak gerek yapısal gerekse tematik olarak yeniden yorumlanarak nazmedildiği tespit edilmiştir. Bu yeniden yorumlamada; geleneği koruma, Arap kimliğini yansıtma ve İslâmî daireden çıkmama ilkeleri esas alınmıştır. Nitekim modern İslâmî kasideler, bu ilkeleri muhafaza etmek suretiyle modern edebiyatın bazı özelliklerini benimsemiştir. Bu bulguların yanında İslâmî kasidelerin, sadece bir edebi tür değil, aynı zamanda modern çağın olumsuzluklarına karşı bir mücadele aracı olarak kullanıldığı ortaya çıkmıştır. İşte bu

daire, çalışmanın temelini oluşturmuş ve tez kapsamında "İslâmî edebiyat" ile "İslâmî kaside" kavramlarının net bir biçimde tanımlanmasına imkân sağlamıştır.

Bunun yanı sıra araştırma, şair Velîd el-A'zamî'nin İslâmî edebiyat içindeki konumuna da açıklık getirmiştir. Elde edilen bulgular ışığında Velîd el-A'zamî'nin modern Arap edebiyatında İslâmî edebiyatın etkisini göstermede önemli bir etkisi olduğu anlaşılmıştır. Nitekim kendisi, İslâmî kaside nazmeden şairlerin önde gelen örneklerinden biri kabul edilmekte ve özellikle Irak başta olmak üzere tüm Arap dünyasında geniş çaplı etki uyandırmış bir isimdir. Araştırmada yapılan inceleme neticesinde Velîd el-A'zamî'nin, yalnızca şiirleriyle değil, aynı zamanda bizzat yaşam tarzı ve mücadelesiyle de İslâmî edebiyat ideallerini temsil ettiği belirlenmiştir. Şair hayatı boyunca bu yolda mücadele etmiş ve bu mücadelesini bizzat sahada bulunarak; miting, yürüyüş ve konferans gibi faaliyetlerin düzenlenmesine önayak olarak göstermiştir.

Tezin önemli odak noktalarından olan Velîd el-A'zamî'nin Şu'â' divanı, yapı ve tema açısından analiz edilmiş ve bu divanın İslâmî kasideler nezdindeki konumu tespit edilmiştir. Söz konusu divan, modern İslâmî kasidelerin araştırılması sonucu elde edilen bulgular ışığında incelenmiştir. Öncelikle, Şu'â' divanının, klasik kaside geleneği ile modern İslâmî kaside arasında başarılı bir köprü kurduğu sonucuna varılmıştır. Divanda, klasik İslâmî kasidelerde pek rastlanmayan ancak modern İslâmî kasidelerde büyük bir önem arz eden yeni temalar görülmüştür. Ayrıca klasik kasidelerde de görülen temaları, çağa uygun biçimde yeniden yorumlanarak ele aldığı tespit edilmiştir. Şairin ele aldığı temalardan ve temaları ele alma biçiminden de divanın bir mücadele uğruna yazıldığı anlaşılmaktadır. Yapı bakımından ise şair klasik formu korusa da az olmakla beraber modern edebiyattan etkilendiği belirlenmiştir. Ancak bu etkilemenin, şiirlerin edebi değerini düşüren etmenlerden olmadığı görülmektedir. Şair, şiirlerinin edebî değerinin yüksek olmasına dikkat etmiş, anlaşılır dil dairesinden çıkmadan edebî sanatları ustalıkla icra etmiştir.

Bu çalışma; modern İslâmî kasideler, Velîd el-A'zamî ve Şu'â' divanı hakkında literatürdeki boşluğu doldurma yönünde önemli bir adım olmakla birlikte, bu alanda yapılabilecek pek çok çalışma olduğunu da göstermiştir. Bu tez, birçok yeni

araştırmaya kapı aralamaktadır. Araştırma sürecinde; modern İslâmî kasidelerin modern Arap dünyasında etkisinin daha iyi anlaşılması için farklı açılardan da incelenmesi gerektiği, İslâmî kasidelere örneklem olarak incelenen şairlerin sayısının arttırılması gerektiği tespit edilmiştir. Bunların yanında, İslâmî kasidelerde aranan beş şarta modern İslâmî kaside yazarı olarak kabul gören şairlerin ne derece uyduklarına dair bir çalışmanın yapılması, modern İslâmî kasideler için söylenenlerin pratikte hangi seviyede karşılık bulduğunu gün yüzüne çıkaracaktır. Bu araştırma, Velîd el-A'zamî özelinde yapılan çalışmaların da yetersiz olduğunu tespit etmiştir. Bu çalışma Velîd el-A'zamî'nin Şu'â' divanı ile sınırlı kalmıştır. Nitekim bu divan, şairin ilk divanıdır. Velîd el-A'zamî'nin edebî şahsiyetinin daha bütüncül bir şekilde ortaya koymak için onun, tüm divanları ışığında araştırılması yerinde olacaktır.

Sonuç olarak "Modern Arap Edebiyatında İslâmî Kaside: Velîd el-A'zamî'nin Şu'â' Divanı Örneği" adlı bu çalışma, modern Arap edebiyatında önemli olan fakat akademik bakımdan ihmal edilmiş bir yönünü aydınlatmıştır. Bu araştırma sonucunda gelenek ile modernite dengesini koruyan İslâmî kasidelerin bu dengeyi nasıl koruduğu, kasidelerin mahiyeti ve modern Arap edebiyatındaki konumu aydınlatılmıştır. Velîd el-A'zamî'nin Şu'â' divanı örneklem olarak getirmek suretiyle, İslâmî kasideler üzerine elde edilen bulguların pratikteki durumu da sunulmuştur.

Çalışmanın, modern İslâmî kasideler ve Velîd el-A'zamî'nin Şu'â' divanı üzerine Türkiye'de yapılan ilk kapsamlı araştırmalardan biri olması hasebiyle, ileride bu alanda yapılacak yeni incelemelere zemin hazırlaması beklenmektedir. Özellikle elde edilen tanım ve tespitlerden hareketle başka İslâmî kaside şairlerini, farklı bölgelerdeki İslâmî edebiyat örneklerini veya modern İslâmî kasidelerin etkilediği toplumsal dinamikleri incelemeye teşvik edileceği öngörülmektedir.

KAYNAKÇA

Abbûd, Şaltêġ. *Melâmihu'l-âmme li-naẓariyyeti'l-edebi'l-İslâmî*. 1 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Ma'rife, 1. Basım, 1412/1992.

Adalar, Derya. "Apollo Grubu: Bir Modern Arap Şiiri Ekolü". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 47/2 (2007), 61-81.

Ahmed, Islam Dawood - Arslan, Adnan. "el-'Avâmilu'l-muessira 'alâ şâ'iriyyeti Velîd el-A'zamî". *GİBTU İslami Araştırmalar Dergisi* 5/1 (2024), 29-60.

Ali, Ali Bani. *Arap ve Türk Edebiyatında Kaside*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.

Âlu Mubârek, Muhammed b. Abdullah Münevver. "İtticâhatu'l-fenniyye li-şu'arâi'l-ḳasideti'l-İslâmiyye fi'ş-şi'ri's-su'ûdî". *el-Mecelletu'l-'İlmiyyetu bi-Kulliyyeti'l-Âdâb* 1/33 (2017), 1-48.

Anonim. "Muhammed Ahmed er-Râşîd.. Riḥletun dâ'iyetun min Bağdâd ile'l-âlemiyye". *Mecelletu'l-Mucteme'i'-l-Kuveytiyye*. Erişim 12 Nisan 2025. https://mugtama.com/articles/محمد_أحمد_الراشد_رحلة_داعية_من_بغداد_ل_العالمية_

A'zamî, Velîd el-. *Dîvânu Velîd el-A'zamî el-e'mâlu'ş-şi'riyyetil-kâmile*. haz. Abdullah b. Aḳîl. Dımaşk: Dâru'l-Ḳalem, 4. Basım, 2005.

Bekkâr, Yusuf Hüseyin. *Binâu'l-ḳasîde fi'n-naḳdi'l-Arabiyyi'l-ḳadîm*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Endelûs, ts.

Bulut, Ali. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2. Basım, 2021.

Cecevî, Udey Ahmed Yûsuf el-. *el-Emelu ve'l-Ye'su fî şi'ri Velîd el-A'zamî dirâsetun teḥlîliyyetun*. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Ceviz, Nurettin. *Osmanlılar Döneminde Mısır'da Arap Edebiyatı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.

Ceylan, Zafer. "Modern Arap Edebiyatında İlk 'Serbest Şiir' Deneyimleri". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 55/1 (2015), 185-206.

Civelek, Yakup. "Modern Arap Edebiyatı'nda İslâmî Edebiyat'ın Yeri ve Öncüleri". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakülte Dergisi* 3 (2000).

Çınar, Mustafa. "Kaside Nazım Şeklinin Tarihî Gelişimi". *Ekev Akademi Dergisi* 10/27 (Bahar 2006), 203-222.

Dayf, Şevḳî. *el-Fen ve mezâhibuhu fî şi'ri'l-Arabî*. Kahire: Dâru'l-Ma'ârif, 11. Basım, ts.

Dayf, Şevḳî. *et-Taṭavvur ve't-tecdîd fî şi'ri'l-Emevî*. 1 Cilt. Kahire: Lecnetu't-Teʾlîf ve't-Terceme ve'n-Neşr, 1952.

Dayf, Şevḳî. *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*. 10 Cilt. b.y.: Zevi'l-Ḳurbâ, 2. Basım, 1427/2006.

Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-1*. 1 Cilt. Kayseri: Fenomen Yayınları, 4. Basım, 2019.

Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-2*. 1 Cilt. Erzurum: Fenomen Yayınları, 4. Basım, 2023.

Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-3*. 1 Cilt. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2. Basım, 2023.

Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-4*. 1 Cilt. Erzurum: Fenomen Yayınları, 1. Basım, 2021.

Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyatı Tarihi-Osmanlı Dönemi*. 1 Cilt. Kayseri: Fenomen Yayınları, 1. Basım, 2015.

Direkler, Emine. *Modern Arap Şiirinde Dîvan Ekolü'nün Yeri*. Ankara: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.

Durmuş, İsmail. "Hiciv". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 25 Kasım 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/hiciv

Durmuş, İsmail. "Necîb Kîlânî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 11 Aralık 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/kilani-necib

Duyub, Samar ed-. "Şi'riyyetu'n-neḳâid fî sadri'l-İslâm Dırâr b. el-Hattâb ve Ka'b b. Mâlik Unmûzecen". *Mecelletu İttihâdi'l-Câmi'ati'l-Arabiyyeti Li'l-Âdâb* 9/1 (2012), 181-200.

Elmalı, Hüseyin. "Kaside". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Kasım 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/kaside

Emîn, İhsân Burhânuddin. *İtticâhu'l-İslâmî fî şi'ri Velîd el-A'zamî*. Sudan: Ümmü Dermân el-İslâmiyye Üniversitesi, Arap Dili Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Er, Rahmi. *Çağdaş Arap Edebiyatı Seçkisi*. Hece Yayınları, 2024.

Er, Rahmi. "İsmâil Sabri Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Aralık 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/ismail-sabri-pasa

Fâhûrî, Hennâ el-. *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*. b.y.: y.y., 2. Basım, 1953.

Ġanîm, Ahmed b. Abdullah el-.	"Velîd el-A'zamî min şu'arâʾi'd-da'veti'l-mu'âsirîn". *Risâletu'l-Mu'âhide'l-Alemiyye* 8 (1973), 145-151.
Gökgöz, Turgay.	"Arap Şiirinde Nakîza Türü". *Nüsha* 20/51 (2020), 31-56.
Hadîsî, Behçet Abdulġafûr el-.	*el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyye ve şu'arâuhe'l-mu'âsirûn fi'l-Irâk*. 1 Cilt. b.y.: el-Mektebu'l-Câmi'iyyi'l-Hadîs, 2002.
Halâvî, Hâlid Muhammed.	"Ḳirâetun fî dîvâni yâ fetiyyete'l-Ḳuds: el-Ḳudsu ve'l-Filistînu fî şi'ri'ş-şâ'iri'l-kebîr Velîd el-A'zamî". *el-Va'yu'l-İslâmî* 44/507 (2007), 61-62.
Hamdâvî, Cemîl.	"el-Ḳasîdetu'l-İslâmiyyetu'l-mu'âsıra: fi'l-maġrib". *el-Edebu'l-İslâmi* 6/22 (1999), 78-81.
Hamdâvî, Cemîl.	*eş-Şi'ru'l-İslâmiyyi'l-mu'âsır*. 1 Cilt. ePub: Câmi'atu'l-Kutubi'l-İslâmiyye, 2019. https://ketabonline.com/ar/books/96609
İbn Aḳîl, Abdullah b. Abdulazîz.	"Şâ'iru'l-İslâm.. Velîd el-A'zamî". *Midâd*. 08 Kasım 2007. Erişim 13 Nisan 2025. http://midad.com/article/203864
İbn Manzûr.	*Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'S-Sâdır, ts.
İbn Manzûr.	*Lisânu'l-Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru'S-Sâdır, ts.
İsmâil, İzzeddîn.	*Fi'l-edebi'l-Abbâsî er-ruʾyetu ve'l-fenn*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'n-Nahḍati'l-Arabiyye, 1975.
Kahraman, Ferruh.	"Araplarda Şiir: Kadim Edebî Türün Kültürel Özellikleri ve Maddi Destekçileri". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 27/1 (Haziran 2023), 107-119.
Kahraman, Ferruh.	*Araplarda Şiir Söz Medeniyeti*. Ankara: Fecr Yayınları, 1. Basım, 2023.

Keser, Adem. "Modern Arap Şiirinin Yenilikçi ve Öncü İsmi Ahmed Zeki Ebû Şâdî". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/Özel Sayı (2021), 176-193.

Kîlânî, Necîb el-. *el-İslâmiyye ve'l-mezâhibu'l-edebiyye*. 1 Cilt. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 4. Basım, 1405/1985.

Kîlânî, Necîb el-. *Medḫal ile'l-edebi'l-İslâmiyye*. 1 Cilt. b.y.: Kitâbu'l-Umme, 1. Basım, 1407/1987.

Ḳubeysî, Halîl İbrahim Mudhî el-. "en-Nidâ: enmâṭuhu ve delâletuhu fî dîvânu'ş-şu'â' li'ş-şâ'ir Velîd el-A'zamî". *el-Mecelletu'l-Arabiyyetu li'l-Ulûmi ve Neşri'l-Ebhâs* 5/2 (2019), 52-74.

Kutub, Muhammed. *Menhecu'l-fenni'l-İslâmî*. b.y.: Dâru'ş-Şurûḳ, 6. Basım, 1403/1983.

Lâzim, Arabiyye Tevfîk. *Ḥereketu't-ṭaṭvîr ve't-tecdîd fiş-şi'ri'l-Irâkiyyi'l-ḥadîs*. Bağdat: Matba'atu'l-Eymen, 1971.

Muhammed Abdulmuttalip. "Teḥavvulâtu'l-luġati'ş-şi'riyyeti'l-cedîde". *Nedvetu'ş-Şi'ri'l-Arabiyyi'l-Hadîs*. 91-148. Kuveyt: Meclisi'l-Vatanî li's-Seḳâfeti ve'l-Funûn ve'l-Edeb, 2005.

Muhammed, Sirâcüddîn. *el-Faḫr fi'ş-şi'ri'l-Arabî*. 1 Cilt. Beyrut: Dâre'r-Râteb el-Câmi'a, ts.

Muhammed, Sirâcüddîn. *el-Ġazel fi'ş-şi'ri'l-Arabî*. 1 Cilt. Beyrut: Dâre'r-Râteb el-Câmi'a, ts.

Muhaysen, Faysal b. Abdulazîz el-. *el-Münâsebâtu'd-dîniyye fî şi'ri Velîd el-A'zamî*. Ürdün: Ürdün Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Mustafa eş-Şek'e. *eş-Şi'r ve'ş-şu'arâ fi'l-asri'l-Abbâsî*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 6. Basım, 1986.

Najı Alobaıdı, Qamar Farooq. *Velîd el-A'zamî'nin şiirlerinde Hz. Peygamber'e övgü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Paşa, Ömer Musa. *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî el-asru'l-Osmânî*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Mu'âsır, 1. Basım, 1409/1989.

Râbih b. Haviye. *Ḳasîdetu'l-İslâmiyyeti'l-mu'âsıra bunyetuhâ ve delâletuhâ*. Emîr Abdulkâhir li-Ulûmi'l-İslâmiyye Üniversitesi, Edebiyat ve İnsani İlimler Fakültesi, Doktora Tezi, 2010.

Râbitau'l-edebi'l-İslâmiyyi'l-âlemiyye. *Râbi'tau'l-edebi'l-İslâmiyyi'l-âlemiyye*. Erişim 15 Aralık 2024. https://www.adabislami.org/index.php/التعريف

Rûbele, Muhammed Abdurrahmân. *Şi'ru Velîd el-A'zamî ve devruhû fi't-terbiyyeti'l-İslâmiyye*. Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.

Sâlih, Süleymân. "Me'a'ş-şâ'iri'ş-şa'b ve'l-İslâm...Velîd el-A'zamî". *el-Cazîra*. Erişim 11 Mayıs 2025. https://www.aljazeera.net/opinions/2023/9/19/مع-شاعر-الشعب-والإسلام-وليد-الأعظمي

Savran, Ahmet. "İmruülKkays b. Hucr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Kasım 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/imruulkays-b-hucr

Sevinç, Eyüp - Ekhtiar, Ousama. "Modern Arap Şiirinde Medresetü'd-Divan'ın Teori ve Pratiği Arasındaki Çelişkiler". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (2017), 83-101.

Şahin, Ömer. *Modern Arap Edebiyatında İhyâ Ekolü*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2024.

Şebâne, Nâsır Yûsuf Câbir. "Şi'ru Velîd el-A'zamî: Beyne'l-ḳıyemi'l-İslâmiyyeti ve't-tekniyyâti'l-fenniyyeti". *Mecelletu'l-'ulûmu'l-'Arabiyye Dergisi* 33 (2014), 214-251.

Şimşek, Sultan. "Çöküş Söylemi ve Edebi Süreklilik Bağlamında 17. yy. Osmanlı Dönemi Arap Edebiyatının Öncü İki Siması ve Eserlerinde Ön Plana Çıkan Temalar". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 28/2 (15 Aralık 2024), 619-639. https://doi.org/10.18505/cuid.1516486

Şimşek, Sultan. "İslâm Kültürünün Mehcer Edebiyatı Üzerinde Etkisi". *Şarkiyat Mecmuası* 19 (20 Haziran 2012), 91-101.

Şimşek, Sultan. *Mehcer Edebiyatında Din Anlayışı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Toprak, Mehmet Faruk. "Mersiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 26 Kasım 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/mersiye

Türken Çakır, Mürüvvet. *Modern Arap Şiirinde Apollo Ekolü*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Yalar, Mehmet. *Modern Arap Edebiyatına Giriş*. Bursa: Emin Yayınları, 2. Basım, 2024.

Yalar, Mehmet. *Modern Arap Şiiri*. Bursa: Emin Yayınları, 2. Basım, 2024.

Yazıcı, Hüseyin. "Mehcer Edebiyatı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 10 Ağustos 2025. https://islamansiklopedisi.org.tr/mehcer-edebiyati

Yıldız, Ahmet. "Modern Arap Edebiyatında Tenâs: Mahmûd Sâmî el-Bârûdî Örneği". *Marife Dergisi* 21/1 (2021), 459-487.

Yılmaz, Mehmet. *Günümüz Arap Edebiyatında İslâmî Edebiyat Akımına Bir Bakış*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1999.

Yiğit, İsmail. "Emevîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 29 Kasım 2024. https://islamansiklopedisi.org.tr/emeviler

Zeydân, Corcî. *Târîḫu'l-edebi'l-lugati'l-Arabiyye*. nşr. Şevḳî Dayf. 4 Cilt. b.y.: Dâru'l-Hilâl, ts.

Zeyyât, Ahmed Hasan ez-. *Târîḫu'l-edebi'l-Arabî*. 1 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1413/1993.

Mine'ş-şi'ri'l-İslâmiyyi'l-hadîs. Riyad: Mektebetu Ubeykân, 1. Basım, 1426/2005.